

Akademik Açı Academic Perspective

2025 Güz / Fall 5 (2)

Akademik Açı, hakemli, basılı ve elektronik bir dergidir.
Yılda 2 kez (Nisan-Ekim), Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanır.
Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Yavuz DEMİR
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN

Baş Editör: Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN
Yardımcı Editör: Arş. Gör. Yelda YENEL

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Yavuz DEMİR, Ankara Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN, Ankara Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Belgin AYDINTAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TOKMAK, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KILIÇ, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi
Doç. Dr. Okan YAŞAR, İstinye Üniversitesi

Alan Editörleri

Doç. Dr. Başar BAYSAL
Doç. Dr. Ece KUMKALE AÇIKGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Yakut AKBAY
Dr. Öğr. Üyesi Serra SEZGİN
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz DEDE ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Eda ARISOY

İngilizce Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe SAKİ DEMİREL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Yavuz DEMİR, Ankara Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Gülşen ERDEN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Şennur TUTAREL-KIŞLAK, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tanık TUNCAY, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Clare MORGAN, University of Oxford, Kellogg College
Robert D. VIVIAN, Alma College

Sekreteryâ & Redaksiyon

Arş. Gör. Yelda YENEL
Arş. Gör. Rumeysa Tuğçe ARMAN

Grafik Tasarım: Netvizyon MediaPark Ajans

Kapak Tasarımı: Arş. Gör. Yelda Yenel

Yayın Türü:

Basılı ve Elektronik Süreli Yayın

ISSN: 1301-0697 / e-ISSN: 2718-0719

Adres: Maltepe, Şht. Gönenç Cd. No: 5, 06570 Çankaya/Ankara

Telefon: +90 (312) 397 01 50 / 444 22 28

E-Posta: akademikaci@ankarabilim.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikaci>

Akademik Açı Academic Perspective

Akademik Açı Dergisi, literatüre hakim, güçlü yöntem, eleştirel ve etik bir yaklaşımla ele alınmış, güncel analiz yöntemleriyle incelenmiş, araştırmacılara ve konuya ilgi duyanlara hem teorik hem de pratik açıdan güçlü çalışmalar sunmayı hedeflemektedir.

Akademik Açı Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalar yayımlayan uluslararası ve hakemli bir bilimsel dergidir. Dergide, sosyal bilimler alanında araştırmaların ve derleme makalelerin yanı sıra, kitap incelemelerine de yer verilmektedir.

İçindekiler / Contents

Editörlerden / From the Editors

Prof. Dr. Cem Harun Meydan'ın Sunuşu.....58- 59

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Biyopolitika Kavramı Üzerine: Biyolojik Temelden Yönetişime Geçiş 60- 83
On the Concept of Biopolitics: From Biological Foundations to Governance
Nazlı BELEN

Din Görevlilerinin Yeterlikleri: Sistematik Araştırma84- 102
Competencies of Religious Officials: Systematic Research
İbrahim ARAS

İlkokul Öğrencilerine Yönelik Yapılan Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Yaratıcı Yazma Becerileri Üzerindeki Katkısına İlişkin Öğretmen Görüşleri.....103- 129
Teachers' Views on the Contribution of Creative Drama Activities for Primary School Students to Their Creative Writing Skills
Şeyda Nur AKYAZI, Songül PEKTAŞ

From Stage to Screen: Cinematic Intermediality and Gender Performance in *Queen Lear*.....130- 153
Sahneden Beyazperdeye: Kraliçe Lear'da Sinemasal Medyalararasılık ve Toplumsal Cinsiyet Performansı
Cansu YILMAZ

Monografi / Monography

Zaman Felsefesi Üzerine Düşünceler.....154- 179
Thoughts on the Philosophy of Time
Murat ŞENGÖZ

Kitap İncelemesi / Book Review

Kitap İncelemesi: Labirent: Batı ve Hasımları.....180- 184
Book Review: Labyrinth, The West And Its Adversaries
Neslihan TOPCU ALPARSLAN

Editörden

Değerli Okuyucularımız,

Akademik Açı, kısa zamanda önemli ilerleme kaydeden ve sosyal bilimlerin tüm alanlarından çalışmaları kabul eden Ankara Bilim Üniversitesi'nin akademik bir dergisidir. Dergimize gönderilen aday çalışmaların yayım sürecinin tamamı kör hakemlik ilkesiyle hali hazırda DergiPark üzerinden devam etmektedir. Kısa zaman içinde ulusal ve uluslararası dizinlerde taranmaya başlama hedefimizle çalışma gayreti göstermekteyiz.

Bu sayımızda beş makale ve bir kitap eleştirisi bulunuyor.

Nazlı BELEN, “Biyopolitika Kavramı Üzerine: Biyolojik Temelden Yönetişime Geçiş” başlıklı makalesinde, Foucault, Esposito ve Agamben'in yaklaşımlarından hareketle biyopolitika kavramının tarihsel gelişimini ve günümüz siyasal-toplumsal pratiklerindeki yansımalarını ele alıyor.

İbrahim ARAS “Din Görevlilerinin Yeterlikleri: Sistemik Araştırma” başlıklı makalesinde, din görevlilerinin yeterliklerine odaklanan akademik araştırmaları içerik analizi yöntemiyle inceleyen nitel bir araştırma sunuyor.

Şeyda Nur AKYAZI ve Songül PEKTAŞ, “İlkokul Öğrencilerine Yönelik Yapılan Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Yaratıcı Yazma Becerileri Üzerindeki Katkısına İlişkin Öğretmen Görüşleri” başlıklı makalelerinde, ilkokul öğrencilerine yönelik yaratıcı drama etkinliklerinin, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine katkısını öğretmen görüşleri doğrultusunda inceleyerek, saha çalışmasına dayalı bir araştırma sunuyor.

Cansu YILMAZ, “From Stage to Screen: Cinematic Intermediality and Gender Performance in *Queen Lear*” başlıklı makalesinde, Pelin Esmer'in *Kraliçe Lear* (2019) filmi sinema ve tiyatro arasındaki medyalararası etkileşim bağlamında ele alarak, J. Butler'ın performativite kavramı ışığında bir analiz sunuyor.

Murat ŞENGÖZ, “Zaman Felsefesi Üzerine Düşünceler” başlıklı monografisinde, zaman kavramını felsefi ve teolojik açıdan ele alarak Tanrı'nın zamandan bağımsız bilgisi ile insanın zamansal tecrübesi arasındaki ilişkiyi tartışıyor.

Neslihan TOPCU ALPARSLAN, “Kitap İncelemesi: Labirent: Batı ve Hasımları” başlıklı incelemesinde, Amin Maalouf'un Batı'nın küresel üstünlüğüne karşı mücadele veren İmparatorluk Japonyası, Sovyetler Birliği ve Çin'in tarihsel dönüşüm süreçlerine odaklanan analizini temel alarak, kitabın güçlü ve zayıf yönlerini değerlendiriyor.

Dergimizin ülkemizdeki çeşitli kütüphanelerde yer almasını sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne, dergimizin değerlendirme, yayım ve basım süreçlerinde görev alan üniversitemiz öğretim elemanlarına, çalışmalarını bilim insanları ile paylaşan

değerli yazarlarımıza ve değerlendirme sürecinde yer alan hakemlerimize gayret ve emekleri için teşekkür ediyorum.

Bilimsel çalışmaların tüm ilgililere kolaylıkla ulaşabilmesinin önemini bilinciyle dergimizin uzun soluklu bir yayın hayatı olması gayreti içindeyiz. Dergimize hem DergiPark hem de üniversitemiz İnternet sayfası üzerinden ulaşabilirsiniz.

Yayımlanan çalışmaların ilgili tüm taraflara faydalı olması dileğiyle saygı ve sevgiler sunuyorum.

Prof. Dr. Cem Harun Meydan

BİYOPOLİTİKA KAVRAMI ÜZERİNE: BİYOLOJİK TEMELDEN YÖNETİŞİME GEÇİŞ

*Nazlı BELEN**

ÖZET

Bu makale, biyopolitika kavramının tarihsel evrimini ve çağdaş siyasal-toplumsal uygulamalardaki yansımalarını analiz etmektedir. Biyopolitikanın biyolojik determinizm kökeninden, Foucault'nun kavramsallaştırmasıyla birlikte yönetim merkezli bir iktidar biçimine nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Kavramın tarihsel kökenleri, Foucault, Esposito ile Agamben gibi çağdaş düşünürlerin katkıları doğrultusunda, farklı ülkelerdeki öjeni politikaları, toplum sağlığı uygulamaları ve üreme politikaları üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır. COVID-19 pandemisi özelinde, dijital gözetim ve sağlık yönetimi gibi yeni biyopolitik stratejiler mercek altına alınmıştır. Bu çalışma, biyopolitikanın günümüzde yaşam, iktidar ve yönetim ilişkilerinin çözümlemesinde kritik bir kavramsal araç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, Biyoiktidar, Yönetişim, Foucault, COVID-19

Received/Gönderim: 03.07.2025 – Accepted/Kabul: 20.07.2025

* Doktora Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, E-mail: nazli.belen@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6286-8644

Belen, N. (2025). Biyopolitika kavramı üzerine: biyolojik temelden yönetime geçiş. *Akademik Açı*, 5 (2): 60-83. DOI: 10.59597/akademikaci.1734440

ON THE CONCEPT OF BIOPOLITICS: FROM BIOLOGICAL FOUNDATIONS TO GOVERNANCE

ABSTRACT

This article analyzes the historical evolution of the concept of biopolitics and its contemporary socio-political implications. It examines the transformation of biopolitics from its origins in biological determinism to a governance-centered form of power as theorized by Michel Foucault. Drawing on the foundational works of Foucault, Esposito, and Agamben, the study offers a comparative analysis of eugenic policies, public health practices, and reproductive regulations across various countries. Special attention is given to the COVID-19 pandemic as a case that exemplifies emerging biopolitical strategies, including digital surveillance and health management. The study highlights the relevance of biopolitics as a critical conceptual tool for analyzing the intersections of life, power, and governance in the contemporary world.

Keywords: Biopolitics, Biopower, Governance, Foucault, COVID-19

GİRİŞ

“Biyopolitika” kavramı, temel olarak, yaşamı ve nüfusu iktidar aracılığıyla düzenleme biçimlerini ifade eder. Siyasal alanı biyopolitika perspektifinden anlamamıza yardımcı olan akademik çalışmaların sayısı gittikçe artmaktadır (Murray et al, 2020). Bu kavram, doğa bilimleri ve siyaset teorisi alanlarında dikkate değer bir dönüşüm geçirmiştir. Liesen ve Walsh, biyopolitikanın hem biyolojik temelli siyasal analizlerde hem de postmodern eleştirel kuramda farklı şekillerde kullanıldığını vurgulamaktadır (2012). Michel Foucault’nun 1970’lerde sunduğu biyopolitika yaklaşımı, biyolojik determinizmden devletin iktidar ilişkileri ve nüfusu yönetme stratejilerini kapsayan daha geniş bir çerçeveye geçişi temsil eder. Foucault’ya göre biyopolitika, yalnızca bireylerin bedenlerinin düzenlenmesini değil; aynı zamanda nüfusların devlet politikaları, toplum sağlığı önlemleri, gözetim sistemleri ve toplumsal kontrol mekanizmaları yoluyla nasıl yönetildiğini inceler (2008). Bu analiz, devletlerin hem bireyler hem de topluluklar üzerindeki iktidar uygulamalarını anlamamıza olanak sağlar. Biyopolitika bu yönüyle, modern iktidarın yalnızca hukuki ve kurumsal yollarla değil, yaşam süreçleri üzerinden işleyen bir rasyonaliteyle çalıştığını gösterir.

Biyopolitika kavramının tarihsel gelişimi, devletlerin uzun süredir nüfusları yönetirken biyolojik ve toplumsal parametreleri bir arada kullandığını göstermektedir (Foucault, 1976). Örneğin, John of Salisbury devleti canlı bir organizma olarak tanımlarken (John of Salisbury, 1159), Gustav Kjellén’e göre devlet, nüfusun sağlığı ve demografik dengesiyle yükümlüdür (Holdar, 1992). Bu erken biyopolitik yaklaşımlar, devletin fiziksel refah ve hayatta kalma gibi temel biyolojik meseleler aracılığıyla nüfusu yönetmesini meşrulaştırmış ve modern biyopolitik uygulamalara teorik zemin hazırlamıştır.

Biyopolitikanın kapsamlı bir anlayışa evrilmesi, Michel Foucault'nun "biyoiktidar" kavramıyla mümkün olmuştur. Foucault, modern devletlerin nüfusları yalnızca toplum sağlığı politikalarıyla değil, aynı zamanda gözetim, yönetim stratejileri ve toplumsal kontrol mekanizmalarıyla yönettiğini vurgular. Biyoiktidar, bireylerin biyolojik yaşamını düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve siyasal düzenlemeler yoluyla genel yaşam koşullarını denetleyen bir iktidar biçimidir (Foucault, 1976). Foucault'nun bu çerçevesini genişleten Roberto Esposito, biyopolitikanın bağışıklık (immunitas) mekanizmaları yoluyla yaşamı güvence altına alırken bazı yaşamları dışlayabileceğini belirtir. Esposito'ya göre devlet, bazı grupları koruma adına diğerlerini dışlayabilir veya olumsuzlayabilir; bu bağışıklık ve dışlama süreçleri, modern biyopolitik yönetimin işleyişini anlamada belirleyicidir (2021). Giorgio Agamben ise Foucault'dan esinle geliştirdiği "istisna hali" kavramıyla, kriz dönemlerinde devletin yasal normları askıya alarak yaşam üzerinde olağanüstü bir güç kullanabileceğini savunur (2005). Bu teorik çerçeve, biyopolitikanın tarihsel olarak yalnızca biyolojik temelli bir strateji değil, aynı zamanda modern yönetim biçimlerine dönüşen daha geniş bir paradigma değişimini ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu kavramsal çerçeveyi takiben, biyopolitikanın tarihsel olarak nasıl bir paradigma değişimine uğradığını incelemek yerinde olacaktır.

BİYOPOLİTİKADA PARADİGMA DEĞİŞİMİ: BİYOLOJİDEN YÖNETİŞİME

Biyolojik temelli biyopolitika, bireylerin biyolojik özelliklerine göre ayırım yapmayı ve müdahaleyi içeren politikaları kapsar. "Biyolojik temelli biyopolitika" ifadesiyle, bireylerin genetik özellikleri, ırksal sınıflandırmalar veya sağlık durumları gibi biyolojik kriterlere dayalı olarak devlet müdahalelerinin yapılandırıldığı yaklaşımlar kastedilmektedir. Öjeni ve zorunlu kısırlaştırma gibi uygulamalar bu yaklaşımın somut örneklerindedir. 19. ve 20. yüzyıldaki öjeni hareketleri, toplumun biyolojik sağlığını koruma iddiasıyla, genetik olarak "kusurlu" görülen bireylerin üremesini engellemeyi hedeflemiştir (Kevles, 1985). Bu anlayışın en uç örneği, Nazi Almanyası'ndaki ırksal temizlik politikalarıdır. Proctor, bu dönemde tıbbi ve genetik bilginin nasıl devlet eliyle araçsallaştırıldığını detaylı biçimde incelemektedir (1988). Günümüzde ise biyopolitik stratejiler, biyolojik determinizmin ötesine geçerek genetik bilim ve nüfus kontrolü etrafında daha karmaşık etik tartışmalara evrilmiştir.

Foucault'nun biyopolitika anlayışı, iktidarın yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve dijital araçlarla nüfusu düzenleme biçimini açıklayan bir paradigma değişimini temsil eder (Foucault, 1976). Kjellén gibi düşünürlerin biyolojik odaklı tanımlarının aksine (Holdar, 1992), Foucault'nun çerçevesi yönetim stratejilerini de içerir. Bu bağlamda, gözetim teknolojileri (Kitchin 2020) ve ekonomik politikalar modern biyopolitikanın temel unsurlarına dönüşmüştür (Foucault, 1975).

COVID-19 pandemisi, bu stratejilerin güncel bir yansımasını sunmuştur. Mitchell Dean'e göre, devletler karantina, aşı zorunluluğu ve dijital gözetim araçlarıyla halk sağlığını yönetirken, aynı anda toplumsal ve ekonomik dengeleri gözetmiştir (2020). Shoshana Zuboff'un teorisi (2019) de, bu tür krizlerde daha da görünür hale gelmiştir. Zuboff bu dijital kontrol biçimini, "gözetim kapitalizmi" olarak

tanımlamış ve bireylerin dijital izlerinin nasıl ekonomik ve siyasal iktidar aracına dönüştüğünü açıklamıştır. Roberto Esposito ise pandemideki biyopolitik önlemlerin yalnızca biyolojik müdahalelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal düzeni sağlamak adına geniş ölçekli stratejilere dönüştüğünü belirtmiştir (2021). Çin, Güney Kore ve İsrail gibi ülkelerdeki dijital izleme uygulamaları, gözetim kapitalizmi ile biyopolitikanın kesiştiği yeni bir yönetim biçimini ortaya koymuştur.

Biyopolitik pratiklere ilişkin bu paradigma değişikliği, egemenlik odaklı geleneksel otoritenin merkezi bir figür üzerinde yoğunlaştığı bir anlayıştan, modern neoliberal yönetim çerçevesinde ağsal ve yayılmış iktidar biçimlerine geçişi ifade eder (Agamben, 2005). Bu çerçevede iktidar, sadece toplum sağlığını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik faaliyetleri, iş gücü piyasalarını ve toplumsal davranışları da şekillendiren, merkezi olmayan kurumlar ve politikalar aracılığıyla işlev görür (Foucault, 1976). Yani Dean'ın tanımladığı ve çağdaş bağlamda anlaşıldığı şekliyle biyopolitika, artık yaşamı bütünüyle yöneten stratejileri kapsar (2020). Bu dönüşüm, biyopolitikanın tarihsel olarak nasıl farklı şekillerde uygulandığını karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi gerekli kılar. Özellikle biyolojik temelli yaklaşımlar ile Foucaultcu yönetim odaklı yaklaşımlar arasındaki farklar, biyopolitikanın geçirdiği evrimi anlamak açısından kritik önemdedir.

BİYOLOJİK VE FOUCAULTCU BİYOPOLİTİKANIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Biyolojik temelli biyopolitika, bireylerin kalıtsal ve fiziksel özelliklerine dayanarak üreme kapasiteleri, yaşam kaliteleri ve toplumsal rollerine dair devlet müdahalelerini içeren bir yaklaşımdır. Öjeni, zorunlu kısırlaştırma ve ırksal temizlik bu yaklaşımın başlıca örnekleridir. Nazi Almanya'sındaki ırksal hijyen politikaları, biyolojik temelli biyopolitikanın tarihsel olarak en sistematik ve kurumsallaşmış örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bunun karşısında Foucault'nun biyopolitika anlayışı, biyolojik müdahalelerin ötesine geçerek devletin nüfusu sağlık politikaları, gözetim sistemleri ve toplumsal düzenlemeler üzerinden yönettiği geniş bir denetim sistemine işaret eder. Foucaultcu biyopolitika, ekonomik ve sosyal alanları da kapsayan çok boyutlu bir iktidar biçimidir. Günümüzde dijital gözetim teknolojileri ve halk sağlığı politikaları, bu iki yaklaşımın kesişiminde yer almaktadır. Zuboff'un (2019) "gözetim kapitalizmi" kavramsallaştırması, Foucaultcu biyopolitikanın günümüzde dijital teknolojilerle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla biyolojik biyopolitika, bedenin doğrudan düzenlenmesine odaklanırken; Foucaultcu biyopolitika, bedenin yanı sıra yaşam süreçlerinin, nüfus hareketliliğinin, üretkenliğin ve davranış kalıplarının rasyonel yönetimini esas alır. Bu iki yaklaşım arasındaki farkların daha iyi anlaşılabilmesi için önce biyolojik temelli biyopolitikanın tarihsel ve mekânsal örneklerine odaklanılacaktır. Ardından Foucaultcu biyopolitikanın çağdaş uygulamalarına geçilecektir.

Biyolojik Temelli Biyopolitikaya Dair Ülke Örnekleri

Biyolojik temelli biyopolitika, devletlerin bireylerin biyolojik özelliklerine dayalı müdahalelerde bulunmasını içerir. Öjeni ve zorunlu kısırlaştırma politikaları bu anlayışın başlıca

örneklerindedir. 20. yüzyılın başında ABD’de yürürlüğe giren yasalar, özellikle yoksul kesimleri, zihinsel engellileri ve marjinal etnik grupları hedef almıştır. Buck v. Bell davasında Yüksek Mahkeme, zihinsel engelli Carrie Buck’ın zorla kısırlaştırılmasını onaylamış ve Yargıç Holmes “Üç nesil aptal yeterlidir” diyerek bu kararı meşrulaştırmıştır (Lombardo, 2011). Bu uygulamalar, biyolojik farklılıkların toplumsal dışlamaya gerekçe yapıldığını göstermektedir (Kevles, 1985). Benzer şekilde, 1933 tarihli, Nazi Almanya’sındaki *Hereditery Hastalıklı Soyların Korunması Yasası (Law for the Prevention of Hereditarily Diseased Offspring)*, genetik olarak kusurlu görülen bireylerin zorla kısırlaştırılmasını yasallaştırmıştır. Nazi rejimi, zihinsel ve fiziksel engelli bireyler ile belirli etnik grupları hedef alarak biyolojik saflık temelinde “üstün ırk” ideolojisini hayata geçirmiştir (Proctor, 1988). Bu biyopolitik yaklaşım, bireylerin yalnızca genetik temelli değerlendirilip toplum dışına itildiği bir iktidar biçimini temsil eder.

Modern dönemde ise biyopolitika, genetik mühendislik ve doğum öncesi tarama gibi teknolojilerle yeni biçimler kazanmıştır. Bu araçlar, biyolojik kontrolün süregeldiğini gösterirken, etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Literatürdeki ülke örnekleri, biyolojik biyopolitikanın özellikle genetik temelli dışlama, zorunlu üreme müdahaleleri ve sınıfsal ayrımcılık biçimlerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu yaklaşım, toplumun ‘iyileştirilmesi’ amacıyla bireylerin genetik ya da fizyolojik özelliklerine müdahaleyi esas alan devlet politikalarıyla görünürlük kazanmıştır. Bu bağlamda İsveç, 1930’lardan 1970’lere kadar süren kısırlaştırma programlarıyla zihinsel engelli ve “toplumsal olarak uygunsuz” bireyleri hedef almıştır. Bu öjenik politikalar, toplumun genetik yapısını iyileştirme amacı taşımıştır (Broberg ve Roll-Hansen, 1996). Norveç’te ise, 1934 tarihli öjeni temelli kısırlaştırma yasası, Nazi etkisiyle 1942’de daha da sertleştirilmiş ve özellikle Romanlar ile zihinsel engelli kadınlar hedef alınmıştır. Nazi işgali sırasında doğum kontrolü ve kürtaj da sıkı biçimde kısıtlanarak, yalnızca tıbbi ya da öjenik gerekçelerle izin verilmiştir (Andresen ve Elvbakken, 2020). Bu süreç hem öjeniyeye dayalı biyolojik müdahaleleri hem de Foucaultcu anlamda nüfus gözetimini birlikte içermektedir.

Kanada, Japonya ve Meksika gibi ülkelerde de öjeni temelli yasalara rastlamak mümkündür. Örneğin Kanada’da, özellikle Alberta eyaletinde 1928-1972 yılları arasında uygulanan öjenik yasalar kapsamında yerli kadınlar ve zihinsel engelliler zorla kısırlaştırılmıştır. Eugenics Board kararıyla bireylerin rızası olmadan gerçekleştirilen bu uygulamalar, biyolojik özelliklere göre toplum dışına itmenin bir aracı olmuştur (McLaren, 1990). Japonya ise 1948 tarihli Eugenic Protection Law kapsamında 25 binden fazla kişiyi zorla kısırlaştırmıştır. Devletin zihinsel ve fiziksel engelli bireylerin üremesini engelleme politikası, “kusurlu” genetik mirası kontrol etme amacı taşımıştır (Otsubo et al., 1998, Schoppa 2020).). Japonya’nın doğum oranlarını artırmaya yönelik modern stratejileri, bireylerin üreme davranışlarını yönlendirmeye çalışan bir Foucaultcu biyopolitika örneği olarak değerlendirilebilir. Bu uygulamalar, hem biyolojik biyopolitikanın kalıtsal temelli dışlama stratejilerini hem de Foucaultcu biyopolitikanın üreme davranışlarını yönlendirme biçimlerini aynı anda içeren hibrit

bir iktidar pratiğine işaret eder. Meksika’da ise, 1910-1920 devrimi sonrası öjenik düşünceler, halk sağlığı politikalarına yön vererek özellikle yerli nüfusları hedef almıştır. “Gran familia Mexicana” söylemi altında geliştirilen bu politikalar, nüfusu genetik olarak “iyileştirme” amacıyla uygulamaya konulmuştur (Sánchez-Rivera, 2021, 2023). Bu çerçevede uygulanan nüfus kontrol önlemleri, biyolojik temelli biyopolitikanın açık örneklerindedir.

Tüm bu örnekler, biyolojik biyopolitikanın, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda benzer stratejilerle yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde bu yaklaşımlar, neoliberal yönetim rasyonelitesi ve dijital teknolojilerle birlikte dönüşmekte, daha sofistike denetim biçimlerine evrilmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca biyolojik verilerle değil, bireylerin davranışları, mekânsal hareketlilikleri ve dijital izleri üzerinden kurulan yeni bir iktidar biçimini ortaya koymaktadır. Bu noktada Foucaultcu biyopolitika anlayışı, modern gözetim toplumlarında dijital araçlar yoluyla hayatın tüm alanlarının nasıl yönetildiğini anlamak için elverişli bir çerçeve sunar.

Foucaultcu Biyopolitikaya Dair Ülke Örnekleri

Foucault’nun biyopolitika kavrayışı, yalnızca bedensel müdahalelerle değil, dijital gözetim ve veri toplama araçlarıyla yaşamın tüm alanlarının yönetilmesini de kapsar. COVID-19 pandemisi, Foucaultcu biyopolitikanın dijital çağdaki dönüşümünü gözler önüne sermiştir. Bu bölümde Çin, Güney Kore, İsrail, Rusya ve Yeni Zelanda örnekleri üzerinden, pandemi sürecinde devletlerin gözetim araçlarıyla bireylerin nasıl denetim altına alındığı incelenecektir. Bu kapsamda ilk olarak dijital gözetimin ve pandemi politikalarının en kapsamlı şekilde uygulandığı ülkelerden biri olan Çin’in stratejileri ele alınacaktır.

Çin, pandemide biyopolitikanın dijital formunu en ileri düzeyde uygulayan ülkelerden biridir. Renkli "sağlık kodu" sistemleri aracılığıyla bireylerin risk durumları sınıflandırılmış, bu kodlar üzerinden toplu taşıma, kamu alanları ve hatta mahalle girişleri denetlenmiştir. QR kodlar, cep telefonu sinyalleri ve yüz tanıma sistemleri gibi teknolojilerle vatandaşların mekânsal hareketleri ve sosyal temasları sürekli izlenmiştir (Kitchin, 2020; Zhang, 2022). Bu yapı, Foucault’nun “disipliner toplum” kavramıyla örtüşen bir dijital panoptikon örneği sunar; burada bireyin davranışı, hareketi ve bedenine dair bilgiler merkezileştirilmiş otorite tarafından denetlenmiştir.

Güney Kore ise pandemide farklı bir strateji izlemiştir. Temaslı takibi, bireylerin kredi kartı harcamaları, CCTV kayıtları ve cep telefonu verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Enfekte bireylerin geçmişte buldukları yerler halka açık şekilde duyurulmuş, bu da mahremiyetle kamusal sağlık çıkarı arasında bir gerilim yaratmıştır (Gong, 2022; Tejerina, 2024). Bu uygulama, sosyal ilişkilerin ve bireysel hareketliliğin devlet kontrolüne tabi tutulduğu bir biyopolitik müdahaledir.

İsrail, “yeşil pasaport” uygulamasıyla yalnızca aşıli bireylerin sosyal hayata katılmasına izin vererek nüfusu sağlık durumuna göre kategorize etmiştir (Kamin-Friedman, 2021). Bu uygulama, sosyal haklara erişimin biyolojik statüye bağlandığı bir biyopolitik stratejiye işaret eder. Ayrıca, enfekte bireylerin konumlarının dijital olarak takip edilmesi, bedenin mekânda nasıl konumlandığının da bir denetim nesnesine dönüştürüldüğünü gösterir.

Rusya, Moskova merkezli uygulamalarla dijital seyahat izinleri, yüz tanıma sistemleri ve QR kodlarla hareketliliği denetlemiştir. Özellikle karantina uygulamalarında bireylerin kurallara uyup uymadığı dijital olarak izlenmiş, sağlık verileri merkezi sistemlerde toplanmıştır (Revyakin, 2022). Bu, Foucault’nun “nüfusun yönetimi” olarak tanımladığı iktidar biçiminin dijital çağdaki güncel karşılığıdır.

Yeni Zelanda, pandemi sürecinde sıkı kapanma önlemleri uygulamış ve sınırlı hareketlilikle virüsün ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Dijital izleme sistemleri, bireylerin sağlık durumu ve hareket bilgilerini kaydetmiştir (Kaine et al., 2022). Yeni Zelanda örneği, Foucaultcu biyopolitikanın yanı sıra halk sağlığını koruma amaçlı daha klasik biyopolitika uygulamalarını da içermektedir. Ancak biyopolitik iktidar yalnızca dijital gözetimle sınırlı değildir; üreme süreçleri üzerinden yürütülen stratejiler de bireyler ve nüfuslar üzerinde güçlü düzenleyici işlevler üstlenir.

Foucaultcu biyopolitikanın önemli bir boyutu da üreme politikaları ve nüfus kontrolü uygulamalarıdır. Bu tür politikalar yalnızca bireylerin doğurganlıklarını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini, aile yapısını ve kültürel normları da şekillendirir. Bu bağlamda İran, Nijerya, Sovyetler Birliği/Rusya, Mısır ve İtalya gibi farklı bağlamlardaki uygulamalar, devletin beden üzerindeki iktidarını nasıl yapılandırdığını göstermek üzere ele alınacaktır.

İran, modern doğum politikalarının geleneksel uygulamalarla rekabet ettiği bir sürece sahiptir. 1979 İslam Devrimi’nden sonra doğurganlığı teşvik eden politikalar yürürlüğe girse de savaş sonrası dönemde devletin hap, spiral, kısırlaştırma vb. doğum kontrol yöntemlerini yaygınlaştırmasıyla birlikte doğurganlık devletin disipline ettiği bir alana dönüşmüştür. 1990'lara gelindiğinde doğum kontrol hizmetlerinin ücretsiz sunulması ve ebelerin sisteme dâhil edilmesiyle, kadın bedenleri üzerindeki ataerkil devlet kontrolü daha da pekişmiştir. İran örneği, bedenin doğurganlık üzerinden düzenlenmesi yoluyla yürütülen bir biyopolitik stratejidir. Nijerya ise, üreme politikalarında ekonomik ve siyasi çıkarların nasıl dönüştüğünü gözler önüne serer. Sömürge sonrası dönemde aile planlaması politikaları geliştirilmiş, 1988’de ise ilk ulusal nüfus politikası yürürlüğe girmiştir. Ancak politikaların kabul görmesi, kültürel ve dini değerlerle çelişmesi nedeniyle sınırlı kalmıştır. 2012’deki Londra Zirvesi sonrası doğum kontrol araçlarının ücretsiz sunulması hedeflenmiş, fakat Batı karşıtı söylemler ve hizmet yetersizliği nedeniyle başarı sınırlı olmuştur (Solinger ve Nakachi, 2016). Bu süreçte beden, yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda ideolojik bir mücadele alanına dönüşmüştür.

Sovyetler Birliği, kürtaşı 1920’de yasallaştıran ilk ülke olsa da modern doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasına engel olmuştur. Kürtaşı, uzun yıllar birincil doğum kontrol aracı olarak

kullanılmıştır. Sovyet sonrası dönemde ise özellikle Putin yönetimiyle birlikte, doğurganlığı artırmaya yönelik maddi teşvikler ve geleneksel aile yapısını destekleyen söylemler öne çıkmıştır. Bu politikalar, doğurganlığı ekonomik ve ideolojik olarak yöneten bir biyopolitik paradigmayı yansıtır. Mısır ise, doğum kontrol politikalarını tıbbi ve dini referanslarla birleştirerek yönetmiştir. 1950–70’lerde yürütülen aile planlaması kampanyaları zamanla daha hedefli, kalkınma odaklı stratejilere dönüşmüştür. İslami söylemlerle desteklenen bu politikalar, nüfusu refah devleti hedefleri doğrultusunda yönetmeyi amaçlamıştır (Solinger ve Nakachi, 2016). Burada biyopolitika, yalnızca bireysel doğurganlığı değil, nüfusun ekonomik performansını da düzenlemenin bir aracı olmuştur.

Öte yandan İtalya, üreme teknolojilerine erişimi sınırlayan yasalarıyla dikkat çeker. 2004 tarihli yasa, yalnızca evli ya da uzun süreli birlikte yaşayan heteroseksüel çiftlerin tıbbi destekli üreme tekniklerinden yararlanmasına izin verirken, bekar kadınları ve aynı cinsiyet çiftlerini dışlamıştır. Bu politika, biyolojik denetimin ötesine geçerek aile yapısı ve toplumsal normlar üzerinde bir düzenleyici işlev üstlenmiştir. Bu uygulamalar Anayasa Mahkemesi kararlarının müdahalesine rağmen devam etmiş; ayrıca vicdani ret hakkı, bazı profesyoneller tarafından kürtaj ve yardımcı üreme tekniklerini engellemek amacıyla kullanılmıştır (Falletti, 2016). Dini otoritenin etkisiyle şekillenen bu uygulama, Foucaultcu anlamda normatif bir biyopolitik stratejidir. Bu örnekler, beden yalnızca sağlık politikaları yoluyla değil, doğurganlık ve aile düzeni üzerinden de yönetildiğini göstermektedir. Üreme politikaları, biyolojik süreçlerin ötesinde, normatif düzenlemeler ve kültürel kontrol mekanizmaları aracılığıyla toplumu disipline eden araçlar haline gelmiştir. Bu normatif stratejiler yalnızca bedensel ya da üreme temelli denetimle sınırlı değildir; devlet iktidarı, bazı durumlarda kültürel kimliklerin dönüştürülmesi ve toplumsal aidiyetlerin yeniden şekillendirilmesi yoluyla da biyopolitik müdahalelerde bulunur.

Foucaultcu biyopolitikanın yalnızca sağlık ya da üreme politikalarıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda belirli grupların kimliklerini, kültürel aidiyetlerini ve sosyal varoluşlarını yeniden şekillendirmeyi amaçlayan devlet müdahaleleriyle de somutlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal mühendislik ve asimilasyon politikalarına dair Avustralya ve Güney Afrika örnekleri, biyopolitikanın kültürel ve ırksal düzeyde nasıl işlediğini göstermesi açısından çarpıcıdır.

Avustralya, özellikle 1800–1970 yılları arasında yürütülen asimilasyon politikaları ile Foucaultcu biyopolitikanın kültürel iktidar mekanizmalarını gözler önüne serer. Celmara Pocock’un (2008) vurguladığı üzere, bu dönemde çok sayıda Aborijin çocuk, ailelerinden zorla alınarak devlet gözetimindeki kurumlara veya beyaz ailelerin yanına yerleştirilmiştir. Bu uygulamanın amacı, Aborijin kimliğini silerek onları baskın kültüre entegre etmektir. Bu durum, bireylerin biyolojik varlıklarından çok, kültürel aidiyetlerinin ve yaşam tarzlarının devletin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmesini hedefleyen bir müdahaledir. Bu pratik, biyolojik biyopolitikadan ziyade doğrudan Foucaultcu biyopolitikanın kültürel mühendislik yönünü temsil eder.

Güney Afrika ise, apartheid döneminde ırk temelli nüfus politikalarıyla, özellikle siyah nüfusun artışı kontrol altına almayı hedefleyen uygulamalarla dikkat çeker. Bu süreçte devlet, beyaz kadınları daha fazla çocuk yapmaya teşvik ederken, siyah nüfusun doğurganlığını sınırlamaya yönelik örtük ve açık politikalar yürütmüştür (Ackerman, 1995). Bu tür stratejiler, yalnızca biyolojik denetim değil, aynı zamanda ırksal, toplumsal ve politik düzenin sürdürülmesi için nüfusu yapılandırmayı amaçlayan Foucaultcu bir müdahale biçimidir. Irk ayrımcılığının yeniden üretilmesi için bedenlerin, cinselliğin ve aile yapısının devlet kontrolüne tabi tutulması, bu politikalarda açıkça görülmektedir.

Bu iki örnek, devletin yalnızca bireylerin sağlığı ya da doğurganlığı üzerinde değil, aynı zamanda kimlikleri, aidiyetleri ve yaşam biçimleri üzerinde de iktidar kurduğunu gösterir. Foucaultcu biyopolitika burada, yalnızca bedenlerin yönetimi değil, toplumun kültürel ve sosyal haritasının yeniden çizilmesidir. Toplumsal mühendislik stratejileri, bireylerin değil, tüm toplumsal grupların yeniden tanımlanmasını hedefler. Bu tür kimlik temelli düzenlemelerin bir devamı olarak, modern devletler yalnızca vatandaşlarının kimliğini değil, aynı zamanda fiziksel hareketliliğini ve mekânsal konumunu da düzenlemeye yönelmektedir. Göçmenlik politikaları bu bağlamda biyopolitikanın hem kültürel hem de mekânsal yönlerinin kesişim noktasında yer alır.

Foucaultcu biyopolitikanın en belirgin uygulama alanlarından biri de bireylerin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda mekânsal olarak da denetlenmesidir. Söz konusu pratikleri göçmenlik politikaları ve dijital mekânsal denetim uygulamalarında görmek mümkündür. Bu durum özellikle sınır politikaları, dijital izleme teknolojileri ve sığınmacı rejimlerinde karşımıza çıkar. Bu bağlamda Avustralya, Yeni Zelanda ve İtalya örnekleri dikkat çekmektedir.

Avustralya, “Pasifik Çözümü” politikası kapsamında, göçmenleri ve sığınmacıları anakaradan uzaklaştırarak Nauru ve Manus Adası gibi açık deniz lokasyonlarına göndermeyi tercih etmiştir. Bu strateji, yalnızca fiziksel izolasyon sağlamayı değil, aynı zamanda sığınmacıların görünmezleştirilmesini de hedeflemiştir. Açık deniz gözetli merkezlerinde tutulan bireylerin hareket serbestliği kısıtlanmış, sağlık ve psikolojik durumları ağır koşullar içerisinde kontrol altında tutulmuştur. Klocker ve Dunn’ın (2003) analizine göre bu yaklaşım, göçmenlerin yalnızca biyolojik varlıklarını değil, yaşamlarının nerede ve nasıl süreceğine dair haklarını da devlete teslim eden bir düzenleme biçimidir. Bu uygulama, Foucault’nun “yaşamı yönetme” iktidarını, fiziksel mekân ve ulusal sınırlar üzerinden kurar.

Yeni Zelanda, pandemi sürecinde çok daha farklı bir strateji izlese de yine mekânsal biyopolitikanın güçlü bir örneğini sunmuştur. 2020 yılında ülke sınırlarını kapatarak “eliminasyon stratejisine” geçmiş ve yalnızca temel hizmetlere izin vererek nüfusun hareketini ciddi biçimde kısıtlamıştır. Süreç boyunca dijital izleme araçlarıyla bireylerin hareketleri takip edilmiş, temaslılar haritalandırılmış ve kamusal alanların kullanımı sınırlandırılmıştır (Kaine et al., 2022). Burada hem halk sağlığına ilişkin biyopolitik hem de dijital teknolojilerle desteklenen mekânsal denetim aynı anda

devreye girmiştir. Bu da Foucaultcu biyopolitikanın modern devletlerin kriz yönetimi politikalarıyla iç içe geçtiğini göstermektedir.

İtalya örneği ise, mekânsal değilse de sosyal alanlara erişimi sağlık durumuna göre düzenleyen bir biyopolitika biçimi sunar. 2004 tarihli yasa ile yalnızca heteroseksüel ve evli ya da uzun süreli birlikteliği olan çiftlere yapay dölleme imkânı tanınmış; bekar kadınlar ve aynı cinsiyet çiftleri dışlanmıştır. Bu politikalar, yalnızca bedenin doğurganlık kapasitesiyle değil, bireylerin ait oldukları toplumsal kategorilerle de ilişkilidir. Bu bağlamda İtalya'nın üreme politikaları da Foucaultcu biyopolitikanın normatif bir yönünü ortaya koyar: devlet, aile biçimlerini tanımlamak ve sınırlandırmak yoluyla bireylerin yaşamına hem biyolojik hem de toplumsal düzeyde müdahale eder.

Bu üç örnek, devletin mekânsal düzenleme, dijital izleme ve toplumsal norm üretimi yoluyla bireylerin yaşamlarını çok katmanlı bir şekilde yönettiğini göstermektedir. Foucaultcu biyopolitika yalnızca sağlık hizmetleri ya da beden politikalarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda bireylerin nerede yaşayacaklarına, hangi sosyal alanlara erişebileceklerine ve hangi kimliklerle tanımlanacaklarına dair kararları da içerir. Bu da modern iktidarın, görünmeyen sınırlar ve dijital ağlar üzerinden nasıl işlediğini ortaya koyar. Bu örnekler, biyopolitikanın farklı boyutlarının birbirinden bağımsız değil, çoğu zaman iç içe geçmiş biçimlerde uygulandığını göstermektedir. Dolayısıyla biyolojik temelli ve Foucaultcu yaklaşımlar, çoğu zaman aynı bağlam içinde birbirini tamamlayıcı biçimde devreye girmektedir.

Her İki Yaklaşımın Birlikte Uygulandığı Örnekler

Biyolojik temelli ve Foucaultcu biyopolitika yaklaşımları, birçok ülkede ya eşzamanlı olarak ya da ardışık dönemlerde bir arada uygulanmıştır. Bu bölümde, örnekler tematik başlıklar altında sunulurken kavramsal açıklık sağlanmıştır. Uygulamalar çoğunlukla doğum kontrol politikaları, zorunlu kısırlaştırma, sınıfsal ayrımcılık ve gözetim teknolojileri ekseninde şekillenmektedir.

Doğurganlık kontrolü üzerinden eşzamanlı uygulanan biyopolitika pratiklerini Çin ve Hindistan'da görmek mümkündür. Çin ve Hindistan'daki pratikler, nüfus politikalarının hem bedenlere doğrudan müdahaleyi hem de toplumsal yönetimi içerdiği örneklerdir. Çin'in tek çocuk politikası (1979–2015) başlangıçta Foucaultcu nüfus yönetimi pratiği iken, 2015 yılı sonrasında doğrudan doğurganlığa müdahale eden biyolojik pratiklere dönüşmüştür (Zeng ve Hesketh, 2016). Hindistan'da ise 1975–1977 Acil Durum döneminde uygulanan zorunlu kısırlaştırma kampanyaları hem biyolojik temelli hem de kalkınmacı hedeflerle şekillenmiştir (Basu, 1997). Hükümet, doğurganlık oranlarını düşürerek ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi ve toplumsal sorunları çözmeyi amaçlamıştır.

Sınıfsal ve etnik ayrımlar üzerinden yürütülen nüfus mühendisliği pratiklerini Brezilya ve Singapur özelinde incelemek mümkündür. Brezilya ve Singapur, nüfus politikalarında sınıf ve etnisite temelli ayrımlara dayanan biyopolitik müdahalelerin görüldüğü ülkelerdir. Brezilya'da Afro-Brezilyalı kadınlar hedef alınmış, Singapur'da ise eğitilmiş kadınlar doğuma teşvik edilirken düşük gelirli bireylerle

kısırlaştırma önerilmiştir. Her iki ülke de örtük ya da açık biçimde biyolojik ve Foucaultcu biyopolitikaları birleştirmiştir (Palen, 1986; Solinger, 2016; Tan, 2012).

Tarihsel olarak dönüşen nüfus politikaları pratiklerine ilişkin olarak Türkiye'yi ele aldığımızda, Cumhuriyet döneminden günümüze pronatalist (nüfus artışı destekleyici) ve antenatalist (nüfus artışı sınırlayıcı) politikalar arasında geçiş yapıldığı görülmektedir. İlk dönemdeki politikalar nüfusu artırma hedefiyle doğrudan bedenleri düzenlemeye odaklanırken, 1965 sonrası aile planlaması yasalarıyla devlet, doğurganlığı kontrol altına almayı ve kalkınmayı hedeflemiştir (Doğan, 2011).

Dijital çağda biyopolitika pratiklerine ilişkin Pandemi deneyimi çerçevesinde ABD ve İngiltere, COVID-19 pandemisi sırasında uyguladıkları aşı zorunluluğu, karantina ve dijital izleme sistemleriyle Foucaultcu biyopolitikanın günümüzdeki işleyişini göstermektedir. Bu ülkelerde uygulanan sağlık politikaları halk sağlığı üzerinden meşrulaştırılsa da bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından tartışma yaratmıştır (Gostin ve Wiley, 2020; Ortiz-Millán, 2023).

Bu örnekler, biyopolitikanın hem doğrudan bedene müdahaleyi hem de nüfusun yönetimini içeren bir devlet aklına dönüştüğünü göstermektedir. Modern biyopolitika stratejileri yalnızca baskıcı değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma, toplumsal mühendislik ve sınıfsal denetimi hedefleyen bütünsel bir kontrol biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler, biyolojik ve Foucaultcu biyopolitikanın farklı sosyo-politik bağlamlarda birlikte ya da dönüşümlü biçimde uygulanabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece, biyopolitika kavramı yalnızca baskı değil, aynı zamanda toplumsal mühendislik araçlarıyla şekillenen bir yönetim aklına işaret eder. Bu çerçevede hem biyolojik hem de Foucaultcu biyopolitikanın birlikte ya da ardışık biçimlerde nasıl işlediği, devletin toplumu nasıl dönüştürdüğüne dair daha kapsamlı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki tartışma bölümü, iktidar ilişkileri ve yönetim stratejileri ekseninde bu uygulamaların genel çerçevesini ele alacaktır.

TARTIŞMA

Biyopolitikanın uygulanma biçimlerine dair yukarıdaki vaka örneklerinden çıkarılabilecek en önemli noktalar, iktidar ve kontrol dinamikleridir. Biyopolitika, devletlerin bireyler ve toplumlar üzerindeki iktidarını pekiştirmesine olanak tanırken, uygulamalar yalnızca biyolojik süreçlerin değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yapının da denetimini içermektedir. Bu uygulamalar, çoğunlukla belirli grupların dışlanmasına veya marjinalleştirilmesine yol açmıştır; özellikle zihinsel ve fiziksel engelliler, etnik gruplar ve sosyoekonomik olarak dezavantajlı bireyler bu ayrımcı politikaların hedefi olmuştur (Basu, 1997; Broberg ve Tydén, 2005).

COVID-19 gibi küresel sağlık krizleri, biyopolitik uygulamaların hız kazanmasına ve devletlerin toplum sağlığını koruma gerekçesiyle katı önlemler almasına neden olmuştur. Bu durum, bireylerin özgürlüklerini kısıtlarken devletin denetim gücünü artırmıştır (Gostin ve Wiley, 2020). Günümüzde biyopolitik kontrol, dijital araçlar ve gözetim teknolojileriyle yapılmakta, bireylerin

davranışları ve sağlık durumları sürekli izlenmektedir (Ortiz-Millán, 2023). Bu da gizlilik, rıza ve bireysel haklar konusunda yeni etik sorunlar yaratmaktadır (Kitchin, 2020). Farklı ülkelerde görülen çeşitli biyopolitik uygulamalar, yerel kültürel, toplumsal ve siyasal bağlamlarla şekillenmektedir. Örneğin Çin'in tek çocuk politikası (Zeng et al., 2016), Hindistan'daki zorunlu kısırlaştırma kampanyaları (Basu, 1997), Brezilya'da Afro-Brezilyalı kadınlara yönelik sterilizasyonlar (Solinger, 2016) veya İsveç'in öjeni uygulamaları (Broberg ve Tydén, 2005), biyopolitikanın tarihsel ve kültürel bağlama göre farklı şekillerde tezahür ettiğini göstermektedir.

Tüm bu örnekler, biyopolitikanın yalnızca sağlık ve nüfus politikalarıyla sınırlı olmadığını; aynı zamanda toplumsal normları, cinsiyet rollerini ve aile yapısını şekillendirme gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Biyopolitika, cinsiyet politikalarıyla da iç içedir. Kadın bedenine müdahale eden doğum kontrol uygulamaları, kısırlaştırma politikaları ve aile planlaması stratejileri, bireylerin cinsiyetine dayalı olarak devlet denetimine tabi tutulmuştur. Bu durum, Foucault'nun "yaşamı yönetme" ve "bedenleri disipline etme" çerçevesinin (1976) günümüzde özellikle kadınlar üzerinde hangi biçimlerde işlediğini ortaya koymaktadır. Bu tür toplumsal ve cinsiyet temelli müdahaleler, daha geniş biyolojik sınıflandırma ve düzenleme stratejilerinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, biyolojik temelli biyopolitikanın sınırları ve sorunları aşağıda ele alınmaktadır.

Biyolojik Temelli Biyopolitikanın Sınırlamaları

Biyolojik temelli biyopolitika, özellikle devletlerin nüfusları biyolojik kriterlere dayanarak düzenleme kapasitesi ile ilgilidir. Bu yaklaşım, bireylerin genetik özelliklerine dayanarak toplumun hangi kesimlerinin teşvik edilip, hangilerinin kısıtlanacağına dair bir yaklaşım sağlar. Özellikle öjeni politikaları bu tip biyopolitikanın en belirgin örneklerinden biridir. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında ABD'de ve Nazi Almanya'sında uygulanan zorunlu kısırlaştırma politikaları, "istemeyen" genetik özelliklerin toplumdan silinmesini amaçlamıştır (Kevles, 1985; Proctor, 1988). Bu yaklaşımın, bir toplumun genetik olarak "uygun" görülen bireylerini koruma ve toplumsal sağlığı "geliştirme" düşüncesi ile uygulandığı iddia edilmiştir. Örneğin, sağlık sistemlerine daha az yük getireceği düşünülen genetik olarak sağlıklı bir nüfus yaratma hedefi, biyolojik kökenli biyopolitikayı cazip bir araç haline getirebilir.

Ancak bu yaklaşımın önemli sınırlamaları bulunmaktadır. Biyolojik özelliklere dayalı olarak uygulanan bu politikalar, insan haklarını ve bireysel özgürlükleri ihlal etmektedir. Biyolojik temelli biyopolitika, bireylerin topluma katılımını sadece biyolojik ölçütlere dayanarak düzenlediği için özellikle marjinal grupları hedef alır ve bu, bireylerin toplumsal hayata katılımını büyük ölçüde engeller (Kevles, 1985). Nazi Almanya'sındaki ırksal hijyen politikaları bu biyopolitikanın uç bir örneğidir ve sonuçları insanlık tarihinin en trajik olaylarından biri olan Holokost'a kadar varmıştır (Proctor, 1988). Bu tip bir biyopolitik yaklaşımın bir başka sınırlaması ise, devletin bireylerin yaşamlarını doğrudan kontrol etmesi ve biyolojik farklılıkları cezalandırıcı bir araç olarak kullanmasıdır. Toplumsal

adaletsizlikler ve bireysel hakların ihlali bu yaklaşımın insanlık tarihindeki en temel sorunlarından biridir. Ancak modern dönemde devletin biyolojik kontrol stratejileri yalnızca bedene değil, tüm yaşam alanlarına yayılmış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Bu genişletilmiş denetim biçimi, Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırması çerçevesinde analiz edilebilir.

Foucaultcu Biyopolitikanın Sınırlamaları

Foucaultcu biyopolitika, devletin yalnızca biyolojik sağlığı değil, toplumsal düzeni, güvenliği, ekonomik faaliyetleri ve genel toplumsal yapıyı kontrol altına almasına olanak tanır. Foucault, modern devletlerin bireyler ve nüfuslar üzerindeki denetimini sadece sağlık ve biyoloji alanında değil, toplumsal yaşamın her alanında kurduğunu vurgulamıştır (Foucault, 1976). Foucaultcu biyopolitika, bireylerin biyolojik yaşamını yönetirken aynı zamanda bir bütün olarak nüfusun ekonomik, toplumsal ve politik yapısını da denetler. Foucault'nun biyopolitika anlayışına göre, bu yaklaşımın avantajı, devletin kriz durumlarında nüfus üzerinde daha etkin bir şekilde müdahale etmesine olanak tanmasıdır. Örneğin, COVID-19 pandemisi sırasında uygulanan sosyal mesafe, karantina ve dijital izleme politikaları, Foucaultcu biyopolitikanın ne kadar etkili bir kontrol mekanizması sunduğunu göstermiştir (Foucault, 2008). Devletler, sadece sağlık sistemlerini düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik faaliyetleri, seyahat özgürlüğünü ve bireylerin toplumsal etkileşimlerini de denetim altına almıştır. Bu kapsamlı denetim yaklaşımı, pandemi gibi küresel krizler karşısında hızlı ve etkili müdahale şansı tanımaktadır.

Ancak böylesi geniş kapsamlı denetim stratejilerinin bazı sınırlamaları da mevcuttur. Foucaultcu biyopolitika, devletin bireyler üzerinde uyguladığı iktidar yollarını artırdığı için, bireysel hak ve özgürlükler üzerinde önemli bir baskı yaratabilir. Dijital gözetim gibi teknolojilerin kullanılması, bireylerin sürekli olarak izlenmesi ve mahremiyet haklarının ihlal edilmesi gibi sorunlar yaratabilir (Kitchin, 2020; Zuboff, 2019). Bu gözetim araçları, bireylerin devletin denetiminden kaçamayacağı bir toplumsal yapı yaratırken, bireylerin kendilerini sürekli gözlemleniyor hissederek davranışlarını şekillendirmesine neden olabilir.

Foucaultcu biyopolitikanın bir diğer sınırlaması, neoliberal politikalarla birleştiğinde daha belirgin hale gelir. Devlet, bireylerin yaşamlarını sadece sağlık politikaları aracılığıyla değil, aynı zamanda ekonomik düzenlemeler ve sosyal politikalarla da kontrol etmeye başlar. Bu tür bir denetim, toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilir. Örneğin, kriz zamanlarında uygulanan biyopolitik denetim, özellikle ekonomik gücü olmayan toplumsal kesimlerin daha fazla baskı altında kalmasına neden olabilir. Neoliberal politikalarla birleştiğinde Foucaultcu biyopolitika uygulamaları, toplumun alt kesimlerinde yer alan bireylerin devlet tarafından daha fazla kontrol altına alınmasıyla sonuçlanabilir (Dean, 2020). Bu sınırlılıkların ötesinde, her iki yaklaşımın belirli benzerlikler taşıdığı ve zaman zaman iç içe geçtiği görülmektedir.

İki Yaklaşımın Ortak Yönleri ve Temas Noktaları

Her iki yaklaşım arasında, yukarıda ortaya konulan belirgin farklar bulunmasına karşın, bazı ortak yönler ve kesişim alanları da mevcuttur. Hem biyolojik temelli biyopolitika hem de Foucaultcu biyopolitika, devletin nüfusun yönetimi üzerindeki merkezi rolüne odaklanır. Her iki yaklaşım da devletin toplumun genel sağlığı ve düzenini tesis etmek adına geliştirdiği politik müdahale araçlarını vurgular. Örneğin, biyolojik temelli biyopolitikada genetik açıdan "uyumsuz" bireyler kısırlaştırılarak ya da marjinalleştirilerek toplumsal düzen sağlanmaya çalışılırken, Foucaultcu biyopolitika bireylerin, toplumsal sağlığı ve ekonomik faaliyetleri üzerinden kontrol altına alınmasını amaçlar.

Bununla birlikte, iki yaklaşım arasındaki temel fark, uygulama alanında ortaya çıkar. Biyolojik temelli biyopolitika daha dar bir bakış açısıyla sadece biyolojik ve genetik faktörlere odaklanırken, Foucaultcu biyopolitika toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutları da içeren daha geniş kapsamlı bir kontrol mekanizmasını ortaya koyar. Ancak bu iki yaklaşımın da kriz durumlarında devletin bireyler üzerindeki kontrolünü artırması ortak noktalarıdır. COVID-19 pandemisinde hem biyolojik temelli hem de Foucaultcu yaklaşımlar bir arada kullanılmıştır. Örneğin aşılama, hastalık kontrolü gibi uygulamalarla hem biyolojik sağlık hem de karantina ve seyahat kısıtlamaları gibi toplumsal düzenin korunması uygulamaları bir arada yürütülmüştür. Bu noktada, iki yaklaşım arasında bir temas alanı oluşarak, biyolojik sağlık ile toplumsal düzenin birbiriyle entegre biçimde yönetimi yaklaşımı uygulanmıştır.

Sonuç olarak, biyolojik temelli biyopolitika, nüfusun biyolojik özelliklerini düzenlemeye odaklanan dar kapsamlı bir strateji sunarken, Foucaultcu biyopolitika, devletin bireylerin yaşamlarının tüm yönlerini kontrol etmeye yönelik daha geniş kapsamlı bir strateji sunar. Biyolojik temelli biyopolitikanın bireysel özgürlükler üzerindeki baskıcı etkileri, tarihsel olarak toplumsal adaletsizlikleri derinleştirirken, Foucaultcu biyopolitikanın uygulanmasının modern devletlerin kriz durumlarında toplumsal denetimi artırabileceğini göstermektedir. Her iki yaklaşım da, devletin nüfusu kontrol etme biçimleri ve bu kontrolün toplumsal etkileri açısından farklılıklar gösterir. Bu açıdan, biyopolitika kavramının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir analizini sunmak, devletlerin toplum sağlığı, güvenlik ve toplum düzenine ilişkin politikaları üzerinden iktidarlarını nasıl kurduklarını anlamak için önemli bir çerçeve sağlar.

Uygulama Örnekleri: Karşılaştırmalı Analiz

Hannah Arendt gibi siyaset teorisi düşünürleri, modern devletin insan varoluşunu sadece biyolojik bir varlık olarak değil, aynı zamanda kamusal yaşamın bir öznesi olarak gördüğünü vurgular. Arendt'in bu yaklaşımı, Foucault'nun biyopolitik teorisi ile biyolojik temelli biyopolitika arasındaki tamamlayıcı ilişkiyi anlamada açıklayıcı olabilir; zira biyolojik varlık, bireyin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıya entegre edilmesiyle birlikte siyasi anlam kazanır (Arendt, 1958).

Giorgio Agamben de biyopolitika ve devlet iktidarı üzerine önemli katkılarda bulunmuş bir diğer düşünürdür. Agamben, "homo sacer" kavramıyla, modern devletin, bireylerin yaşam ve ölüm üzerinde iktidar kurduğunu belirtir. Devletin bu iktidarı, biyolojik varlık ile siyasal düzenin kesişim noktasında işlev gösterir. Agamben'in perspektifinden bakıldığında, biyoloji temelli biyopolitik uygulamalar, devletin bireyin yaşamına doğrudan müdahalesi anlamına gelirken, Foucaultcu biyopolitika, bu müdahaleyi toplumsal, ekonomik ve politik süreçlere yayar. Bu nedenle, iki yaklaşım birbirisiyle uyumlu ve tamamlayıcıdır; zira devletin iktidarı hem biyolojik yaşamı hem de bu yaşamın toplumsal çerçevede düzenlenmesini gerektirir (Agamben, 1998).

Michel Foucault ise, modern iktidarın sadece bireylerin biyolojik varlıklarını düzenlemekle kalmadığını, aynı zamanda toplumu bütüncül olarak denetleme ihtiyacı doğurduğunu ileri sürer. Foucault'nun bu bakış açısına göre bireyin biyolojik yaşamı, devletin iktidar mekanizmasının bir parçasıdır; ancak bu mekanizma toplumsal normlar ve disiplin aracılığıyla genişler. Biyoloji temelli biyopolitik uygulamalar bireylerin biyolojik yaşamlarını düzenlerken, Foucaultcu biyopolitika, bu düzenlemelerin toplumsal denetimle nasıl ilişkilendirildiğini açıklar (Foucault, 1978).

Biyolojik temelli biyopolitika ile Foucaultcu biyopolitik yaklaşımın bir arada uygulanması, bireyin hem biyolojik hem de toplumsal varlık olarak kontrol altında tutulmasını mümkün kılar. Devlet, bireyin biyolojik varlığını düzenleyerek toplumsal yapıyı sürdürürken, aynı zamanda bu yapıyı geniş toplumsal ve ekonomik düzenlemelerle destekler. Bu iki iktidar biçimi, modern devletin bireyler üzerindeki kapsamlı denetim gücünün bir yansıması olarak birbirini tamamlar ve bir arada uygulanır. Ayrıca, Foucault'nun biyopolitika anlayışı, modern dünyada devletlerin bireylerin yalnızca biyolojik yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasal yönden de yaşamlarını yönetme biçimlerinin incelenmesine olanak tanır (1978). COVID-19 pandemisi sırasında uygulanan dijital gözetim, aşı zorunlulukları ve ekonomik düzenlemeler gibi pratikler, Foucault'nun biyopolitika teorisinin somut örneklerini temsil eder. Bu politikalar, biyolojik temelli biyopolitik uygulamalardan farklı olarak, toplumsal açıdan daha kapsayıcıdır ve devletin nüfusu bütüncül bir şekilde yönetmesine imkân tanır. Shoshana Zuboff, biyopolitik iktidarın dijital gözetim araçlarıyla genişlediğini açıklarken (Zuboff, 2019) Dean ise, hükümetlerin biyopolitik stratejileri, modern devletin nüfus kontrol aracı olarak kullandığını ifade eder (2013).

Diğer yandan, Foucault'nun biyopolitika yaklaşımı, biyolojik temelli biyopolitikadan ayrı ama birbiriyle ilişkili iki iktidar formu olarak ele alınabilir. Biyolojik biyopolitika, belirli genetik özelliklere dayanan öjeni ve ayrımcılık politikalarıyla bireylerin dışlanmasına odaklanırken, Foucault'nun biyopolitika anlayışı, modern devletlerin nüfusu yönetme stratejilerine dair çok daha geniş bir çerçeveyi tanımlar. Bu çerçeve, sadece bireylerin biyolojik varlıklarını değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamlarını düzenlemeyi içerir. Foucault, biyopolitikanın, devlete yalnızca bireylerin biyolojik hayatını düzenleme gücü vermediğini, aynı zamanda nüfusun genel refahını, doğurganlık oranlarını, ölüm oranlarını ve genel olarak sağlığı optimize etmeyi kapsadığını belirtir. Foucault'ya göre

biyopolitika, nüfusun doğrudan ekonomik süreçlerle uyumlu hale getirilmesini içerir ve bu süreçler kapitalizmin gelişimiyle paralel olarak şekillenmiştir (2003). Bu, biyopolitikanın devletin kontrol mekanizması olarak çok yönlü bir hale geldiğini ve biyolojik biyopolitikanın sınırlı uygulamalarını aştığını gösterir.

Biyolojik temelli biyopolitika, belirli genetik özelliklere dayanarak bireylerin dışlanmasını içerirken, Foucault'nun biyopolitika anlayışı, disiplinci iktidar ve gözetim mekanizmalarıyla daha kapsamlı bir toplumsal yönetim sistemi sağlar. Örneğin, Nazi Almanya'sında uygulanan zorunlu kısırlaştırma politikaları, belirli genetik grupları hedef alırken, Foucault'nun biyopolitika anlayışı genel toplumsal düzeni korumaya yönelik daha geniş kapsamlı bir yaklaşım sunar. Nazi Almanya'sındaki ırksal hijyen politikaları, biyolojik biyopolitikanın en uç biçimlerinden biri olarak öne çıkar ve toplumu "saf" bir genetik yapı içinde tutma amacı güder (Proctor, 1988). Foucault'ya göre bu iki güç formu antagonist değil, birbirini tamamlayan kutuplardır ve modern biyopolitik iktidar, biyolojik olanın ötesine geçerek toplumsal ve ekonomik düzenlemelere yayılır (1975).

Foucault'nun biyopolitika yaklaşımı, biyolojik biyopolitikanın tamamlayıcısı olmaktan ziyade, çok daha geniş bir toplumsal yönetim mekanizmasının parçası olarak konumlandırılmalıdır. Bu anlayış, modern devletlerin nüfus yönetimi stratejilerinde, biyolojik temelli uygulamaların ötesine geçen, disiplin, gözetim ve toplumsal kontrolü içeren daha kapsamlı bir sistem anlayışı sunar. Örneğin COVID-19 pandemisi, Foucault'nun biyopolitika kavramının modern dünyadaki en belirgin örneklerinden biridir. Pandemi boyunca devletler, toplumsal sağlığı korumak amacıyla geniş çaplı biyopolitik mekanizmalar uygulamıştır. Çin'de dijital sağlık kodu uygulaması, bireylerin sağlık durumlarını dijital araçlarla izleyerek bu bilgiler temelinde toplumsal hareketlerini sınırlamıştır. Bireyler, sağlık durumlarına göre renklerle kodlanmış ve bu kodlar toplumsal hayatta hareket özgürlüklerini belirlemiştir. Bu uygulama ile devlet, sadece sağlık alanında değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve ekonomik faaliyetleri de bir arada düzenlemiştir (Zheng, 2021). Bu tür biyopolitik kontrol, biyolojik temelli biyopolitik uygulamalardan farklı olarak toplumun geneline uygulanır ve daha az ayrımcıdır. Öte yandan, Nazi Almanya'sında uygulanan zorunlu kısırlaştırma politikaları, belirli genetik grupları hedef alırken, Foucault'nun biyopolitika anlayışı genel toplumsal düzeni korumaya yönelik daha geniş kapsamlı bir yaklaşım sunar. Bu nedenle pandemi bağlamında Çin örneği, kriz zamanlarında tüm nüfusun yönetimine odaklandığı için biyolojik temelli yaklaşımlara göre daha kapsayıcı bir yaklaşıma sahiptir (Foucault, 1976; Proctor, 1988).

Aşı politikaları da modern biyopolitik uygulamalar arasında önemli bir yer tutar. Pandemi sürecinde birçok ülke vatandaşlarının kamusal alana katılımını düzenleyen aşı zorunluluğu politikaları uygulamıştır. İtalya, Avrupa'da COVID-19 aşısını sağlık çalışanları için zorunlu hale getiren ilk ülke olmuştur; bu uygulama daha sonra 50 yaş üstü bireyleri ve kamu çalışanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Aşı olmayan bireylerin işyerlerine erişimi sınırlandırılmış, bu da "Green Pass" uygulaması ile denetlenmiştir (Paterlini, 2021). Fransa ise 2021 yazında "passe sanitaire" adı verilen bir

sağlık geçiş sistemi başlatmış, bu sistem kapsamında 12 yaş ve üzerindeki bireylerin restoran, sinema, toplu taşıma gibi alanlara erişebilmesi için aşı sertifikası, negatif test sonucu ya da iyileşme belgesi göstermesi zorunlu hale gelmiştir. Fransa’da ayrıca sağlık çalışanlarına yönelik aşı zorunluluğu getirilmiş ve bu karar kamuoyunda geniş çaplı tartışmalara ve protestolara yol açmıştır (Ward et al., 2022). Her iki ülke de biyopolitik müdahale biçimlerinin dijitalleştiği ve kamusal sağlığın bireysel özgürlükler karşısında önceliklendirildiği örnekler olarak öne çıkmaktadır. Bu uygulamalar, bireylerin biyolojik sağlığını koruma amacı taşıırken aynı zamanda ekonomik ve toplumsal işleyişi düzenlemeyi de hedefler (Gostin ve Wiley, 2020). Foucault’nun biyopolitika anlayışı, bireyler üzerindeki kontrolü genişleterek devletin tüm toplumu yönetmesine olanak tanır. Biyolojik temelli biyopolitikaların aksine, bu aşı politikaları genetik özelliklere dayalı ayrımcılık getirmez ve tüm nüfusu kapsayan uygulamalardır (Foucault, 2008).

Dijital gözetim teknolojileri de Foucault’nun biyopolitika kavramının bir başka önemli uygulamasını temsil eder. Güney Kore, COVID-19 pandemisi sırasında dijital gözetim araçlarını etkin bir şekilde kullanarak, bireylerin hareketlerini ve temas zincirlerini izlemiştir. Bireylerin kredi kartı kayıtları ve işlemleri, telefon sinyalleri ve GPS verileri kullanılarak temas ettikleri kişiler tespit edilmiş ve yayılma kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu gözetim mekanizması, Foucault’nun tanımladığı biyopolitik iktidarın uygulamalarının bir örneğidir zira bu yaklaşımda devlet, toplumu hem sağlık hem de toplumsal davranışlar açısından denetleyerek yönetir (Zuboff, 2019).

Foucault’nun biyopolitika kavrayışı, yalnızca sağlık ve gözetim uygulamalarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda ekonomik düzenlemeleri de içeren daha geniş bir toplumsal kontrol stratejisini kapsar. Bu tür ekonomik müdahaleler, biyopolitik denetimin yalnızca sağlıkla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal refah ve ekonomik güvenlik araçları üzerinden de bireyleri düzenlediğini ortaya koyar. Örneğin, ABD ve Birleşik Krallık, pandemi sırasında ekonomik teşvik paketleri ve sosyal yardımlarla bireylerin ekonomik güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir. ABD’de Corona virüs dönemi boyunca CARES Act (yaklaşık 2.2 trilyon \$) ve 2021’de American Rescue Plan (yaklaşık 1.9 trilyon \$) gibi büyük teşvik paketleri hayata geçirildi (IMF, 2021). Birleşik Krallık’ta da Job Retention Scheme gibi teşvikler uygulandı; örneğin çalışanların %80 ücretini devlete ödeyen sistemler kuruldu (BBC, 2020; IMF, 2021). Bu tür müdahaleler, devletin bireyler üzerindeki biyopolitik kontrolünün sınırlarını sosyal ve ekonomik boyutları kapsayacak şekilde çizer. Foucault’nun biyopolitika yaklaşımı, bu bağlamda toplumsal düzeni ve refahı sağlamak için daha yaygın bir denetim stratejisini ortaya koyar (Ortiz-Millán, 2023).

Bu bağlamda biyopolitik uygulamalar, tarih boyunca farklı ülkelerde çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Bu uygulamalar hem biyolojik temelli hem de Foucaultcu biyopolitika yaklaşımlarıyla şekillenmiş; ülkelerin politik, toplumsal ve ekonomik koşullarına göre farklı temalar üzerinden biçimlenmiştir.

Eşzamanlı Biyopolitik Pratiklerde Öne Çıkan Temalar

Doğurganlık kontrolü üzerinden eşzamanlı biyopolitika pratiklerine Çin örnek gösterilebilir. Çin'in 1979'da başlattığı tek çocuk politikası, başlangıçta Foucaultcu biyopolitika kapsamında nüfusun yönetimine yönelik bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Politika, kentsel alanlarda tek çocuk sınırı koyarak, nüfusun yapısını ekonomik kalkınma ve toplumsal denge hedefleri doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamıştır. Böylece, nüfusun ekonomik üretkenlik ve demografik denge açısından rasyonelleştirilmesini amaçlayan Foucaultcu yaklaşım, zamanla bireyin bedenine doğrudan müdahaleye dayalı biyolojik bir kontrol biçimine evrilmiştir. Zaman içinde uygulanan zorunlu kürtajlar ve doğum kontrol operasyonları, devletin bireyin bedeni üzerindeki doğrudan kontrolünü göstermektedir (Zeng et al., 2016). Hindistan'da ise, 1975–1977 arasında ilan edilen Acil Durum döneminde, özellikle düşük gelirli ve marjinal grupları hedef alan zorunlu kısırlaştırma kampanyaları yürütülmüştür. Bu politikalar, bir yandan nüfus artışını sınırlamayı ve ekonomik kalkınmayı hedefleyen Foucaultcu rasyonaliteye dayanırken, diğer yandan kısırlaştırmaların doğrudan uygulanması nedeniyle biyolojik temelli bir karakter kazanmıştır. Uygulama hem bedene doğrudan müdahale hem de siyasi amaçlarla kontrol aracı olarak kullanılmıştır (Basu, 1997).

Sınıfsal ve etnik ayrımlar temelinde yürütülen nüfus mühendisliği pratiklerinde Brezilya, 1960'lardan itibaren uyguladığı doğum kontrol politikalarıyla, özellikle Afro-Brezilyalı ve yoksul kadınlara yönelik gizli sterilizasyon uygulamalarını hayata geçirmiştir. Devlet, resmi olarak doğum kontrolüne karşı bir tutum sergilese de uluslararası kuruluşlar ve aile planlaması örgütleri aracılığıyla bu politikaları desteklemiş ve uygulamaların hedef kitlesi sınıfsal ve etnik temellere göre belirlenmiştir. Bu durum hem biyolojik temelli hem de yönetsel Foucaultcu biyopolitika stratejilerinin örtük biçimde birleştiği bir vaka sunar (Solinger, 2016). Benzer olarak Singapur örneği ise, 1980'li yıllarda yüksek eğitimli kadınları doğuma teşvik ederken, daha düşük eğitimli ve düşük gelirli bireyler için kısırlaştırma programlarını özendirmiştir. Bu öjenik yaklaşım, nüfusun "kalitesini artırma" amacıyla doğrudan biyolojik temelli bir seçim içerirken, aynı zamanda eğitim ve gelir düzeyine göre nüfusu düzenlemeyi hedefleyen Foucaultcu bir gözetim stratejisini de temsil eder (Ortiz-Millán, 2023; Palen, 1986).

Tarihsel olarak dönüşen nüfus politikaları pratiğinde Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden itibaren izlediği nüfus politikalarını değerlendirildiğinde, bu politikaların zaman içinde pronatalistten antenaliste dönüşmüş olduğu görülmektedir. 1923–1965 arasında yürütülen pronatalist politikalar, savaşlar sonrası nüfusu artırma hedefiyle doğrudan bedenlere müdahaleyi esas almış ve biyolojik temelli bir yaklaşım benimsenmiştir. 1965'te kabul edilen Nüfus Planlaması Yasası ile birlikte aile planlaması hizmetleri kurumsallaşmış, devlet kalkınma hedefleri doğrultusunda doğurganlık kontrolünü stratejik biçimde yönlendirmeye başlamıştır (Doğan, 2011).

Dijital çağda biyopolitik pratiklere ilişkin COVID-19 pandemisi deneyimi hem biyolojik hem de yönetsel biyopolitika stratejilerinin aynı anda uygulandığı güncel vakalar sunmuştur. ABD ve

İngiltere gibi ülkeler, halk sağlığını korumak adına aşı zorunlulukları, karantina uygulamaları ve dijital izleme teknolojilerini kullanmıştır (Gostin ve Wiley, 2020). Bu uygulamalar, bir yandan toplumun genel sağlığını güvence altına almayı amaçlayan Foucaultcu bir yönetim mantığını içerirken, diğer yandan bireylerin bağışıklık durumuna göre kategorize edilmesi ve hareketlerinin sınırlandırılması nedeniyle biyolojik temelli biyopolitika boyutları da taşımaktadır (Ortiz-Millán, 2023; Zuboff, 2019).

Bu örnekler, modern biyopolitikaların yalnızca baskı ve denetim işlevi görmediğini; aynı zamanda ekonomik kalkınma, toplumsal mühendislik ve toplumun yeniden inşası süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Biyolojik temelli ve Foucaultcu biyopolitika yaklaşımları, farklı dönemlerde ve farklı toplumsal gruplar üzerinde etkili olmuş; çoğu zaman birbirini dışlamak yerine, iç içe geçmiş veya birbirini tamamlayarak birlikte uygulanmıştır.

SONUÇ

Biyopolitik uygulamalar, tarihsel süreçte farklı ülkelerde çeşitli biçimlerde tezahür etmiş; bu uygulamalar hem biyolojik temelli biyopolitika hem de Foucaultcu biyopolitika yaklaşımları doğrultusunda şekillenmiştir. Devletlerin siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlamlarına göre farklı temalar etrafında gelişen bu stratejiler, yalnızca bireylerin bedenlerine değil, aynı zamanda nüfusların tamamına yönelik çok katmanlı bir iktidar biçimini yansıtmaktadır.

Biyolojik temelli biyopolitika örneklerinde –Nazi Almanyası, ABD, İsveç ve Singapur gibi ülkelerde görüldüğü üzere– devlet, bireylerin genetik özelliklerine doğrudan müdahale ederek “uygun” nüfus yaratma hedefi gütmüş; bu politikalar genellikle dışlayıcı ve ayrımcı bir karakter taşımış, insan hakları ihlallerine yol açmıştır (Broberg & Tydén, 2005; Kevles, 1985; Proctor, 1988). Buna karşılık, Foucaultcu biyopolitika anlayışı, iktidarın yalnızca bedensel müdahalelerle sınırlı kalmadığını; nüfusun üretkenliği, sağlığı ve davranış kalıpları üzerinden şekillendiğini vurgular. Özellikle pandemi döneminde Çin, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde uygulanan karantina rejimleri, aşı zorunlulukları ve dijital izleme sistemleri, Foucault’nun yaşamı yönetme stratejilerinin güncel yansımalarıdır (Dean, 2020; Ortiz-Millán, 2023; Zheng, 2021; Zuboff, 2019). Bazı durumlarda ise her iki yaklaşım eşzamanlı biçimde işlemektedir. Örneğin Çin’in tek çocuk politikası veya Hindistan’daki zorunlu kısırlaştırma kampanyaları hem bedenın doğrudan kontrolü hem de nüfusun yönetimi ekseninde işleyen çok boyutlu biyopolitik pratiklerdir (Basu, 1997; Zeng et al., 2016).

Biyopolitikanın cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi kesişimsel alanlarda da işlev gördüğü açıktır. Kadın doğurganlığına müdahale, yoksul grupların hedef alınması veya göçmen toplulukların nüfus politikalarının odağı haline gelmesi gibi örnekler, biyopolitikanın toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme potansiyelini gözler önüne sermektedir (Doğan, 2011; Palen, 1986; Solinger, 2016). Bu bağlamda biyopolitika, yalnızca baskı ve denetim aracı değil; aynı zamanda kalkınma, güvenlik ve ekonomik rasyonalite hedefleri doğrultusunda şekillenen bir yönetim aklıdır. Foucault’nun biyopolitika kavramsallaştırması, çağdaş toplumsal düzenlemeleri anlamak için hâlâ güçlü bir teorik çerçeve

sunmaktadır. Pandemi, dijital kapitalizm, göç ve ekolojik kriz gibi güncel gelişmeler, biyopolitikanın yeni biçimlerinin doğuşuna işaret etmekte ve bu alanları daha fazla kuramsal sorgulama için açık hale getirmektedir.

Sonuç olarak, biyopolitika; devletlerin yalnızca bireylerin yaşamlarını değil, yaşamın kendisini nasıl şekillendirmeye çalıştığını anlamak için vazgeçilmez bir analiz merceğidir. Bu çerçevede Foucault'nun biyopolitika yaklaşımı, modern iktidar ilişkilerinin anlaşılmasında kapsamlı ve derinlikli bir teorik perspektif sunmayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, B. (1995). *The Future of Liberal Revolution*. Yale University Press.
- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (D. Heller-Roazen, Çev.). Stanford University Press.
- Agamben, G. (2005). *State of Exception* (K. Attell, Çev.). University of Chicago Press.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. University of Chicago Press.
- Andresen, A., & Elvbakken, K. T. (2020). The politics of eugenics in Norway: From sterilization to genetic counselling. *Scandinavian Journal of History*, 45(5), 594–616. <https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1741272>
- Basu, A. M. (1997). The politicization of fertility to achieve non-demographic objectives. *Population Studies*, 51(1), 5–18. <https://doi.org/10.1080/0032472031000149539>
- BBC, Coronavirus: Government to pay up to 80% of workers' wages, 21.03.2020, <https://www.bbc.com/news/business-51982005>, Erişim: 12.07.2025.
- Broberg, G., & Tydén, M. (2005). Eugenics in Sweden: Efficient care. In G. Broberg & N. Roll-Hansen (Ed.), *Eugenics and the welfare state: Norway, Sweden, Denmark, and Finland* (sf. x-y). Michigan State University Press.
- Dean, M. (2013). *The Signature of Power: Sovereignty, Governmentality and Biopolitics*. Sage Publications.
- Dean, M. (2020). The analytics of biopolitics. In S. Ruzza, S. Martucci & M. Montagna (Ed.), *Foucault and the Politics of Health* (ss. 13–30). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-44579-0_2
- Doğan, M. (2013). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 293–307.
- Esposito, R. (2011). *Immunitas: The Protection and Negation of Life*. Polity Press.
- Falletti, E. (2016). Reproductive rights in Italy. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2856856>
- Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Çev.). Vintage Books.
- Foucault, M. (1976). *The History of Sexuality: Volume I. An Introduction* (R. Hurley, Çev.). Pantheon Books.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality: Volume I. An Introduction* (R. Hurley, Çev.). Pantheon Books.

- Foucault, M. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976* (D. Macey, Çev.). Picador.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979* (G. Burchell, Çev.). Palgrave Macmillan.
- Gong, S., Moon, J. Y., & Jung, J. (2022). Perceived usefulness of COVID-19 tools for contact tracing among contact tracers in Korea. *Epidemiology and Health*, 44, e2022106. <https://doi.org/10.4178/epih.e2022106>
- Gostin, L. O., & Wiley, L. F. (2020). *Public Health Law: Power, Duty, Restraint* (3. bas.). University of California Press.
- Holdar, S. (1992). The ideal state and the power of geography: The life-work of Rudolf Kjellén. *Political Geography*, 11(3), 307–323.
- IMF, International Monetary Fund, Policy Responses to COVID-19, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#U>, Erişim: 12.07.2025.
- Kaine, G., Greenhalgh, S., & Wright, V. (2022). Compliance with COVID-19 measures: Evidence from New Zealand. *PLOS ONE*, 17(2), e0263376. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263376>
- Kamin-Friedman, S., & Peled Raz, M. (2021). Lessons from Israel’s COVID-19 Green Pass program. *Israel Journal of Health Policy Research*, 10, 61. <https://doi.org/10.1186/s13584-021-00496-4>
- Kevles, D. J. (1985). *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Harvard University Press.
- Kitchin, R. (2020). Civil liberties or public health, or civil liberties and public health? Using surveillance technologies to tackle the spread of COVID-19. *Space and Polity*, 24(3), 362–381.
- Klocker, N., & Dunn, K. M. (2003). Who’s driving the asylum debate? Newspaper and government representations of asylum seekers. *Media International Australia*, 109(1), 71–92. <https://doi.org/10.1177/1329878X0310900109>
- Liesen, L. T., & Walsh, M. B. (2012). The competing meanings of “biopolitics” in political science: Biological and post-modern approaches to politics. *Politics and the Life Sciences*, 31(1–2), 2–15. <https://doi.org/10.1017/S1049096512000012>
- Lombardo, P. A. (2008). *Three Generations, No Imbeciles: Eugenics, the Supreme Court, and Buck v. Bell*. Johns Hopkins University Press.
- Lombardo, P. A. (Ed.) (2011). *A Century of Eugenics in America: From the Indiana Experiment to the Human Genome Era*. Indiana University Press.

- McLaren, A. (1990). *Our Own Master Race: Eugenics in Canada, 1885–1945*. University of Toronto Press.
- Murray, G. R., Beall, A., Fletcher, A., Grillo, M. C., Senior, C., & Mansell, J. (2020). Politics and the Life Sciences: The rise of a new framework. *Politics and the Life Sciences*, 39(1), 1–3. <https://doi.org/10.1017/pls.2019.21>
- Ortiz-Millán, G. (2023). COVID-19 health passes: Practical and ethical issues. *Bioethical Inquiry*, 20, 125–138. <https://doi.org/10.1007/s11673-022-10227-2>
- Otsubo, S., & Bartholomew, J. R. (1998). Eugenics in Japan: Some ironies of modernity, 1883–1945. *Science in Context*, 11(3–4), 545–565.
- Palen, J. J. (1986). Fertility and eugenics: Singapore’s population policies. *Population Research and Policy Review*, 5(1), 3–14. <https://doi.org/10.1007/BF00124875>
- Paterlini, M. (2021). COVID-19: Italy makes vaccination mandatory for healthcare workers. *BMJ*, 373, n905. <https://doi.org/10.1136/bmj.n905>
- Pocock, C. (2008). From segregation to assimilation: A thematic study of policies and practices in Australia 1800–1970. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/30669368>
- Proctor, R. N. (1988). *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis*. Harvard University Press.
- Revyakin, S. A. (2022). Personal privacy vs. public safety: A hybrid model of the use of smart city solutions in fighting the COVID-19 pandemic in Moscow. *Public Administration and Development*, 42(5), 281–292. <https://doi.org/10.1002/pad.1997>
- Salisbury, J. of. (1990). *Policraticus: Of the Frivolities of Courtiers and the Footprints of Philosophers* (C. J. Nederman, Ed.). Cambridge University Press.
- Sánchez-Rivera, R. (2021). The making of “La Gran Familia Mexicana”: Eugenics, gender, and sexuality in Mexico. *Journal of Historical Sociology*, 34, 161–185. <https://doi.org/10.1111/johs.12308>
- Sánchez-Rivera, R. (2023). From preventive eugenics to slippery eugenics: Population control and contemporary sterilizations targeted to indigenous peoples in Mexico. *Sociology of Health & Illness*, 45(1), 128–144. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13556>
- Sánchez-Rivera, A. M. (2023). *Building the Gran Familia Mexicana: Eugenics, Public Health, and Nation in Post-Revolutionary Mexico*. University of North Carolina Press.
- Schoppa, L. J. (2020). The policy response to declining fertility rates in Japan: Relying on logic and hope over evidence. *Social Science Japan Journal*, 23(1), 3–21. <https://doi.org/10.1093/ssjj/jyz046>

- Schoppa, L. J. (2008). *Race for the Exits: The Unraveling of Japan's System of Social Protection*. Cornell University Press.
- Selden, S. (1999). *Inheriting Shame: The Story of Eugenics and Racism in America*. Teachers College Press.
- Solinger, R., & Nakachi, M. (Ed.) (2016). *Reproductive States: Global Perspectives on the Invention and Implementation of Population Policy*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199311071.001.0001>
- Tan, K. P. (2012). The ideology of pragmatism: Neo-liberal globalisation and political authoritarianism in Singapore. *Journal of Contemporary Asia*, 42(1), 67–92.
- Tejerina, L., Lee, H., & Kang, D. (2024). The Republic of Korea's Digital Tools for Fighting COVID-19. <https://doi.org/10.18235/0005670>
- Ward, J. K., Gauna, F., Gagneux-Brunon, A., Botelho-Nevers, E., Cracowski, J. L., Khouri, C., & Peretti-Watel, P. (2022). The French health pass holds lessons for mandatory COVID-19 vaccination. *Nature Medicine*, 28(2), 232–235. <https://doi.org/10.1038/s41591-021-01661-7>
- Zeng, Y., & Hesketh, T. (2016). The effects of China's universal two-child policy. *The Lancet*, 388(10054), 1930–1938. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31405-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31405-2)
- Zhang, X. (2022). Decoding China's COVID-19 Health Code Apps: The Legal Challenges. *Healthcare*, 10(8), 1479. <https://doi.org/10.3390/healthcare10081479>
- Zheng, M. (2021). Surveillance and disease control in COVID-19: Big data application in public health. In J. Abawajy, Z. Xu, M. Atiquzzaman & X. Zhang (Ed.), *2021 International Conference on Applications and Techniques in Cyber Intelligence (ATCI 2021)*, Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, Vol. 81 (sf. 845–855). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-79197-1_82
- Zheng, R. (2021). Biopolitics in the age of COVID-19: State control and resistance in China. *Critical Public Health*, 31(2), 246–257. <https://doi.org/10.1080/09581596.2020.1781594>
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.

DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİKLERİ: SİSTEMATİK ARAŞTIRMA

*İbrahim ARAS**

ÖZET

Din görevlileri denildiğinde genellikle İmam Hatip ve Müezzin Kayyımlar akla gelmektedir. Resmî görevleri yanında, eğitim seviyeleri ve anlayışları birbirinden farklı olan cami cemaatinin beklentilerine de cevap vermeye gayret gösteren din görevlilerinin üstlendiği görevin bazı zorlukları bulunmaktadır. Bu çalışma, YÖK Tez Tarama, TR Dizin, Dergi Park ve İSAM veri tabanlarında “Din Görevli” ve “Yeterli” ifadelerini bir şekilde konu başlığında bulunduran araştırmaların içerik analizi yöntemiyle incelenmesini amaçlayan nitel bir araştırmadır. Çalışma kapsamında “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” konusuna yoğunlaşmış 29 bilimsel araştırma; belirledikleri amaç, yöntem, çalışma grupları ve verileri analiz etmede kullandıkları teknikler bakımından analiz edilmiştir. Araştırmada bazı bulgular tablolaştırılmış, sonuç kısmında değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışmalardan 5’inin kongrelerde sunulmuş bildiri niteliğinde olduğu, 17’sinin nicel, 7’sinin nitel 5’inin karma yöntemlerle hazırlandığı anlaşılmıştır. Araştırmaların kullandığı yöntem tercih dağılımları makul görülmüştür. Konuyla ilgili bilimsel tüm araştırmaların ve bu araştırmanın “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” konusuyla ilgilenen tüm paydaşlara çeşitli katkılar sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Görevlilerinin Yeterlikleri, Literatür Taraması, İçerik Analizi

Received/Gönderim: 30.07.2025 – Accepted/Kabul: 02.10.2025

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: ibrahimaras1974@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1481-4286

Aras, İ. (2025). Din Görevlilerinin Yeterlikleri: Sistemik Araştırma. *Akademik Açı*, 5 (2): 84- 102. DOI: 10.59597/akademikaci.1754091

COMPETENCIES OF RELIGIOUS OFFICIALS: SYSTEMATIC RESEARCH

ABSTRACT

When referring to religious officials, the roles of Imam Hatip and Muezzin-Kayyım are typically implied. In addition to their formal duties, they face various challenges in meeting the expectations of mosque communities with differing educational backgrounds and perspectives. This study aims to conduct a content analysis of research including the terms “Religious Official” and “Competency” in their titles, found in YÖK Thesis Center, TR Dizin, DergiPark, and ISAM databases. A total of 29 academic studies were examined. The analysis revealed that 5 of them were presented at conferences, 17 were quantitative, 7 qualitative, and 5 used mixed methods. The findings were tabulated and evaluated, and suggestions were provided in the conclusion. The methods used in the studies and their distribution were found to be appropriate. This research is expected to contribute to the existing literature and offer insights for all stakeholders interested in the topic of “Competencies of Religious Officials.”

Keywords: Religious Education, Competencies of Religious Officials, Literature Review, Content Analysis

GİRİŞ

Cemaate namaz kıldırma, hutbe ve vaaz gibi görevler Hazreti Muhammed’in (s.a.v.) din görevlilerine bıraktığı kutsal emanetlerdir. Din görevlisi ifadesi, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesinde, daha çok taşra teşkilâtında çalışan, dinî konularda halka rehberlik eden, il ve ilçe müftüleri, il ve ilçe müftü yardımcıları, vaiz, imam hatip, müezzin kayyım gibi kişiler için kullanılmaktadır (Ayvaz, 2018: 8). Aslında halk arasında din görevlisi deyince daha çok imam hatip ve müezzin kayyumlar akla gelmektedir. Doğduğunda çocuğun kulağına ezan ve kamet okuyan, ölen kişinin salâsını verip cenazesini yıkayan, düğün, sünnet ve davetlerde, Cuma ve bayramlarda her zaman halkın en yakınında olan din görevlilerinin Türk İslam kültüründe önemli bir yeri vardır. Din görevlileri memurluk vazifesini tamamlayıp emekli olsa bile, en azından bir ezan okuması veya bir vakit namazını kıldırması beklenen, toplum nazarında belki de emekli olması beklenmeyen ender mesleklerden birisidir.

Din görevliliği görüldüğü kadar kolay bir meslek değildir. Cami cemaatinin hepsiyle iyi geçinmesi beklenen din görevlileri, eğitim seviyeleri, anlayış ve beklentileri birbirinden farklı olan cami cemaatinden bazı kişilerin tavır ve yaklaşımları sebebiyle nadiren de olsa kendi elinde olmayan sebeplerle sıkıntılı dönemler geçirebilmektedir. Bunun yanında bazı din görevlileri sesinin çok güzel olmaması, hitabet problemleri, olaylar karşısındaki yaklaşımı, üslup ve iletişim hataları gibi göze çarpan farklı yetersizlikleri sebebiyle zorluklar çekebilmektedir. Din görevlisinin mesleğiyle ilgili donanımlı olması kendisine görevinde önemli faydalar sağlayacaktır. Bütün din görevlilerinin sesi aynı güzellikte olmayacağına göre, bir din görevlisi güzel sesiyle, başka bir din görevlisi hitabetiyle, diğer birisi çocuklara ve gençlere gösterdiği yakın ilgi sayesinde toplum nazarında takdir toplayıp çok sevilebilir. Bu konuda Yüce Allah Âli İmran Sûresi 159. Ayette Hazreti Muhammed’e (s.a.v.) hitaben; --“*Sen onlara surf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın, eğer kaba ve katı kalpli olsaydın,*

hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. ...” buyurarak üst düzey nezaket, iyi kalpli ve yumuşak huylu olmanın bu işin püf noktası olduğu hatırlatılıyor.

Yeterlik kavramı, genelde kişinin görevleriyle ilgili rollerini, çalıştığı kurumun amaçlarına ve hedeflerine uygun bir şekilde yerine getirebilmesine katkı sağlayacak gerekli bilgi, beceri ve tutumlardır (Güzel, 2019: 42). Kur'an-ı Kerim'de Nisa Suresi 58. Ayet'te “*Allah size, emaneti mutlaka ehline vermenizi... emreder.*” buyrulur; hangi hususta olursa olsun emanet edilecek olan bir şeyin ehil olanlara verilmesi emredilmiştir. Bir meslek dalında uzmanlaşmak için öncelikle o mesleğin gerektirdiği yeterliklere sahip olmak, tecrübelerden ve öğretilerden yararlanarak kendini her anlamda geliştirmek gerekir. Herhangi bir meslek alanında yeterli olan kişi aynı zamanda o işin ehlidir, dolayısıyla “yeterli din görevlisi” ile “ehil din görevlisi” ifadeleri genel manada aynı anlama gelmektedir. DİB'e bağlı olarak görev yapan din görevlileri alanlarıyla ilgili eğitimleri aldıktan sonra mezun olup çeşitli sınavlardan geçerek bu mesleklere atanmaktadır. Bu atamalar yeterliklerine de işaret eden birtakım belgeler talep edilmek suretiyle tahsis edilen kontenjanlara göre yapılmaktadır. Dolayısıyla din görevlileri arasında hem İmam Hatip Lisesi (İHL) mezunu hem İlahiyat Fakültesi (İF) mezunu, hem de hafızlığını tamamlamış, belki bir iki yabancı dil bilip doktorasını bitirmiş görevliler de bulunabilmektedir. Ayrıca görevliler DİB tarafından zaman zaman farklı hizmet içi eğitim kurslarına alınarak bazı yeterliklerinin düzeylerinin artırılması amaçlanmaktadır. Son yıllarda din görevlileri bilinen uygulama ve görevlere ek olarak hastanelerde ve üniversite öğrenci yurtlarında “manevi danışman” gibi görevleri de yürütmektedir. Sosyal medyayı çok iyi kullanan bazı din görevlileri, fotoğraf, video ya da slâyt gibi görseller paylaşarak görevlerini belki daha farklı ve daha etkili usullerle yürütmektedir. İletişimde sınırları zorlayan internet, sosyal medya ve yapay zekâ gibi unsurların da etkisiyle her alanda hızla gelişen dünyada din görevliliği de etkilenmekte, bireylere ulaşma ve gönüllere dokunma yöntemleri de değişmektedir. Bir süreklilik ve gereklilik haline gelen gelişim ve değişimden din görevleri ve din görevlilerinin ihtiyaç duyacağı yeterlikler de etkilenmektedir. Dolayısıyla araştırmacıların konu üzerine ilgi göstermesi ve bu yeterliklerin neler olduğunu bilimsel yöntemlerle araştırması ve sonrasında bu araştırmaların bir araya getirilerek yapılacak kategorik analizlerle daha kıyaslanabilir ve daha faydalanırlar kılınmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; 26.06.2025 tarihi itibarıyla; YÖK Tez Tarama platformu ile İSAM ve Dergi Park makale tarama platformları aracılığıyla yapılan gelişmiş taramalarla konu başlığında herhangi bir şekilde “Din Görevli”, “İmam-Hatip”, “Müezzin Kayyım”, “Cami Görevli” anahtar ifadeleri “Yeterli” anahtar ifadesiyle bir arada bulunan bilimsel yöntemlerle hazırlanmış makale, bildiri ve lisansüstü tez niteliğindeki tüm araştırmaların aşağıdaki temel sorular çerçevesinde kapsamlı bir şekilde içerik analizine tabi tutularak incelenmesi amaçlanmaktadır.

- a- Araştırmanın amacı nedir?
- b- Araştırmada hangi yöntem ile yürütülmüştür?
- c- Araştırmanın çalışma grubu (Örnekleme Grubu) kimlerden oluşmaktadır?
- d- Araştırmanın analizinde kullanılan yöntemler/teknikler nelerdir?

Ayrıca, araştırmalar hakkında genel bir bakış açısı oluşturması ve araştırmaların kapsamı hakkında tanıtıcı bilgiler sağlaması açısından araştırma makalelerinin yayımlandıkları dergi dağılımları, bildirilerin sunulduğu sempozyum isimleri ve lisansüstü tezlerin lisansüstü seviye dağılımları da analiz edilerek tüm araştırmaların tek bir eserde toplanması ve konuyla ilgilenenlere araştırmalar hakkında pratik çözümler sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırmanın bulgu, tablo, değerlendirme ve sonuçlarının araştırmacılara, din görevlilerine ve konuyla ilgilenen tüm paydaşlara önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu araştırma konuyla ilgili ya da bu konuyla ilişkili benzer diğer konular hakkında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara fazlaca zaman harcamadan araştırmaların farklı boyutlarını gözden geçirmelerine, çalışmalarını belli kategorilere göre karşılaştıran tablolar aracılığıyla hızlıca kıyaslamalarına ve pratik çözümler üretmelerine pratik çözümler üretmelerine yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda literatür taraması, doküman taraması ve içerik analizine dayalı nitel bir araştırmadır. Bilimsel araştırma çalışmalarında literatür taraması ve içerik analizi yöntemi araştırmacıların sıkça kullandığı etkili ve önemli bir yöntemdir. Bilimsel araştırmalarda literatür tarama çalışmaları sayesinde; konuyla ilgili bilimsel araştırma yapmak isteyen bilim insanlarının emeklerini ve zamanlarını tekrarlı çalışmalarla tüketmelerine gerek kalmayacaktır (Koroğlu, 2015: 61; Toker, 2022: 316). Ayrıca araştırılması planlanan araştırmanın konusu, amacı, hipotezleri, yöntemi, deseni ve temalarının nasıl olabileceği gibi hususlarda araştırmacılara önemli fikirler verebilir (McCabe & Timmins, 2005: 42). Böylelikle çalışılması hedeflenen en makul araştırma alanları tespit edilmiş ve araştırmanın çerçevesi kolaylıkla belirlenmiş olur (Arslan, 2025: 3).

Verilerin Toplanması

Çalışma kapsamında incelemeye alınan (10'u dergilerde yayımlanmış makale ve 5'i sempozyumlarda sunulmuş bildiri) 15 makale ile (3'ü doktora, 1'i sanatta yeterlik ve 10'u yüksek lisans) 14 lisansüstü tez olmak üzere toplam 29 çalışmanın dijital dosyalarına ulaşılmış ve her biri kodlanarak arşivlenmiştir. Araştırmanın verileri ve incelemeye alınan bilimsel çalışmaların dijital dosyaları; 26.06.2025 tarihi itibarıyla; YÖK Tez Tarama platformu ile İSAM ve Dergi Park makale tarama

platformları aracılığıyla elde edilmiştir. Bilimsel çalışmalara ait dosyalar adı geçen internet platformlarından PDF formatında indirilmiş ve bilgisayar ortamında dosyalanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya dâhil edilen toplam 29 çalışmanın tamamı okunmuş ve incelenmiştir. Çalışma kapsamındaki araştırmalardan; akademik anlamda bilimsel yöntemlerle hazırlanmış makalelerin sunulduğu sempozyumlar, yayımlandığı dergi dağılımları, lisansüstü tezlerin tez seviyeleri, eserlerin tamamına ait yazar ve eser isimleri ile hazırlanma yılları, araştırma amaçları, araştırma yöntemleri, araştırmada veri toplamak üzere dikkate aldıkları çalışma grupları ve araştırma verilerini analiz etmede kullandıkları analiz yöntem ve teknikleri ayrıntılı olarak incelenmiş, her çalışma için tespit edilen veriler tablolaştırılmış, bulgulara dayalı olarak çeşitli değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın hedefleri kapsamında analiz edilen toplam 29 bilimsel çalışmaya yönelik elde edilen bulgular sunulacaktır. Araştırmada analiz edilecek çalışmalar hakkında ön bilgi vermesi amacıyla çalışmaların yazarlarını ve çalışmaların yayınladığı dergiler ile tezlerin lisansüstü seviyeleri gibi hususlar da incelenmiş, elde edilen bulgular tabloya dönüştürülmüştür.

Tablo 1: Makalelerin / Bildirilerin Yayımlandığı Dergiler / Sunulduğu Sempozyumlar

Yazar	Dergi / Sempozyum Adı	Yazar	Dergi / Sempozyum Adı
Altıntaş, M. E. (2018).	Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Sezikli, U. (2014)	VI. Dinî Yayınlar Kongresi
Çekin, A. (2016)	İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi	Özyıldırım, G. (2013)	Cami Merkezli Hayat: YECDER III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu
Güven, Ş. (2006)	İslâmî Araştırmalar	Turan, İ. (2013_1)	Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -I
Demir, M. H. (2020)	Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Topuz, İ. (2015)	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ege, R. & Yazıbaşı M. A. (2021)	Dinî Araştırmalar	Turan, İ. (2013_2)	Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi
Kaya, M. & Küçük N. (2015)	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	Yüksel, Y. (2013)	Cami Merkezli Hayat: YECDER III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu
Sağlam, İ. (2010)	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Zengin, M. (2012)	Cami Merkezli Din Eğitimi, YECDER II. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu
Sağlam, İ. (2011)	Değerler Eğitimi Dergisi		

Tablodaki verilere göre din görevlilerinin yeterlikleri üzerine yayınlanan makalelerin/bildirilerin 2006 yılında başladığı, 2010, 2011, 2012, 2014, 2016, 2018, 2020, 2021 yıllarında birer, 2013 yılında 4, 2015 yılında ise 2 yayın yapıldığı anlaşılmaktadır. Yayınlardan 10'u farklı dergilerde yayınlanmış makale, 5'i de kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş bildiri türünde çalışmalardır. Bildirilerden 4'ü "Cami Merkezli Din Eğitimi, YECDER Ulusal Din Görevlileri

Sempozyumu” nun 1.’si, 2’.si 3’üsü şeklindeki farklı yıllardaki serilerinde yapılmış bildiriler olduğu, diğer 5. bildirinin ise VI. Dini Yayınlar Kongresinde sunulduğu görülmektedir. Dergilerde yayınlanmış makalelerden İsmail Sağlam’ın; Sağlam, İ. (2010) ve Sağlam, İ. (2011) kodlu olmak üzere 2 farklı çalışmasının bulunduğu yine İbrahim Turan’ın; Turan, İ. (2013_1) ve Turan, İ. (2013_2) kodlu olmak üzere 2 farklı çalışmasının olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan detaylı taramalarda Ubeydullah Sezikli’nin farklı sayfa numaralarıyla verilmiş ve farklı eserler olarak yayınlarda yerini almış atıf yapılabilecek 2 farklı çalışması bulunmakta ancak bu çalışmalar incelendiğinde aslında ikisinin de aynı çalışma olduğu anlaşıldığından bu çalışmada Sezikli’nin tek çalışması dikkate alınmıştır. Tablodaki verilere göre makalelerin yayınladığı dergi dağılımlarına bakıldığında 10 farklı makalenin 10 farklı dergide yayımlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Lisansüstü Tezlerin Seviye Dağılımları

Yazar	Lisansüstü Seviye	Yazar	Lisansüstü Seviye	
Ayvaz, D. (2018)	Yüksek Lisans	Güzel, M. (2019)	Doktora	
Benzer, F. (2005)		Özer, M. F. (2024)		
Çekin, A. (2005)		Tosun, C. (1992)		
Demir, L. (2020)		Yağcı, S. (2015)		Sanatta Yeterlik
Duva, İ. (2018)		Kara, B. (2019)		Yüksek Lisans
Güneş, Ö. G. (2019)		Küçük, N. (2015)		
Latifoğlu, F. (2015)		Yılgin, M. (1997)		

Lisansüstü tezlerin tez seviyelerinin ve hazırlandığı yıllara ait bilgilerin verildiği Tablo 2 incelediğinde konuya yönelik tezlerin 1992 yılında Cemal Tosun’un doktora teziyle başladığı, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde hazırlanan tezlerin farklı yıllarda olmak üzere 2024 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmaların tez seviyelerinin yıllara göre dağılımları değerlendirildiğinde; toplamda 3 doktora ve 11 yüksek lisans tezi olduğu, 2005 ve 2018 yıllarında yüksek lisans seviyesinde 2’şer, 2015 yılında 1’i sanatta yeterlik 2’si yüksek lisans seviyesinde olmak üzere 3 çalışmanın yapıldığı, 2 yüksek lisans, 1997 yılında 1 yüksek lisans tezinin hazırlandığı görülmüştür. Diğer yıllara oranla 2005, 2015, 2018 ve 2019 yıllarında konuyla ilgili daha çok fazla tez hazırlandığı belirlenmiştir. Doktora tezlerinin 1992, 2019 ve 2024 yıllarında hazırlandığı görülmektedir.

Araştırmaların Amacına Yönelik Bulgular

Bu kısımda çalışmanın belirlenmiş hedefleri doğrultusunda incelemeye alınan çalışmaların, araştırma amaçları analiz edilecek, araştırmaların (lisansüstü tezlerin, makalelerin ve bildirilerin) birbirleriyle benzerlikleri ve/veya farklılıklarının daha açık görülebilmesine ve çalışmaların amaç yönünden birbirleriyle kıyaslanabilmesine yönelik olarak tabloya aktarılan veriler ve elde edilen bulgular verilecektir.

Tablo 3: Makalelerin / Bildirilerin Araştırmadaki Amacı

Yazar	Makalenin / Bildirinin Araştırma Amacı
Altıntaş, M. E. (2018)	Bu araştırma Bayburt İlahiyat son sınıfında okuyan öğrencilerin dini alana yönelik hitabet yeterliklerini belirlemeyi, DİB'in görevleri ile yürütülen din hizmetleri hakkındaki düşüncelerini belirlemeyi amaçlamıştır.
Çekin, A. (2016)	Din görevlileri ile Kur'an Kursu öğretmenlerinin sosyal hizmetlere yönelik bilgi ve yeterlik seviyeleri ile bu seviyenin çeşitli değişkenlere göre farklılaşma durumları araştırılmıştır.
Demir, M. H. (2020)	Din görevlilerinin çeşitli değişkenler açısından iletişim yeterlikleri incelenmiştir.
Ege, R. & Yazıbaşı M. A. (2021)	Bu araştırma, çeşitli sosyal hizmet alanlarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na görevlendirilen din görevlilerinin özyeterlik algılarını incelemiştir.
Güven, Ş. (2006)	Diyanet İşleri Başkanlığı ile Erciyes Üniversitesi İlahiyat tarafından 2024 yılında düzenlenen "Din Görevlilerinin Yeterlikleri" toplantısındaki müzakereleri ve sunulan tebliğleri inceleyip değerlendirmeyi amaçlamıştır.
Kaya, M. & Küçük N. (2015)	Din görevlilerinin mesleki yeterlilik seviyeleri İmam-Hatiplerin görüşlerine göre araştırılmıştır.
Özyıldırım, G. (2013)	Bu tebliğde, dinin güncel hayata doğru yansıtılması yönünden bayan Kur'an kursu öğretmenlerinin yeterliliklerine ve sorumluluklarına dikkat çekmek ve önerileri sunmak amaçlanmıştır.
Sağlam, İ. (2010)	Din görevlilerinin mesleki yeterliklerine yönelik Fransa'daki Türklerin ne düşündüklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.
Sağlam, İ. (2011)	Din görevlilerinin iletişim yeterliklerine yönelik Fransa'daki Türklerin ne düşündüklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.
Sezikli, U. (2014)	Din Görevlilerinin (Müezzin-Kayyum ve İmam-Hatip) literatürde yer alan değerlendirmeler üzerine; sala, mevlid, ezan, kamet, Cuma namazına yönelik yeterlilikler üzerine, betimsel analizler ve öneriler sunan nitel bir çalışmadır.
Topuz, İ. (2015)	Manevî danışmanlık yeterlilikleri bakımından Cami görevlilerinin yeterliliklerini değerlendirmek ve bazı özellikleri açısından danışmanlık görevlerini yürütebilecek cami görevlilerini belirlemeyi amaçlamıştır.
Turan, İ. (2013_1)	İmam-Hatiplerin görevlerini daha etkili ve daha verimli yapabilmelerine yönelik olarak yeterlilik düzeylerini belirlemek ve yeterlilik seviyelerinin artmasına yönelik öneriler sunmak amaçlanmıştır.
Turan, İ. (2013_2)	İmam-Hatiplerin görevlerini daha etkili ve daha verimli yapabilmelerine yönelik olarak yeterlilik düzeylerini belirlemek ve yeterlilik seviyelerinin artmasına yönelik öneriler sunmak amaçlanmıştır.
Zengin, M. (2012)	Din görevlilerinin yeterliliklerinin konuyla ilgili tamamlanmış çalışmalar üzerinden araştırmak ve ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda onüç araştırma incelenmiş ve camilerdeki din hizmetlerine yönelik bazı durumlar tartışılmaya çalışılmıştır.
Yüksel, Y. (2013)	Din görevlilerinin dinin hayata doğru yansıtılmasına yönelik olarak sorumluluklarının ve yeterliliklerinin değerlendirmesidir. Araştırmacının ifadelerine göre bu çalışma; akademik bir araştırmadan çok bir müftü olarak konuyu anlatmak ve tecrübe paylaşımıdır.

Tablo incelendiğinde, analiz edilen makale veya bildirilerin araştırma amaçları ayrıntılı olarak incelendiğinde genel başlıklar olarak amaçları şu şekildedir: “Mesleki Yeterlilikleri”, İletişim Yeterlilikleri”, “Yeterlilik Düzeyleri”, “Öz Yeterlik Algıları”, “İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Hitabet Yeterlilikleri”, “Sosyal Hizmetlere Yönelik Bilgi ve Yeterlik Seviyeleri”, “-Din Görevlilerinin Yeterlilikleri- Toplantısındaki Müzakereler ve Tebliğler”, “Bayan Kur'an Kursu Öğreticilerinin Yeterlilikleri ve Sorumlulukları”, “Sala, Mevlid, Ezan, Kamet ve Cuma Namazına Yönelik Yeterlilikleri”, “Cami Görevlilerinin Manevî Danışmanlık Yeterlilikleri”. Bazı araştırmacıları çalışmalarının amaçları ise şu şekildedir: Altıntaş, M. E. (2018); bazı yeterliklere ve DİB tarafından yürütülen din hizmetlerine yönelik ilahiyat öğrencilerinin görüşlerine odaklanmış, Ege, R. & Yazıbaşı M. A. (2021); Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na görevlendirilen din görevlilerinin özyeterlik algılarını incelemeyi, Özyıldırım, G. (2013); kadın Kur'an Kursu öğretmenlerinin yeterliliklerine dikkat çekmeyi; Çekin, A. (2016) ise; din görevlileri ile Kur'an Kursu öğretmenlerinin sosyal hizmetlere yönelik yeterlik seviyelerini belirlemeyi amaçlamıştır. Diğer makalelere göre amaç bakımından az da olsa farklı

olarak değerlendirebileceğimiz çalışmalardan Güven, Ş. (2006) çalışmasında "Din Görevlilerinin Yeterlikleri" toplantısındaki müzakereleri ve sunulan tebliğleri inceleyip değerlendirmeyi, Yüksel, Y. (2013) ise akademik bir araştırmadan çok konuyu anlatmak ve bir müftü olarak tecrübelerini paylaşmayı amaçlamışlardır. Zengin, M. (2012) "Modern dünyanın ve Türkiye'nin gelişen şartları bağlamında din görevlilerinin yeterlikleri" isimli çalışmasında konuyla ilgili tamamlanmış çalışmalardan hareketle din görevlilerinin yeterliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Sağlam, İ. (2010) ve Sağlam, İ. (2011) olarak kodladığımız iki çalışması bulunan İsmail Sağlam Fransa'da görev yapan din görevlilerini araştırma konusu yapmıştır.

Tablo 4: Lisansüstü Tezlerin Araştırmadaki Amacı

Yazar	Lisansüstü Tezin Araştırma Amacı
Ayvaz, D. (2018)	Araştırma, İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyumların; meslekî yeterliliklerini ve toplumla ilişkilerini belirlemek, farklı konulardaki görüşlerine yer vermek ve genel olarak ta yaygın din eğitimi faaliyetlerine katkılar sunmak amaçlanmıştır.
Benzer, F. (2005)	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhdesinde yürütülen cami merkezli hizmetlerin verimliliğini çeşitli yönlerden ortaya koymak ve verimliliğini yükseltmeye yönelik öneriler ve katkılar sunmak amaçlanmıştır.
Çanakçı, A. A. (2006)	Balıkesir ve Merkeze bağlı köylerdeki yaygın din eğitimi faaliyetlerinin veriminin yükseltilmesi ve aksaklıkların giderilmesine yardımcı olmak amaçlanmıştır.
Çekin, A. (2005)	Halkın din görevlilerinden beklentilerinin ve din görevlilerinin yeterliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.
Demir, L. (2020)	Din görevlilerinin (İmam Hatip ve Müezzin Kayyum) mesleki yeterlilik algılarının duygusal zekâ düzeyleri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmıştır.
Duva, İ. (2018)	Bu çalışma din psikolojisi çerçevesinden incelemeler yapmıştır. Hollanda'daki cami cemaatinin sosyal, kültürel ve eğitim açılarından problemlerini belirleyerek camiden beklentilerini tespit etmek amaçlanmıştır.
Güneş, Ö. G. (2019)	Din görevlilerinin tükenmişlik algılarının ve mesleki yeterliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.
Güzel, M. (2019)	Almanya'nın Baden Württemberg Eyaleti'nde bulunan DiTİB camilerinde görevli din görevlilerinin yeterlik düzeylerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
Kara, B. (2019)	Çalışmamızla okul öncesi dönem din eğitimcisi yetiştirme faaliyetlerine ışık tutmak amaçlanmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin dinî bilgi seviyeleri tartışmaya açılmıştır. Öğretmenlerin, çocuk ve eğitimi üzerine bilgileri ve uygulamaları üzerinde durulmuştur.
Küçük, N. (2015)	Din görevlilerinin mesleki tutumları ve motivasyonları ile mesleki yeterlik düzeyleri arasında ilişkiyi bazı değişkenlere göre incelemek amaçlanmıştır.
Latifoğlu, F. (2015)	Almanya'daki din görevlilerinin, karşılaştıkları problemleri ve mesleki yeterliliklerini kendi görüşlerine göre belirleyerek ortaya çıkan sonuçların ışığında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışındaki dini hizmet politikaları oluşturmaya ve geliştirmesine katkı sunmak.
Özer, M. F. (2024)	Çalışma, imam hatiplerin örgütsel kimlik ile öz yeterlik algı düzeylerini belirleyerek bu algı seviyelerini cami içi dini hizmetler açısından değerlendirerek elde edilen verilerin farklı değişkenlere göre değişip değişmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.
Tosun, C. (1992)	Almanya'daki Türk vatandaşlarının, camilerde ve cami derneklerindeki din eğitimi faaliyetlerini tespit ederek bu faaliyetleri cemaatin beklentileri ve din görevlilerinin uygulamalarına göre değerlendirmek ve öneriler sunabilmek amaçlanmıştır.
Yılgin, M. (1997)	Din görevlilerinin cemaatle olan ilişkilerini ve mesleki yeterliliklerini din eğitimi açısından araştırmayı amaçlamıştır.

Analiz edilen lisansüstü tezlerin araştırma amaçları incelendiğinde genel başlıklar olarak amaçları şu şekildedir: "Din Görevlilerinin Yeterlikleri", "Meslekî Yeterlilikleri", "Toplumla İlişkileri", "Tükenmişlik Algıları", "Karşılaştıkları Problemler", "Halkın Din Görevlilerinden Beklentileri", "Hollanda'daki Cami Cemaatinin Problemleri ve Camiden Beklentileri", "DiTİB Camilerinde Görevli Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri", "Mesleki Yeterlilik Algılarının Duygusal Zekâ Düzeyleri ve

Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, “Cami Merkezli Hizmetlerin Verimliliği”, “Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinin Verimi”, “Okul Öncesi Dönem Din Eğitimi Yetiştirme Faaliyetleri”, “Mesleki Tutumları, Motivasyonları ile Mesleki Yeterlik Düzeyleri Arasında İlişki”, “İmam Hatiplerin Örgütsel Kimlik ile Öz Yeterlik Algı Düzeyleri”, “Almanya’daki Türk Vatandaşlarına Göre Din Eğitimi Faaliyetleri”, “Din Görevlilerinin Cemaatle Olan İlişkilerini ve Mesleki Yeterliliklerini Din Eğitimi Açısından Araştırmak”. 1992 yılında Cemal Tosun tarafından doktora tezi olarak hazırlanan Tosun, C. (1992) kodlu çalışma Almanya’da cami ve derneklerdeki din eğitimi faaliyetlerini cemaatin beklentileri ve din görevlilerinin uygulamalarına göre kapsamlı bir şekilde araştırmıştır. Bu araştırmayla ilgili dikkat çekici husus; tez metninin daktilo ile yazılmış olması, dönemin şartlarında çalışmanın dikkatle hazırlandığı ve sonraki çalışmalara önemli bir örnek teşkil etmesidir. Güzel, M. (2019), Latifoğlu, F. (2015) ve Tosun, C. (1992)’un çalışmaları din görevlilerinin yeterlikleri konusuna yönelik olarak Almanya’da yürütülmüş araştırmalardır. Duva, İ. (2018); Hollanda’daki cami cemaatinin sosyal, kültürel ve eğitim açılarından problemlerini belirleyerek camiden beklentilerini tespit etmeyi amaçladığı çalışmada konuyu din psikolojisi çerçevesinden değerlendirmiştir. Benzer, F. (2005); çalışmasında DİB’in uhdesinde yürütülen cami merkezli hizmetlerin verimliliğini araştırmıştır.

Makale, bildiri ve tez türü araştırmaların amaçları genel olarak değerlendirildiğinde; çalışmaların amaç bakımından birbirleriyle bazı benzerlikleri olsa da genel olarak farklı ve çeşitli amaçlarla din görevlilerinin çeşitli hususlardaki yeterliklerini ve yeterlik düzeylerini araştırmayı amaçladıkları ve farklı araştırmalarla alana önemli veriler kazandırdıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmaların Yöntemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde belirlenen hedefler doğrultusunda analize tabi tutulan çalışmaların araştırma kapsamında tercih ettikleri araştırma yöntemleri incelenecektir.

Tablo 5: Makalelerin / Bildirilerin Araştırma Yöntemi

Yöntem	N	Yazar
Nitel	6	Ege, R. & Yazıbaşı M.A.(2021), Güven, Ş. (2006), Özyıldırım, G. (2013), Sezikli, U. (2014), Zengin, M. (2012), Yüksel, Y. (2013)
Nicel	9	Altıntaş, M. E. (2018), Kaya, M. & Küçük N.(2015), Topuz, İ. (2015), Çekin, A. (2016), Sağlam, İ. (2010), Turan, İ. (2013_1), Demir, M. H. (2020), Sağlam, İ. (2011), Turan, İ. (2013_2),
Karma	-	-

Tablo incelendiğinde akademik anlamda hazırlanarak yayınlanmış 15 makaleden 9’u nicel yöntemlerle 6’sı ise nitel yöntemlerle hazırlanmıştır. Tabloya göre makale veya bildiri türü çalışma yapan hiçbir araştırmacının araştırmasında karma yöntemi tercih etmediği anlaşılmaktadır. Araştırmaların geneline göre araştırma yöntemi olarak tercih edilme durumları bakımından nicel ve nitel yöntemin daha çok tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 6: Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemi

Yöntem	N	Yazar
Nitel	1	Kara, B. (2019)
Nicel	8	Çekin, A. (2005), Demir, L. (2020), Duva, İ. (2018), Güneş, Ö. G. (2019), Küçük, N. (2015), Latifoğlu, F. (2015), Özer, M. F. (2024), Yılgin, M. (1997).
Karma	5	Ayvaz, D. (2018), Benzer, F. (2005), Çanakçı, A. A. (2006), Güzel, M. (2019), Tosun, C. (1992).

Konuyla ilgili lisansüstü tezlerde tercih edilen araştırma yöntemlerinin verildiği Tablo 6 incelendiğinde 14 lisansüstü çalışmadan 8'inin nicel yöntemle, 5'inin karma yöntemle 1'inin ise nitel yöntemle hazırlandığı görülmektedir. Karma yöntemle hazırlanmış 5 çalışma da dikkate alındığında lisansüstü tezlerin önemli kısmında neredeyse tamamında nicel çalışmaya yer verildiği anlaşılmaktadır. Araştırmalarda esas amaç belirlenen hedefler doğrultusunda konuyu aydınlatmaya, araştırmada amaca ulaştırılacak en mantıklı yöntemin kullanılması olduğundan araştırmacıların çalışmalarında bu hususu dikkate aldıkları değerlendirilmektedir.

Araştırmaların Çalışma Grubuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın belirlenmiş hedefleri doğrultusunda bu bölümünde araştırmaların verilerini toplamaya yönelik olarak görüş ve düşüncelerine başvurulmuş çalışma grupları hakkında elde edilen bilgilere yer verilecektir.

Tablo 7: Makalelerin / Bildirilerin Yürütüldüğü Çalışma Grupları

Çalışma Grubu Durumu	N
Din Görevlileri	7
Cemaat	2
İlahiyat Son Sınıf Öğrencileri	1

Makalelerin araştırma kapsamında veri toplama amacıyla tercih ettikleri çalışma gruplarının verildiği Tablo 7 incelendiğinde araştırmalardan 1'i ilahiyat öğrencilerini, 2'si cami cemaatini, 7'si de din görevlilerinin görüşlerine göre çalışma yürütmüştür. Tabloda verileri bulunmayan 5 çalışmadan 3'ü literatür taraması diğer 2'si mesleki tecrübe paylaşımı ve durum tespitleri şeklinde hazırlanmıştır.

Tablo 8: Lisansüstü Tezlerin Yürütüldüğü Çalışma Grupları

Çalışma Grubu Durumu	N
Din Görevlileri	9
Cemaat ve Din Görevlileri	5

Lisansüstü tezlerin veri toplama aşamasında tercih ettikleri çalışma gruplarının verildiği Tablo 8 incelendiğinde 14 çalışmadan 9'u din görevlilerinin, 5'i ise hem cemaat hem de din görevlilerinin görüşlerine dayalı veri toplamayı tercih etmiştir. Din görevlilerinin yeterlikleriyle ilgili bazı araştırmalarda din görevlilerinin ve bazılarında da hem cemaatin hem de din görevlilerinin görüşleri,

beklentileri, bakış açıları gibi yönlerden incelenmiş ve araştırılmış olması sahaya yönelik etkilerinin belirlenmesine özen gösterildiğini göstermektedir.

Araştırmaların Analizinde Kullanılan Yönteme İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde belirlenen amaçlar doğrultusunda analize tabi tutulan çalışmaların araştırmalarda elde ettikleri verileri hangi yöntemler veya tekniklerle analiz ettikleri yönünden elde edilen bulgulara yer verilecek, bu yönde hazırlanmış tablo verileri eşliğinde değerlendirme ve analizler yapılacaktır. Tablolarda araştırmacıların veri analiz tekniği için kullandıkları teknik ifadeler çok hassas terimler olduğundan çalışmada kullanıldığı anlamdan farklı anlaşılması amacıyla bu terim ya da terimler yazarın kullandığı şekliyle değiştirilmeden aynen verilmiştir. Bu teknik terim ifadeleri uzun alıntı cümleleri şeklinde olmadığından aynı zamanda bilimsel alanda kullanılan ortak terimler şeklinde olduğundan tırnak içine almaya gerek görülmemiştir.

Tablo 9: Makale veya Bildirilerde Tercih Edilen Analiz Yöntem ve Teknikleri

Yazar	Veri Analizinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler
Altıntaş, M. E. (2018)	Katılımcılardan alınan cevapların yüzdelik oranları ve sayıları tablolar halinde karşılaştırılmıştır.
Çekin, A. (2016)	Verilerin analizi için yüzde ve frekanslar, aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır. t-Testi, (One way) ANOVA Testi, "Tukey Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testi", Basit Korelasyon (Bivariate Correlation) Testlerinden faydalanılmıştır.
Demir, M. H. (2020)	Yüzdelik oranları, sayıları, standart sapmaları ve ortalamaları değerlendirilmiş, (One way) ANOVA Testi, TUKEY Testi, t-Testi, Cronbach's Alfa Katsayısı testlerinden yararlanılmıştır.
Ege, R. & Yazıbaşı M. A. (2021)	Geçerlik ve güvenirlik süreçlerine uygun olarak toplanan veriler betimsel içerik analizi modeli esas alınarak incelenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular iki tema halinde değerlendirilmiştir: "Görevlilerin Öz Yeterlik Algıları" ve "Hedef Kitlenin İhtiyacı".
Güven, Ş. (2006)	İlmi toplantıda sunulan tebliğleri sırasıyla tanıtarak katılımcıların tebliğ konuları ile ilgili değerlendirmelerine yer vermiş, sonra da "Din Görevlilerinin Yeterlikleri" konusunda sunumlarda genel olarak dile getirilen bazı tespit ve önerileri sunmuştur.
Kaya, M. & Küçük N. (2015)	Toplanan verilerin analizinde t-Testi ve Varyans Analizi kullanılmıştır.
Özyıldırım, G. (2013)	Değerlendirmeler, çözüm önerileri ve dikkat çekme çalışması olarak düzenlenmiştir.
Sağlam, İ. (2010)	Frekans ve yüzdelerin dökümü Likert Ölçeği değerleriyle beraber alındı, "İki Değişkenli Analiz" (Çapraz) ve Ki-Kare Testi uygulandı.
Sağlam, İ. (2011)	Frekans ve yüzdelerin dökümü Likert Ölçeği değerleriyle beraber alındı, "İki Değişkenli Analiz" (Çapraz) ve Ki-Kare Testi uygulandı.
Sezikli, U. (2014)	Nitel, betimsel, tarihsel, içeriksel analiz ve değerlendirme yöntemiyle hazırlanmıştır.
Topuz, İ. (2015)	Veriler çözümlenirken (One way) ANOVA Testi ve LSD testi uygulanmıştır.
Turan, İ. (2013_1)	Frekans ve yüzde tabloları, karşılaştırma tabloları alınmış, Ki-Kare Testi kullanılmıştır.
Turan, İ. (2013_2)	Faktör analizi, KMO değeri, Bartlett Test değeri, t-Testi ve (One way) ANOVA Testi, Korelasyon Katsayılarına bakılmıştır.
Zengin, M. (2012)	1990 yılından günümüze (2012) kadar konuyla ilgili yapılan 13 araştırma içerik analizi yöntemiyle irdeleyerek değerlendirmiş ve çıkarımlarda bulunmuştur.
Yüksel, Y. (2013)	Yorum, analiz, değerlendirme ve tecrübe paylaşımı şeklinde düzenlenmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde birçok araştırmacı tarafından bazı veri analiz yöntem ve tekniklerinin daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında eserleri incelenen ve "Sağlam, İ. (2010)" ve "Sağlam, İ. (2011)" kodlu iki çalışması bulunan İsmail Sağlam, çalışmalarının ikisinde de

aynı analiz tekniklerinden yararlanmıştır. Güven, Ş. (2006) araştırmasında konuyla ilgili ilmi bir toplantıda sunulan tebliğleri ve bildirimleri analiz etmiş, yorumlamış; Sezikli, U. (2014) ve Zengin, M. (2012) her ikisi de çalışmalarında içerik analizi yöntemlerinden faydalanmış; Yüksel, Y. (2013) ise analiz, yorum, değerlendirme ve tecrübe paylaşımı yöntemlerini tercih etmiştir. Araştırma kapsamındaki çalışmaların veri analizinde kullandıkları veri analiz yöntem ve tekniklere ait değerlendirmelerde tekrara düşmemek amacıyla Tablo 9 ve Tablo 10'daki makale, bildiri ve lisansüstü tezlerin veri analiz yöntem ve tekniklere ait bazı bulgulara ait değerlendirmeler Tablo 10'un altında birlikte verilecektir.

Tablo 10: Lisansüstü Tezlerde Tercih Edilen Analiz Yöntem ve Teknikleri

Yazar	Veri Analizinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler
Ayvaz, D. (2018)	Maddelerin yüzdelik oranlarına ve sayılarına bakılmış, ortalamalar dikkate alınmış Ki-Kare Testi teknikleri aracılığıyla analiz ve değerlendirme yapılmıştır.
Benzer, F. (2005)	Veriler tablolara dönüştürülmüş, din görevlilerinin ve vatandaşların görüşleri analizlerle belirlenmiş ve çeşitli öneriler getirilmiştir.
Çanakçı, A. A. (2006)	Frekans tabloları düzenlenmiş, bağımlı-bağımsız değişkenler karşılaştırılmış, açık uçlu sorulara verilen cevaplar tasnif edildikten sonra veriler karşılaştırmalı ve müstakil olarak yorumlanmıştır.
Çekin, A. (2005)	İçerik Analizi, Betimleme Yöntemi ve Yüzdelik oranlarından faydalanılmıştır.
Demir, L. (2020)	Frekans Analizi, Normallik Testi, Standart Sapma, Aritmetik Ortalama, Spearman Korelasyon Katsayısı, Non-Parametrik Testler, Mann Whitney-U Testi, Kruskal Wallis-H Testi gibi testler.
Duva, İ. (2018)	Görevliler ziyaret edilip röportajlar yapılmış ve manevi rehberlik uygulamaları yerinde görülüp tespitlerde bulunulmaya çalışılmış, konuyla ilgili yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.
Güneş, Ö. G. (2019)	Elde edilen verileri için Korelasyon, Regresyon, t-Testi ve (One way) ANOVA Testleri uygulanmıştır.
Güzel, M. (2019)	Araştırmada elde edilen nicel veriler, görüşmelerden elde edilen nitel verilerin betimsel analizi ile birlikte yorumlanmıştır. Post Hoc Multiple Comparisons (Tukey HSD) testleri, t-Testi, (One way) ANOVA Testi kullanılmıştır.
Kara, B. (2019)	Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları metin haline getirilerek kodlanmıştır. Analiz aşamasında her bir görüşmede benzer kategorilerin bulunmasına dikkat edilmiştir.
Küçük, N. (2015)	Frekans, t-Testi, (One way) ANOVA Testi, Korelasyon teknikleri kullanılmıştır.
Latifoğlu, F. (2015)	Araştırmada elde edilen veriler; Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma, "Cronbach Alpha", Açıklayıcı Faktör Analizi, Bartlett Testi, t-Testi, (One way) ANOVA Testi, Tukey Post Hoc, Pearson Korelasyon Analizi
Özer, M. F. (2024)	Parametrik Analizler, t-Testi", (One way) ANOVA Testi "Korelasyon Analizi", "Regresyon Analizi" uygulanmıştır.
Tosun, C. (1992)	Nicel verilerde toplam cevaba oranı yüzdelik olarak değerlendirilmiştir. Mülakat ve gözlem sonuçları ise betimsel yaklaşım ve içerik analiziyle yorumlanmıştır.
Yılgin, M. (1997)	Cevapların yüzdelik değerlerine bakılmış, Ki-Kare Testi sonuçları dikkate alınmıştır.

Tablo incelendiğinde lisansüstü tezlerde araştırma verilerinin analizinde her biri teknik bilgi ve tecrübe gerektiren farklı yöntem ve tekniklerin tercih edildiği görülmektedir. Bazı araştırmalarda maddelerin yüzdeliklerine bakılmış, bazılarında ise betimsel yaklaşım, içerik analizi, kategorik karşılaştırmalı yorumlama gibi yöntemlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Çalışmalardan; Benzer, F. (2005), Çekin, A. (2005), Duva, İ. (2018) ve Kara, B. (2019) araştırmalarında ağırlıklı olarak görüşmeler, ses kayıtları ve betimsel yaklaşım ile içerik analizi yöntemleriyle yorumlama yapıldığı tespit edilmiştir. Diğer araştırmalarda çoğunlukla SPSS programına dayalı istatistiksel veri analiz teknik ve yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 9 ve Tablo 10’da verilen bilgiler ışığında araştırmacıların kullandığı teknik ifadeler doğrultusunda çalışmaların araştırma verilerinde kullandıkları yöntem ve teknik analizler şu şekildedir: İçerik Analizi, Betimleme Yöntemi, Frekans analizi, Normallik Testi, Standart Sapma, Aritmetik Ortalama, Yüzdeler oranları, İçerik Analizi, Korelasyon, t-Testi, (One way) ANOVA Testi, Cronbach’s Alfa Katsayısı, Bağımlı-Bağımsız Değişkenler Karşılaştırması, Açıklayıcı Faktör Analizi , Regresyon Analizi, Tukey Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testi, Basit Korelasyon (Bivariate Correlation) ve Varyans Analizi, LSD Testi, “İki Değişkenli Analiz” (Çapraz) ve Ki-Kare Testi, Parametrik Analizler, Non-Parametrik Testler, Mann Whitney-U Testi, Kruskal Wallis-H Testi, Barlett Testi, Pearson Korelasyon Analizi. Araştırmacıların çalışmalarında ölçme ve değerlendirme alanının önemli araçları olan istatistiksel analiz yöntem ve teknikleri ile betimsel içerik analizi tekniklerini başarılı bir şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada din görevlilerinin yeterlikleri konusu üzerine Türkiye’de tamamlanmış bilimsel araştırmaların literatür taraması ve içerik analizi ve tüm araştırmaların kategorik karşılaştırmaları üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın belirlenen hedefleri doğrultusunda derinlemesine analizler yapılmış elde edilen bulguların önemli bir kısmı tablolara aktarılmış, bir kısmı da yorumlanmak suretiyle belli sonuçlara ulaşılmış, çalışmada bazı tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur.

Hazreti Muhammed’in (s.a.v.) cemaate namaz kıldırma, hutbe ve vaaz gibi emanetlerinden olan birçok görevi yürüten ve her birinin eğitim seviyeleri, anlayışları ve beklentileri birbirinden farklı olan cami cemaati iyi diyaloglar kurması beklenen din görevlileri kolay olmayan önemli bir görevi yürütmektedir. Türkiye’de din görevlilerinin yeterlikleri üzerine geçmişten günümüze farklı bakış açılarıyla çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan taramalarda “Din Görevli” anahtar ifadesiyle bağlantılı 333 araştırma tespit edilmiş, buna göre “din görevlileri” konusuyla pek çok araştırmacının ilgilendiği ve konuyla ilgili çok sayıda araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Türkiye’de “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” anahtar ifadesi kapsamında yapılan taramalarda ise yayınlanmış 15 akademik makale ve üniversitelerce onaylanmış 14 lisansüstü tez olmak üzere toplam 29 araştırma tespit edilmiş ve derinlemesine analiz edilmiştir. Konuyla ilgili yayınlanan akademik makalelerin 2006 yılında başladığı, 2013 yılında 4, 2015 yılında 2 yayın yapıldığı anlaşılmaktadır. Yayınlardan 10’u farklı dergilerde yayınlanmış makaleler, 5’i kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş akademik bildiriler şeklindedir. Bildirilerden 4’ü “*Cami Merkezli Din Eğitimi, YECDER Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu*” nun 1.’si, 2.’si 3’üsü şeklindeki farklı yıllardaki serilerinde yapılmış bildiriler olduğu, diğer 5. bildirinin ise VI. Dini Yayınlar Kongresinde sunulduğu anlaşılmıştır. Konuyla ilgili tezlerin 1992 yılında doktora seviyesinde Cemal Tosun ile başladığı, farklı yıllarda olmak üzere 2024 yılına kadar devam ettiği, bunlardan 3’ü doktora, 10’u yüksek lisans tezi ve 1’i de sanatta yeterlik olduğu anlaşılmıştır.

Analiz edilen lisansüstü tezlerin araştırma amaçları incelendiğinde genel başlıklar olarak amaçları şu şekildedir: “Din Görevlilerinin Yeterlikleri”, “Mesleki Yeterlilikleri”, “İletişim Yeterlikleri”, “Özyeterlik Algıları”, “Tükenmişlik Algıları”, “Karşılaştıkları Problemler”, “Toplumla İlişkileri”, “Halkın Din Görevlilerinden Beklentileri”, “Hollanda’daki Cami Cemaatinin Problemleri ve Camiden Beklentileri”, “İlahiyat Son Sınıf Öğrencilerinin Hitabet Yeterlikleri”, “Sosyal Hizmetlere Yönelik Yeterlik Seviyeleri”, “-Din Görevlilerinin Yeterlikleri- Toplantısındaki Müzakereler ve Tebliğler”, “Bayan Kur’an Kursu Öğreticilerinin Yeterlilikleri ve Sorumlulukları”, “Sala, Mevlid, Ezan, Kamet ve Cuma Namazına Yönelik Yeterlilikleri”, Cami Görevlilerinin Manevî Danışmanlık Yeterlilikleri”, “DİTİB Camilerinde Görevli Din Görevlilerinin Yeterlik Düzeyleri”, “Mesleki Yeterlilik Algılarının Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, “Cami Merkezli Hizmetlerin Verimliliği”, “Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinin Verimi”, “Okul Öncesi Dönem Din Eğitimi Yetiştirme Faaliyetleri”, “Mesleki Tutumları, Motivasyonları ile Mesleki Yeterlik Düzeyleri Arasında İlişki”, “İmam Hatiplerin Örgütsel Kimlik ile Öz Yeterlik Algı Düzeyleri”, “Almanya’daki Türk Vatandaşlarına göre Din Eğitimi Faaliyetleri”, “Din Görevlilerinin Cemaatle Olan İlişkilerini ve Mesleki Yeterliliklerini Din Eğitimi Açısından Araştırmak”. Araştırmalardan diğer araştırmaların amacına göre amacını farklı olarak görebileceğimiz bir araştırmacı “Din Görevlilerinin Yeterlikleri” toplantısındaki müzakereleri ve sunulan tebliğleri inceleyip değerlendirmeyi” başka bir araştırmacı ise “akademik bir araştırmadan çok konuyu anlatmak ve bir müftü olarak tecrübelerini paylaşmayı” amaçlamıştır. Zengin, M. (2012) “konuyla ilgili tamamlanmış çalışmalardan hareketle din görevlilerinin yeterliklerini ortaya koymayı” amaçlamıştır.

İsmail Sağlam iki farklı makale çalışmasını Fransa’da, Duva, İ. (2018) yüksek lisans çalışmasını Hollanda’da, Latifoğlu, F. (2015) yüksek lisans çalışmasını Almanya’da, Güzel, M. (2019) ve Tosun, C. (1992)’de doktora çalışmalarını Almanya’da hazırlamışlardır. Çalışmaların araştırmada tercih ettiği yöntemleri dikkate alındığında; 17’sinin nicel, 7’sinin nitel, 5’inin ise karma yöntemlerle hazırlandığı belirlenmiştir. Yöntemin genele dağılımı değerlendirildiğinde ise araştırmaların genelinde araştırma yöntemlerindeki tercih dağılımının makul seviyede olduğu, 3 araştırma yönteminin de makul olarak tercih edildiği kanaatine varılmıştır. Araştırmaların çalışmalarında veri toplam aşamalarında veri toplamak için tercih ettiği çalışma grupları incelendiğinde toplam 29 araştırmadan 16’sı din görevlilerini, 5’i ise hem cemaat hem de din görevlilerini, 2’si cemaati, 1’ de ilahiyat fakültesi öğrencilerini tercih etmiştir.

Araştırmalarda verilerin analizi için tercih edilen analiz yöntemleri incelendiğinde birçok araştırmacı tarafından bazı veri analiz yöntem ve tekniklerinin daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Elde edilen verilerin analizi bakımından bazı araştırmalarda maddelerin yüzdelerine bakılmış, bazılarında betimsel yaklaşım, içerik analizi, kategorik karşılaştırmalı yorumlama gibi yöntemlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Araştırmaların çoğunda SPSS programına dayalı teknik analiz yöntemlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmacıların çalışmalarında ölçme ve değerlendirme

alanının en önemli araçlarından olan ve belli bir bilgi birikimi ve tecrübe gerektiren istatistiksel analiz yöntem ve teknikleri ile betimsel içerik analizi tekniklerini başarılı bir şekilde kullandıkları anlaşılmıştır.

Sonuç olarak din görevlilerinin yeterlikleri konusuna odaklanan bu çalışmada; “din görevlilerinin yeterlikleri” konusunun farklı araştırmacılar tarafından farklı yöntemlerle araştırıldığı anlaşılmıştır. Konuyla ilgili akademik anlamda pek çok makale yayınlandığı, çeşitli dergilerin konuyla ilgili yayın imkânı sunduğu anlaşılmıştır. Araştırmalarda genel olarak din görevlilerinin yeterliklerinin veya yeterlik seviyelerinin farklı çalışma gruplarının görüşlerine göre araştırıldığı belirlenmiştir. Çalışmalarda daha çok nicel yöntemin tercih edildiği, araştırmalarda bilgi ve tecrübe gerektiren çok çeşitli analiz tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen araştırmaların “din görevlileri” ve “din görevlilerinin yeterlikleri” konusu üzerine ve din eğitimi alanına önemli katkılar sunduğu anlaşılmıştır. Araştırmacılardan “Din görevlilerinin yeterlikleri” konusuna yönelik olarak farklı bakış açılarıyla ve çeşitli bilimsel yöntemlerle yeni araştırmalar yapmaları, alana yeni veriler ve çeşitli katkılar sunmaları önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Leading congregational prayers, delivering sermons (khutbah), and giving religious talks are sacred responsibilities entrusted by the Prophet Muhammad (peace be upon him) to religious officials. While the term “religious official” broadly encompasses a wide range of roles, in common usage it often refers specifically to imams and muezzin-kayyims. Contrary to popular belief, being a religious official is not an easy profession. Specializing in any field requires possessing the necessary qualifications, benefiting from experience and established teachings, and continuously improving oneself in all aspects. It is of significant importance to examine, interpret, and make visible the results of research on the competencies of religious officials. In Turkey, various studies have been conducted from past to present, focusing on different aspects of religious officials’ competencies. A comprehensive literature review on this subject, including proper citation and systematic analysis of existing research, would provide a valuable resource for understanding the topic more deeply. This study aims to provide researchers with comparative and comprehensive insights into existing studies on the competencies of religious officials. This research focuses on systematically reviewing all scientific studies that include the keyword “Religious Officials’ Competencies” in their titles, as of June 26, 2025. The review is conducted through various academic platforms such as ISAM Article Database, TR Index, DergiPark, and the Council of Higher Education (YÖK) Thesis Center. The studies are analyzed in terms of their topic/purpose, methodology, sample, data and findings, and analysis techniques. The objective is to make these studies more accessible and beneficial. The findings, tables, evaluations, and conclusions derived from this research are expected to provide significant contributions to researchers, religious officials, and all stakeholders interested in the subject. The study is a qualitative research based on content analysis, examining a total of 29 studies, including 14 postgraduate theses and 15 scientific articles that contain

keywords such as “Religious Official,” “Imam-Hatip,” “Muezzin-Kayyim,” “Mosque Official,” and “Competency” in their titles.

It was observed that the articles analyzed approached the topic of religious officials’ competencies and competency levels from various independent and diverse perspectives, thus contributing distinct data to the field. Among the postgraduate theses, five focused on the expectations and opinions of mosque congregations as well as religious officials, while nine were concerned solely with the perspectives of religious officials, aiming to assess or determine their competencies or competency levels and to offer suggestions accordingly. Three of the theses were conducted in Germany and one in France. It is recommended that future researchers adopt both qualitative and quantitative methods, as well as mixed-method approaches, to provide comparable or novel data to the field. In most studies, data collection was based on the views of religious officials, while some also considered the opinions and expectations of the congregants. Regarding data analysis techniques, it was found that certain statistical methods and descriptive content analysis techniques—requiring both technical knowledge and experience—were preferred by many researchers. These techniques were successfully employed in the studies reviewed. The fact that the studies on the competencies of religious officials were conducted by researchers specialized in scientific research methods and techniques, and that they provided significant findings and diverse data, is regarded as a valuable contribution to both the field and the country.

In conclusion, this research, which prioritizes the topic of religious officials’ competencies, reveals that the issue has consistently been addressed in Turkey through various perspectives and methodologies by different researchers. Numerous valuable academic articles have been published on the topic, and several journals have provided platforms for such publications. Most studies focused on the competencies and competency levels of religious officials, as perceived by different groups. The majority of these studies employed quantitative methods and utilized a wide range of analytical techniques that require expertise. These research efforts have significantly contributed to the field of religious education and to all related stakeholders, especially religious officials. While each of the reviewed studies holds its own unique value, it is recommended that new, up-to-date research be conducted to respond to the rapidly changing demands of contemporary society and to generate fresh insight

KAYNAKÇA

- Altıntaş, M. E. (2018). Bir Hatip Olarak Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Temel Yeterlikler, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Dergiabant]*, cilt: VI, sayı: 12, s. 416-429.
- Arslan, A. (2025). Türk İlahiyatlarında Kaleme Alınan Tefsir Konulu Akademik Yayınların Literatür Tarama Eksikliği Üzerine Eleştirel Bir İnceleme (Makale-Bildiri-Kitap Bölümü), *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Mart, s.3.
- Ayvaz, D. (2018). *Bursa'daki İmam-Hatipler İle Müezzin-Kayyımların Meslekî Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Benzer, F. (2005). *Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri (Amasya-Sakarya-Sivas-Trabzon)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çanakçı, A. A. (2006). *Balıkesir ve Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çekin, A. (2005). *Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlisinin Mesleki Yeterlilikleri (Elazığ, Erzurum, Malatya, Urfa Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çekin, A. (2016). Kur'an Kursu Öğreticileri ile Din Görevlilerinin Sosyal Hizmete İlişkin Bilgi ve Yeterlik Algıları Üzerine Bir Araştırma, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt: V, sayı: 5, s. 1435-1455.
- Demir, L. (2020). *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilik Algıları İle Yaşam Doyumu ve Duyusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi (İstanbul Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, M. H. (2020). Din Görevlilerinin İletişim Yeterlilikleri, *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020, cilt: IV, sayı: 2, s. 313-354.
- Duva, İ. (2018). *Manevi Rehberlikte Din Görevlilerinin Yeterliliği ve Bu Alana Duyulan İhtiyaç*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Islamitische Universiteit Europa, Yurt Dışı Enstitü, Rotterdam.
- Ege, R. & Yazıbaşı M. A. (2021). Sosyal Hizmet Alanında Görev Yapan Din Görevlilerinin Öz Yeterlik Algıları, *Dinî Araştırmalar*, 2021, cilt: XXIV, sayı: 61, s. 249-280.

- Güneş, Ö. G. (2019). *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kocaeli/İzmit Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Güven, Ş. (2006). Din Görevlilerinin Yeterlilikleri, *İslâmî Araştırmalar*, cilt: XIX, sayı: 2 [İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu -II-], s. 402-408.
- Güzel, M. (2019). *Din Görevlilerinin Yeterlilikleri (Almanya Baden-Württemberg Eyaleti Örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Kara, B. (2019). *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kaya, M. & Küçük N. (2015). Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu’da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 1, s. 1-18.
- Koroğlu, S. A. (2015). “Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği”, *GİDB Dergi*, sayı: 1, s.61.
- Küçük, N. (2015). *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum Ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Latifoğlu, F. (2015). *Almanya'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Karşılaştıkları Problemler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- McCabe C & Timmins F. (2005). “How to Conduct an Effective Literature Search”, *art & science*, 20/11, s.42.
- Özer, M. F. (2024). *İmam Hatiplerin Örgütsel Kimlik ve Öz Yeterlik Algılarının Cami İçi Din Hizmetleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özyıldırım, G. (2013). “Dinin Hayata Doğru Yansıtılması Konusunda Bayan Din Görevlilerinin Sorumlulukları ve Yeterlilikleri”, *Cami Merkezli Hayat: YECDER III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri (13 Mayıs 2012-İstanbul)*, s. 327-335.
- Sağlam, İ. (2010). Fransa’daki Türklerin Din Görevlilerini Meslekî Yeterlik Açısından Değerlendirmeleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIX, sayı: 1, s. 275-299.

- Sağlam, İ. (2011). Cami Cemaatine Göre Fransa'daki Türk Din Görevlilerinin İletişim Yeterlilikleri, *Değerler Eğitimi Dergisi*, cilt: IX, sayı: 21, s. 121-145.
- Sezikli, U. (2014). Cami Musikisi ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri, VI. Dinî Yayınlar Kongresi - İslam, Sanat ve Estetik- (29-30 Kasım-01 Aralık 2013 / İstanbul), s. 537-563.
- Toker, A. (2022). "Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistematik Literatür İncelemesi: Meta-Sentez Yöntemi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2, s.316.
- Topuz, İ. (2015). Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/2, sayı: 35, s. 27-56.
- Tosun, C. (1992). *F. Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitimlerinde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turan, İ. (2013_1). "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri Üzerine Bir Araştırma", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -I (30 Mart - 01 Nisan 2012, Ankara)*, cilt: I, s. 173-199.
- Turan, İ. (2013_2). Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2013, cilt: XIII, sayı: 1, s. 47-73.
- Zengin, M. (2012). "Modern Dünyanın ve Türkiye'nin Gelişen Şartları Bağlamında Din Görevlilerinin Yeterlilikleri", *Cami Merkezli Din Eğitimi, Yecder II. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri (09 Nisan 2011 - İstanbul)*, s. 225-245.
- Yılığın, M. (1997). *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yüksel, Y. (2013). "Dinin Hayata Doğru Yansıtılmasında Din Görevlilerinin Sorumlulukları ve Yeterlilikleri", *Cami Merkezli Hayat: YECDER III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri (13 Mayıs 2012-İstanbul)*, s. 299-326.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK YAPILAN YARATICI DRAMA ETKİNLİKLERİNİN YARATICI YAZMA BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ KATKISINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Şeyda Nur AKYAZI* , Songül PEKTAŞ**

ÖZET

Yaratıcı drama etkinlikleri, öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecinde sıklıkla kullandığı yöntemlerden biridir ve öğrencilerin gelişimine çok yönlü katkılar sağlamaktadır. Bu araştırmanın amacı, ilkökul öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen yaratıcı drama etkinliklerinin, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine katkısını öğretmen görüşleri doğrultusunda belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla belirlenen ve Tokat ili Turhal ilçesinde görev yapan 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze yapılan görüşmeler yoluyla toplanmış ve betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin büyük çoğunluğu sınıf içi uygulamalarda yaratıcı drama ve yaratıcı yazma etkinliklerine yer verdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen görüşleri doğrultusunda, yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu katkılar arasında; hayal gücü ve yaratıcılığın gelişimi, özgüven ve kendini ifade etme becerisi, düşünme ve yorumlama yeteneği, sosyal ve duygusal gelişim, kişisel farkındalık, somutlaştırma ve canlandırma becerisi, kazanılan deneyimlerin yazıya aktarılması, empati kurma ve farklı rollerle özdeşleşme gibi unsurlar yer almaktadır. Ayrıca, yaratıcı drama ve yazma süreçlerinin birbirini destekleyerek paralel şekilde ilerlediği de öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul Öğrencileri, Sınıf Öğretmenleri, Yaratıcı Drama, Yaratıcı Yazma.

Received/Gönderim: 30.08.2025 – Accepted/Kabul: 23.10.2025

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, E- mail: akkasseydanur@gmail.com. ORCID: 0009-0007-2683-4336

** Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Temel Eğitim A. B. D., Okul Öncesi Öğretmenliği, E- mail: songul.pektas@amasya.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3824-1518

Akyazı, Ş. N. & Pektaş, S. (2025). İlkokul öğrencilerine yönelik yapılan yaratıcı drama etkinliklerinin yaratıcı yazma becerileri üzerindeki katkısına ilişkin öğretmen görüşleri. *Akademik Açı*. 5(2): 103-129. DOI: akademikaci.1773395

TEACHERS' VIEWS ON THE CONTRIBUTION OF CREATIVE DRAMA ACTIVITIES FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THEIR CREATIVE WRITING SKILLS

ABSTRACT

Creative drama activities are one of the methods frequently used by teachers in the learning-teaching process and contribute to the development of students in many ways. The aim of this study is to determine the contribution of creative drama activities implemented for primary school students to their creative writing skills based on teachers' opinions. In the study, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used. The study group consisted of 30 classroom teachers working in Turhal district of Tokat province who were selected through convenience sampling. The data were collected through face-to-face interviews using a semi-structured interview form and evaluated by descriptive analysis method. According to the research findings, the majority of the teachers stated that they included creative drama and creative writing activities in classroom practices. In line with the teachers' opinions, it was concluded that creative drama activities made significant contributions to students' creative writing skills. These contributions include the development of imagination and creativity, self-confidence and self-expression skills, thinking and interpretation skills, social and emotional development, personal awareness, embodiment and animation skills, transferring the experiences gained to writing, empathy and identification with different roles. In addition, it was found that creative drama and writing processes support each other and proceed in parallel.

Keywords: Primary School Students, Primary School Teachers, Creative Drama, Creative Writing.

GİRİŞ

Sınıf öğretmenleri, eğitim ve öğretim sürecinde belirledikleri hedeflere ulaşabilmek amacıyla çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanmaktadır. Bu yöntemler, yalnızca bilgiyi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin aktif katılımını sağlayarak öğrenmeyi daha kalıcı ve anlamlı kılmayı amaçlamaktadır. Özellikle 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireysel farklılıklara duyarlı, öğrencinin öğrenme stilini ve gelişim düzeyini dikkate alan öğretim yöntemlerinin tercih edilmesi, eğitimde niteliğin artırılmasına doğrudan katkı sağlamaktadır (Özerbaş ve Güven, 2021). Bu noktada öğretmenin hem öğretim içeriğini hem de öğrencilerin bireysel özelliklerini dikkate alarak en uygun yöntemi seçmesi ve bu yöntemi etkili biçimde uygulayabilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda, öğretmenlerin eğitim uygulamalarında sıklıkla başvurduğu öğretim yöntemleri arasında anlatım, tartışma, problem çözme, gösterip yaptırma, örnek olay incelemesi, bireysel çalışma, modüler öğretim ve yaratıcı drama gibi yaklaşımlar yer almaktadır (Yelken, 2019). Her bir yöntemin kendine özgü pedagojik temelleri ve uygulama biçimleri bulunmakta olup, öğretmenin bu yöntemleri doğru bağlamda ve uygun stratejilerle kullanabilmesi, öğrenme çıktılarının niteliğini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede, öğretmenin yalnızca kuramsal bilgiye sahip olması yeterli olmayıp, aynı

zamanda bu bilgiyi uygulamaya aktarabilecek donanımda olması beklenmektedir (Švábóvá, 2018). Özellikle öğretim sürecinin dinamik ve çok boyutlu yapısı göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenlerin esnek, yaratıcı ve öğrenci merkezli yöntemlere yönelmesi kaçınılmaz hâle gelmektedir.

Bu yöntemlerden biri olan yaratıcı drama, günümüz eğitim anlayışında giderek daha fazla gelişen, öğrenci merkezli ve deneyim temelli bir öğretim tekniği olarak öne çıkmaktadır (Adıgüzel & Başbuğ, 2024). Yaratıcı drama, öğrencilerin hayal güçlerini harekete geçirerek, olaylara farklı açılardan bakabilme, empati kurabilme ve düşüncelerini sözlü ya da yazılı yollarla ifade edebilme becerilerini geliştirmeye olanak tanımaktadır. Ayrıca, öğrencilerin akranları ile iş birliği içinde çalışabilme, sosyal becerilerini geliştirebilme ve bununla birlikte kendilerini ifade etme süreçlerini destekleyerek enerjilerini yapıcı bir şekilde kullanmalarını mümkün kılmaktadır (Adıgüzel, 2018). Öğrencilerin oyun yoluyla katıldıkları bu süreçte, öğrenme doğal ve eğlenceli bir biçimde gerçekleşmekte; bu da öğrencilerin motivasyonunu ve derse olan ilgiyi artırmaktadır.

Özetle, yaratıcı drama yöntemi; duyuşsal, bilişsel ve duyuşsal alanları bir arada besleyen yapısıyla çağdaş eğitim sistemlerinin ihtiyaç duyduğu bütüncül öğrenme ortamını sağlayan güçlü bir araç konumundadır. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar, yaratıcı drama temelli etkinliklerin öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra yaratıcılık, iletişim ve özgüven gibi temel becerilerinde de anlamlı gelişmelere katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda öğrenme ve öğretme süreçlerinde öne çıkan çağdaş yaklaşımlardan biri olan yaratıcı drama, eğitim ortamlarında öğrencilerin aktif katılımını sağlayan ve çok yönlü gelişimlerini destekleyen etkili bir öğretim yöntemidir. Bu yöntem, yalnızca bilişsel gelişimi değil; aynı zamanda dil, motor ve sosyal gelişimi de hızlandırmakta; öğrenciler arasında iş birliği, dayanışma ve paylaşma duygularını güçlendirerek empati kurma becerisini desteklemektedir (Özerbaş & Güven, 2021). Ayrıca yaratıcı drama, öğrencilerin kendi benliklerini tanımlarına ve bu farkındalıkla kendilerini etkili bir şekilde ifade etmelerine olanak sağlamaktadır (Altınova & Çiftçi, 2013). Bu bağlamda, yaratıcı drama hem bireysel hem de sosyal öğrenmeyi destekleyen çok katmanlı bir pedagojik araç olarak değerlendirilmektedir.

Alan yazın incelendiğinde, yaratıcı drama kavramına ilişkin çeşitli tanımlar ve açıklamalar dikkat çekmektedir. Taşpınar (2020), yaratıcı dramayı; doğaçlama, rol oynama gibi tiyatral tekniklerden faydalanılarak bir olay, kavram, yaşantı ya da fikir üzerine yapılan canlandırma ve anlamlandırma süreci olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte bireyler; önceki deneyimlerini, duygularını ve gözlemlerini kullanarak yeni bilişsel örüntüler oluşturur ve böylelikle derinlemesine öğrenme gerçekleşir. Adıgüzel'e (2006) göre ise yaratıcı drama, öğrencilerin düş gücünü ve imgesel düşünme becerilerini harekete geçiren; öğrenme sürecine duyuşsal katılımı artırarak öğrencileri aktif öğrenen konumuna getiren bir öğretim yöntemidir. Yöntem; doğaçlama, rol oynama, donuk imge gibi kendine özgü teknikleri barındırmakta ve bu yönüyle hem yaratıcı hem de yapılandırılmış bir öğrenme ortamı sunmaktadır (Metinnam, 2019). Ayrıca, öğrencilerin planlı bir senaryo doğrultusunda değil, doğrudan kendilerini

ifade ettikleri özgür ve etkileşim temelli bir süreç içerisinde öğrenmeleri, bu yöntemi geleneksel tekniklerden ayıran en temel özelliklerden biridir (Warner & Anderson, 2002).

Yaratıcı dramının bu denli etkili olabilmesi ise büyük ölçüde süreci yöneten kişinin, yani drama lideri ya da öğretmenin donanımına bağlıdır. Adıgüzel'e (2018) göre, yaratıcı drama yöntemini etkili bir şekilde planlayıp uygulayabilen öğretmenler, yalnızca alan bilgisine değil aynı zamanda bu yöntemin teorik ve uygulamalı temellerine de hâkim olmalıdır. Çünkü yaratıcı drama, öğretmenin sınıf ortamında yalnızca bilgi aktaran değil, süreci yöneten, rehberlik eden ve öğrenciyle birlikte öğrenen bir rol üstlenmesini gerektirir. Bu bağlamda öğretmenin, öğrencilerin aktif olduğu, çok boyutlu düşünebildiği ve yaratıcı düşünceye dayalı olarak kişisel gelişim ve sosyalleşme fırsatları yakalayabildiği bir öğrenme ortamı yaratması beklenmektedir (Metinnam, 2019). Bu ise yalnızca öğretmenin yaratıcı drama yöntemine ilişkin bilgi ve deneyimiyle mümkün hâle gelmektedir.

Öğretmenin yaratıcı drama yöntemini etkili biçimde kullanabilmesi için öncelikle uygulanabilir, anlaşılır ve hedef kitlenin ilgi ve katılım düzeyine uygun bir konu seçmesi önem arz etmektedir (Švábová, 2018). Ayrıca, süreç içerisinde karşılaşılabilecek farklı durumlara karşı hızlı ve esnek kararlar alabilme, öğrencilerin yönelimlerini göz önünde bulundurarak etkinliğe yön verebilme gibi becerilere de sahip olması gerekir (Kasapoğlu & Güneysu, 2017). Dolayısıyla öğretmenin, drama tekniklerine hâkim olması, etkili iletişim kurabilmesi, yaratıcı ve güvenilir bir tutum sergilemesi ayrıca öğrencilerin keşif sürecine rehberlik etmesi beklenir (Adıgüzel, 2018).

Yaratıcı drama, öğrenmeyi yalnızca bilişsel süreçlerle sınırlamayan; öğrencilerin duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimlerini de kapsayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu yönüyle çağdaş eğitim sistemlerinin gerektirdiği esneklik, yaratıcılık ve katılımcı öğrenme ilkeleriyle örtüşmektedir. Ancak bu yöntemin öğretim ortamlarında etkili bir biçimde kullanılabilmesi için öğretmenlerin yaratıcı drama konusundaki bilgi ve uygulama yeterliklerinin güçlendirilmesi ve eğitim programlarında bu alana yer verilmesi büyük önem taşımaktadır.

YARATICI YAZMA

Günümüz eğitim anlayışı bilgi temelli yaklaşımların yerine yaratıcı düşünmeye dayalı, bireyin özgün potansiyelini merkeze alan yaklaşımların önemini ortaya koymuştur. Geleneksel eğitim sistemleri çoğunlukla ezberci ve öğretmen merkezli yapılar üzerine inşa edilirken, çağdaş eğitim anlayışı, bireyin bilgiye ulaşma, bilgiyi dönüştürme ve bu bilgiyle yeni ürünler ortaya koyma becerilerini destekleyen, öğrenci merkezli bir yapıya evrilmiştir. Bu becerilerden yaratıcı düşünme, 21. yüzyılda bireylerin sahip olması gereken temel becerilerden biri olarak görülmekte ve eğitim yoluyla kazandırılması hedeflenmektedir (Özaydın & Kumral, 2025). Bu hedef doğrultusunda, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimi, bireyin sadece akademik değil; sosyal, duygusal ve kültürel yönden de donanımlı bir birey olarak yetişmesinde kritik bir rol üstlenmektedir (Sulak ve Erdoğan, 2019). Yaratıcı düşünme, bireyin karşılaştığı problemlere farklı ve özgün çözümler üretebilmesini, olaylara farklı bakış açılarından

yaklaşabilmesini ve var olan bilgi yapılarının ötesine geçerek yeni kavramlar geliştirebilmesini sağlar. Ayrıca, bireyin düşünme süreçlerini derinleştirerek akıl yürütme yeteneğini geliştiren zihinsel bir yeterlilik olarak değerlendirilir (Özaydın & Kumral, 2025). Eğitimde yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi, yalnızca öğrencilerin bireysel gelişimlerine katkı sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ilerleme ve bilimsel yeniliklerin de önünü açar. Bu doğrultuda, yaratıcı düşünmenin en somut çıktılarında biri olan yaratıcı yazma karşımıza çıkar. Yaratıcı yazma; bireyin dilsel yetkinliğini artıran, düşünsel esneklik sağlayan, özgüveni besleyen ve bireysel kimliği güçlendiren çok yönlü bir beceridir. Bu becerinin çağdaş eğitim sistemleri içerisinde daha görünür kılınması, yalnızca bireysel gelişimi değil, toplumun kültürel, entelektüel ve duygusal gelişimini de destekleyecektir (Temizkan, 2010).

Yaratıcı yazma, bireyin duygu, düşünce ve izlenimlerini önceden belirlenmiş kalıpların dışına çıkararak, özgün bir bakış açısıyla yazıya dönüştürebilmesidir. Temel hedefi, öğrencilerin tekrara düşen, rutin yazılar yazması yerine yaratıcı ve ilgi çekici metinler oluşturmalarını sağlamaktır (Temizkiran, 2010). Bu yönüyle yaratıcı yazma, yalnızca akademik bir yazı türü olmaktan öte; bireyin içsel dünyasını keşfetmesini, ifade etmesini ve anlamlandırmasını sağlayan kişisel bir süreçtir (Rini ve Cahyanto, 2020; Kaya ve Eğilmez, 2024). Yaratıcı yazma süreci, bu bağlamda bilişsel, duyuşsal ve sosyal öğrenmenin de iç içe geçtiği çok boyutlu bir öğrenme süreci niteliği taşımaktadır. Yaratıcı yazma, öğrencilerde gözlem yapma, hayal kurma, sezgisel düşünme, empati geliştirme ve eleştirel analiz gibi üst düzey zihinsel becerilerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu beceriler, öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları durumları yorumlayabilme ve farklı çözüm yolları üretebilme yetilerini de geliştirmektedir. Özellikle ilköğretim kademelerinde yaratıcı yazma etkinliklerinin sistematik bir şekilde ders içeriklerine entegre edilmesi, öğrencilerin öğrenmeye karşı tutumlarında olumlu değişiklikler yaratmakta ve yazılı anlatım becerilerini gözle görülür biçimde geliştirmektedir (Bilgili ve Kana, 2018). Bu süreçte öğrenciler, yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda kendi bireysel hikâyelerini, duygu dünyalarını ve düşünsel bakış açılarını da ifade edebilme fırsatı yakalamaktadır (Peker ve Adıgüzel, 2020).

Yaratıcı yazma etkinliklerinin nihai amacı, öğrencilerin belirli kurallara hapsolmeden, özgün ve dikkat çekici yazılar üretebilmelerini sağlamaktır. Bu tür etkinliklerin başarıya ulaşabilmesi için öğretmenin rehberliği, süreç yönetimi ve yaratıcılığı teşvik eden bir öğrenme ortamı sunması gerekmektedir. Öğretmen, yalnızca süreci yöneten kişi değil, aynı zamanda öğrencilere ilham veren, düşünmeye ve üretmeye sevk eden bir öğrenme lideri olmalıdır. Özellikle yaratıcı yazma sürecinde öğrencilerin fikirlerini özgürce ifade edebilecekleri, hata yapmaktan çekinmeyecekleri ve eleştiriyi gelişebilecekleri güvenli öğrenme ortamlarının oluşturulması önem arz etmektedir. (Et & Dilber, 2022). Bununla birlikte, yaratıcı yazma becerilerinin gelişimi yalnızca bireysel çabayla sınırlı kalmamalı, bu becerinin desteklenmesine yönelik olarak öğretim programları, ölçme değerlendirme yaklaşımları ve öğretmen eğitimleri yeniden yapılandırılmalıdır.

Yaratıcı Drama ve Yaratıcı Yazma İlişkisi

Öğrencilerin yazma becerisini temel düzeyde kazanmalarının ardından, bu becerinin daha ileri aşaması olan yaratıcı yazmaya yönlendirilmeleri, onların düşünme, hayal gücü ve ifade yeteneklerinin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, öğretmenin yalnızca yazma becerisini öğretmekle yetinmeyip, aynı zamanda öğrencilerine yaratıcı yazma sürecinde kullanabilecekleri yöntem ve teknikleri tanıtması da eğitimsel bir sorumluluk hâline gelmektedir. Nitekim yaratıcı yazmanın kazanılmasında etkili olan teknikler arasında yer alan yaratıcı drama, öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini ifade etmelerine imkân sağlayan, yaparak-yaşayarak öğrenme yaklaşımına dayalı güçlü bir öğretim yöntemidir (Erdoğan, 2018).

Geleneksel yazma uygulamaları, çoğu zaman kalıplaşmış yapıları nedeniyle öğrencilerin motivasyonunu düşürmekte ve yazma sürecini monoton bir faaliyet hâline getirebilmektedir. Öğrencilerin yazmaya karşı ilgisinin azalmasının temel nedenlerinden biri de bu tür tekdüze uygulamalardır. Bu noktada yaratıcı drama, yazma sürecini daha dinamik, etkileşimli ve öğrenci merkezli bir hâle getirmesiyle dikkat çekmektedir. Özellikle öğrenmeyi duyuşsal boyutta da destekleyen yapısı sayesinde, yaratıcı drama öğrencilerin yazma etkinliklerine daha istekli ve aktif katılım göstermelerine olanak tanımaktadır (Özber, Akar ve Balbağ, 2022).

Yaratıcı drama ve yaratıcı yazma arasında güçlü bir etkileşim bulunmaktadır. Her iki süreç de bireyin iç dünyasını keşfetmesini, kendini özgün yollarla ifade etmesini ve yaratıcı düşünce üretimini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, yaratıcı drama süreci, öğrencilerin olayları canlandırma, karakterlere bürünme ve farklı bakış açıları geliştirme yoluyla yazacakları içerikler için zengin bir düşünsel zemin oluşturur. Bu yönüyle yaratıcı drama, yaratıcı yazmayı besleyen bir kaynak; yaratıcı yazma ise yaratıcı dramada ortaya çıkan duygu ve düşüncelerin kalıcı hâle getirildiği bir ürün olarak değerlendirilebilir (Kırmızı, 2015). Dolayısıyla, yaratıcı drama ve yaratıcı yazma etkinliklerinin entegrasyonu, öğrencilerin çok yönlü gelişimini destekleyen ve yazma becerisini yalnızca teknik bir beceri olmaktan çıkarıp estetik ve duygusal bir anlatı biçimine dönüştüren bir öğretim yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Bu iki sürecin bir arada uygulanması, öğrencilerin sadece yazılı ifade becerilerini değil; aynı zamanda hayal gücü, empati kurma, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi üst düzey zihinsel becerilerini de geliştirmektedir. Yaratıcı drama yöntemi, eğitimde çok boyutlu öğrenmeyi destekleyen bir yaklaşım olarak dikkat çekmekte ve bu yönüyle farklı disiplinlerde çeşitli araştırmalara konu olmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, yaratıcı dramaya ilişkin yapılan çalışmaların oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, yaratıcı dramanın sadece sanatsal bir etkinlik olmadığını, aynı zamanda bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimi destekleyen pedagojik bir araç olarak etkili biçimde kullanılabilirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda, Kaya ve Antepli (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma, yaratıcı drama uygulamalarının değerler eğitimi sürecinde öğrencilerin ahlaki ve etik gelişimlerine olumlu katkılar

sunduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Palinkas ve Bernath (2020) çalışmasında yaratıcı drama ile çocuk dansının matematiksel beceriler üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu tür hareket temelli etkinliklerin soyut matematiksel kavramların somutlaştırılmasında önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Yaratıcı dramanın okuma süreçleri üzerindeki etkileri ise Erdoğan, Erdoğan ve Uzuner (2018) tarafından ele alınmış; araştırma sonucunda yaratıcı drama destekli okuma çalışmalarının öğrencilerin okuma motivasyonu ve tutumlarını anlamlı düzeyde artırdığı belirlenmiştir. Öte yandan, Celume ve Botella (2025) yaratıcı drama etkinliklerinin çocukların bedensel farkındalıkları, duygusal dışavurumları ve yaratıcı süreçleri üzerindeki etkisini araştırmış ve yaratıcı dramayı çok boyutlu gelişimi destekleyen bir yöntem olarak tanımlamıştır. Özdemir (2003), yaratıcı dramayı duygusal zekâ gelişimi bağlamında ele alarak, bu yöntemin öğrencilerin kendini tanıma, empati kurma ve duygularını yönetme becerilerine katkı sağladığını belirtmiştir. Kırmızı (2008) ise yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin tutumları ve okuduğunu anlama stratejileri üzerindeki etkisini inceleyerek, yaratıcı drama uygulamalarının bilişsel süreçleri desteklediğini savunmuştur. Özel eğitim ve kapsayıcı eğitim bağlamında da yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bilgiç ve Alımtirim (2024), kaynaştırma uygulamaları sürecinde yaratıcı dramayı incelemiş ve bu yöntemin farklı gelişim düzeylerine sahip öğrenciler arasında iş birliği ve empatiyi artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Bengi (2024) tarafından yapılan araştırmada, yaratıcı drama eğitiminin 5-6 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerileri ve benlik algısı üzerindeki etkisi ele alınmış ve bu yaş grubunda yaratıcı dramanın erken çocukluk gelişimini destekleyici işlevi vurgulanmıştır. Yaratıcı yazma becerileri üzerine yapılan araştırmalar, bu alandaki pedagojik uygulamaların öğrencilerin yazma süreçlerine olan olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Alanyazında yaratıcı yazma etkinliklerinin çeşitli boyutlarda incelendiği görülmektedir. Örneğin, Temizkan (2011) tarafından yapılan çalışma, yaratıcı yazma etkinliklerinin özellikle öykü yazma becerisi üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve bu tür etkinliklerin öğrencilerin özgün yazılar üretme kapasitelerini geliştirdiğini göstermiştir. Buna ek olarak, Şahin ve Ata (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, hikâye haritası tekniğinin yaratıcı yazma becerilerine olan katkıları değerlendirilmiş; hikâye yapısını anlamaya yönelik bu tekniğin öğrencilerin yazılı anlatım yeteneklerini artırdığı tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan bir diğer çalışmada ise, Et ve Dilber (2022) karikatürle yazma yönteminin öğrencilerin yaratıcı yazma başarısını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Kelime hazinesinin geliştirilmesinin yaratıcı yazma becerileri üzerindeki önemine dikkat çeken Demirdöğen ve Balcı (2022) ise, Türkçe sözlük kullanımıyla kelime defteri oluşturmanın öğrencilerin yazılı anlatımlarını zenginleştirdiğini vurgulamıştır. Ayrıca, dördüncü sınıf öğrencilerinde yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarının etkisi üzerine yapılan bir çalışmada (Vicol, Gavrilut ve Mata, 2024), yapılandırılmış programların öğrencilerin yaratıcı yazma süreçlerine olumlu katkılar sağladığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, yaratıcılık ile eleştirel düşünme becerilerinin ilişkisi üzerine odaklanan Durukan ve Satılmış (2021) çalışması, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünmenin yaratıcı yazma becerileriyle güçlü bir bağ içinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesinde çok boyutlu yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

Yaratıcı drama ve yaratıcı yazmanın birlikte kullanıldığı çok sayıda çalışma literatürde yer almaktadır (Adıgüzel ve Peker, 2020; Akar ve Balbağ, 2022; Çer, 2017; Erkan ve Aykaç, 2014; Erdoğan, 2018; Furner, 1973; Göçen, 2019; Jordaan, 2015; Kırmızı, 2015; Stroie, 2015; Sulak ve Erdoğan, 2019; Türkel, 2013). Bu çalışmalar, yaratıcı drama yönteminin farklı yaş gruplarında ve farklı öğrenme alanlarında yaratıcı yazma becerilerinin gelişimine olan olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Özellikle ilkökul 4. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda, yaratıcı drama yönteminin yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu gözlemlenmiştir (Erdoğan, 2018). Ayrıca, Türkçe derslerinde yaratıcı drama temelli yaratıcı yazma çalışmalarının öğrencilerin yazmaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğine dair bulgular da mevcuttur (Kırmızı, 2009).

Çalışma, ilkökul öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine olan katkısını öğretmenlerin perspektifinden incelemeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda amaç yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine nasıl katkı sağladığını ortaya koymaktır. Toplanan veriler doğrultusunda elde edilecek bulguların, öğretmenlere yazma öğretiminde yeni bakış açıları kazandırması ve yaratıcı drama temelli yaratıcı yazma etkinliklerinin sınıf içi uygulamalara entegrasyonu konusunda yol gösterici olması beklenmektedir.

Bu kapsamda, araştırmanın temel amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

1. Sınıf öğretmenlerinin derslerinde yaratıcı yazma etkinliklerine yer verme durumları ve bu duruma ilişkin nedenleri nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin yaratıcı yazma ile ilgili gerçekleştirdikleri etkinlikler nelerdir?
3. Sınıf öğretmenlerinin derslerinde yaratıcı drama etkinliklerine yer verme durumları ve bu duruma ilişkin nedenleri nelerdir?
4. Sınıf öğretmenlerinin uyguladıkları yaratıcı drama etkinlikleri öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine katkı sağlıyor mu?
5. Sınıf öğretmenlerinin uyguladıkları yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine sağladığı katkılar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışma, ilkökul öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine olan katkısını belirlemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni tercih edilmiştir. Olgu bilim, özellikle günlük yaşamda sıkça karşılaşılan ancak üzerinde yeterince durulmayan ve farkında olunmayan olguları derinlemesine anlama ve açıklama amacı taşıyan bir nitel araştırma

yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu yönüyle olgu bilim, benzer çalışmaların sınırlı olduğu veya henüz detaylı şekilde incelenmemiş konular için uygun bir araştırma zemini sunmaktadır. Yaratıcı drama yönteminin yaratıcı yazma becerilerine etkisi üzerine sınıf öğretmenlerinin görüşlerine dayanan derinlemesine çalışmalara alanyazında sınırlı oranda rastlanması, olgu bilim deseninin tercih edilmesinde temel motivasyon olmuştur. Bu bağlamda, araştırma, yaratıcı drama etkinliklerinin ilkökul öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine katkısını öğretmenlerin deneyim ve gözlemleri doğrultusunda kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Tokat ilinin Turhal ilçesinde görev yapan 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimi için kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi, araştırmacının coğrafi olarak yakın olan, ulaşımı kolay ve araştırma için uygun gördüğü birey ya da durumları seçmesine olanak tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Kolay ulaşılabilir örnekleme, özellikle zaman ve kaynak kısıtlarının bulunduğu durumlarda araştırmacılara pratik ve uygun bir çözüm sunması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların kimliklerinin gizliliğini korumak amacıyla her öğretmene “K” harfi ve ardından sıra numarası verilerek kodlama yapılmıştır. Bu kodlama sistemine göre katılımcılar K1, K2, K3 ... K30 şeklinde numaralandırılmıştır. Çalışmaya dahil edilen öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler, katılımcıların yaş, cinsiyet, deneyim süresi ve eğitim düzeyi gibi temel değişkenleri içermekte olup, detaylı olarak Tablo 1’de sunulmuştur. Bu kapsamda, çalışma grubunun özellikleri araştırmanın bulgularının yorumlanması ve genellenebilirlik açısından önemli bir temel oluşturmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Değişken Türü	f	%
Cinsiyet	Kadın	15	50,0
	Erkek	15	50,0
Kıdem	1-5	1	3,3
	6-10	5	16,6
	11-15	8	26,6
	16-20	5	16,6
	21 yıl ve üstü	11	36,6

	Sınıf Öğretmenliği	27	90
Mezun Olduğu Bölüm	Mesleki Teknik Eğitim	1	3,3
	Kimya Öğretmenliği	1	3,3
	Sosyoloji	1	3,3
	Evet	16	53,3
Drama Eğitimi Alıp Almadığı	Hayır	14	46,6

Tablo 1’de sunulan veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet dağılımının dengeli olduğu görülmektedir. Katılımcıların 15’i (%50,0) erkek, 15’i (%50,0) ise kadındır. Bu durum, cinsiyet açısından homojen bir örneklem grubuna ulaşıldığını ve verilerin cinsiyet temelli analizler için eşitlikçi bir zemin sunduğunu göstermektedir.

Katılımcıların mesleki kıdemlerine bakıldığında; 1-5 yıl arası mesleki deneyime sahip öğretmen sayısı 1 (%3,3), 6-10 yıl arası deneyime sahip olanların sayısı 5 (%16,6), 11-15 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerin sayısı 8 (%26,6), 16-20 yıl arasında deneyimi olan öğretmenlerin sayısı 5 (%16,6) ve 21 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip öğretmenlerin sayısı ise 11 (%36,6) olarak belirlenmiştir. Bu dağılım, çalışma grubunun büyük çoğunluğunun orta ve ileri düzeyde mesleki deneyime sahip öğretmenlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, katılımcı öğretmenlerin yaratıcı drama ve yaratıcı yazma konularında daha önceki deneyimlerine dayalı olarak nitelikli görüşler sunabildikleri anlamına gelmektedir.

Öğretmenlerin mezun oldukları bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, büyük çoğunluğun (%90) Sınıf Öğretmenliği lisans programından mezun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Mesleki Teknik Eğitim, Kimya Öğretmenliği ve Sosyoloji alanlarından mezun olan katılımcılar da yer almaktadır. Her biri birer katılımcı (%3,3) olmak üzere bu alanlardan mezun olan öğretmenler, farklı disiplinlerden gelen bakış açılarıyla çalışmaya katkı sağlamaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, nitel araştırmalarda sıkça tercih edilen veri toplama yöntemlerinden biri olup, katılımcıların düşüncelerini ayrıntılı biçimde ifade edebilmelerine olanak tanımaktadır. Görüşmeler sırasında araştırmacı, soruların sırasını ve ifadesini esnek biçimde değiştirerek daha samimi ve akıcı bir iletişim kurmayı amaçlamış; bu doğrultuda sohbet havasında bir

görüşme ortamı oluşturulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu esneklik, verilerin derinliğini artırmak ve katılımcıların doğal yanıtlar vermesini teşvik etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Araştırmada kullanılan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların cinsiyet, mesleki kıdem ve mezuniyet gibi demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise araştırmanın temel problemleri doğrultusunda hazırlanmış beş açık uçlu soru bulunmaktadır. Bu sorular sayesinde öğretmenlerin hem yaratıcı yazma hem de yaratıcı drama etkinliklerine yönelik uygulamaları ve görüşleri ayrıntılı biçimde analiz edilebilmiştir.

İkinci bölümde yer alan açık uçlu sorular şunlardır:

1. Sınıfınızda yaratıcı yazma etkinlikleri yapıyor musunuz? Neden yapıyorsunuz veya neden yapmıyorsunuz?
2. Sınıfınızda yaratıcı yazma ile ilgili hangi etkinlikleri yapıyorsunuz?
3. Sınıfınızda yaratıcı drama etkinlikleri yapıyor musunuz? Neden yapıyorsunuz veya neden yapmıyorsunuz?
4. Sizce yaratıcı drama etkinlikleri, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine katkı sağlar mı/sağlıyor mu?
5. Yaratıcı drama etkinlikleri, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerinin gelişimine nasıl bir katkı sağlar?

Veri Toplaması ve Analizi

Görüşmeler, katılımcıların tercih ettikleri uygun ortamlarda, yüz yüze olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin büyük çoğunluğu katılımcıların görev yaptığı okul ortamlarında yapılmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve içeriği hakkında detaylı bilgilendirme yapılmış, ardından gönüllülük esasına dayalı katılım formu imzalatılmıştır. Tüm süreç etik ilkelere bağlı kalınarak yürütülmüştür. Elde edilen veriler, görüşme formunda yer alan sorular doğrultusunda betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Veri analizi sürecinde, elde edilen görüşler önce her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiş, ardından araştırmacılar bir araya gelerek farklılık gösteren kodlar üzerinde uzlaşa sağlanmış ve buna göre temalar ve kategoriler oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda temel amaç, sayısal sonuçlar üretmekten ziyade, araştırma konusuna ilişkin derinlemesine ve gerçekçi bir betimleme sunabilmektir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda verilerin okuyucu tarafından kolayca anlaşılabilmesi amacıyla tablolar oluşturulmuş, katılımcılara ait görüşler kullanılan kodlarla (K1, K2, K3 ... K30) ilişkilendirilmiştir. Kodların frekans dağılımları da

ilgili tablolarda gösterilmiştir. Tabloların hemen ardından bulgular açıklanmış, bazı öğretmen görüşlerine ise doğrudan alıntı yoluyla yer verilerek yorumlamalar yapılmıştır.

Geçerlik / Güvenirlik

Bu çalışmada, katılımcılarla yaklaşık 30 dakika süren birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların verdikleri yanıtlar herhangi bir müdahalede bulunulmadan, doğrudan görüşme formuna kaydedilmiştir. Nitel araştırmalarda geçerliliğin sağlanması açısından, elde edilen verilerin araştırmacı tarafından ayrıntılı biçimde incelenmesi ve katılımcıların ifadelerinin olduğu gibi yansıtılması önem arz etmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiş, sonrasında araştırmacılar bir araya gelerek veriler üzerinde kodlama, tema oluşturma ve yorumlama süreçlerinde fikir birliği sağlamışlardır. Bu süreçte, nitel araştırmanın temel ilkeleri doğrultusunda veriler özenli, sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Nitel araştırmalarda güvenirlilik, zaman, mekân ve araştırmacının bakış açısı gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu nedenle, farklı araştırmacıların aynı verileri çeşitli şekillerde yorumlaması muhtemeldir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu bağlamda, çalışmanın güvenirliliğini artırmak amacıyla verilerin analiz süreci şeffaf biçimde yürütülmüş, her bir bulgu, doğrudan alıntılarla desteklenerek okuyucuya sunulmuştur. Böylece elde edilen verilerin nesnel ve güvenilir bir şekilde yansıtılması hedeflenmiştir.

Etik Konular

Araştırmada verilerin toplanabilmesi için Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan, 09.07.2024 tarihinde, e-30640013-108.01-203860 sayılı karar ile etik onay alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular;

- (1) Öğretmenlerin yaratıcı yazma uygulama durumları,
 - (2) Öğretmenlerin uyguladıkları yaratıcı yazma etkinlik türleri,
 - (3) Öğretmenlerin yaratıcı drama uygulama durumları ve
 - (4) Yaratıcı dramının yaratıcı yazma becerilerine etkisine yönelik öğretmen görüşleri
- başlıkları altında sunulmuştur.

Bu bölümde yer alan bulgular, araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular temel alınarak elde edilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda yapılan analizler, ilgili alt problemlere göre sistematik biçimde sınıflandırılmış ve sunulmuştur.

Bulgular; katılımcı görüşlerine yer verilerek, temalar ve alt temalar altında tablolar halinde gösterilmiş, ardından temsili katılımcı görüşlerine yer verilerek içerik zenginleştirilmiştir. Böylelikle,

elde edilen verilerin betimsel çerçevede yorumlanması ve okuyucuya daha açık ve anlaşılır şekilde sunulması amaçlanmıştır.

Öğretmenlerin Yaratıcı Yazma Uygulama Durumları

Yapılan görüşmeler sonucunda, araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinden 29'unun (%96,6) derslerinde yaratıcı yazma etkinlikleri uyguladığı, yalnızca 1 öğretmenin (%3,3) ise bu tür etkinlikleri gerçekleştirmediği belirlenmiştir. Bu durum, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma becerileri üzerindeki olumlu etkilerinin farkında olduğunu göstermektedir.

Yaratıcı yazma etkinliklerini uygulayan öğretmenlerin bu etkinlikleri tercih etme nedenlerine ilişkin veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğretmenlerin Yaratıcı Yazma Uygulama Durumları

Tema	Kod	Katılımcılar	f*
	Yaratıcılık ve Hayal Gücü Gelişimi	K1, K2, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K14, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K23, K24, K25, K26, K27, K29	21
	Düşünme ve İfade Etme Becerilerinin Gelişimi	K1, K3, K5, K10, K13, K15, K16, K20, K22, K27	10
Uygulama Yapma	Yazma ve Dil Becerilerinin Gelişimi	K3, K5, K6, K9, K13, K14, K22, K29	8
	Öğrenmenin Kalıcılığı	K15, K19, K25, K28	4
	Empati ve Sosyal Becerilerin Gelişimi	K4, K30	2
	Toplam		45
Uygulama Yapmama			1

* Aynı katılımcı birden fazla neden belirtebildiği için katılımcı sayısı ile frekans sayısı birbirinden farklıdır.

Tablo 2'de sunulan veriler doğrultusunda, sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun derslerinde yaratıcı yazma etkinliklerine yer verdikleri görülmektedir. Bu uygulamanın en temel

gerekçesi olarak, öğrencilerin yaratıcılık ve hayal gücünü geliştirme ihtiyacı ön plana çıkmaktadır (f=21). Bu bulgu, yaratıcı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin özgün düşünme ve ifade becerilerinin gelişiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra öğretmenlerin yaratıcı yazmayı derslerine entegre etmelerinde etkili olan diğer nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Öğrencilerin düşünme ve kendini ifade etme becerilerini destekleme,
- Yazma ve dil becerilerinin gelişimini sağlama,
- Öğrenilen bilgilerin kalıcı hale gelmesi,
- Empati kurma ve sosyal becerilerin gelişimine katkıda bulunma.

Sınıf öğretmenlerinin yaratıcı yazma etkinliklerini uygulamalarına ilişkin bazı örnek görüşleri şu şekildedir:

K1: Yapıyorum. Günümüz çocuklarının sunum yapabilmesi, kendini ifade edebilmesi, hayal gücünün dolayısıyla buluşçuluğunun artırılması ya da ortaya çıkarılması için.

K2: Evet yapıyorum. Çocukların inanılmaz derecede hayal gücü olduğuna inanıyorum. Bu gücü etkinliklerle ortaya çıkarmak istiyorum.

K5: Evet yapıyorum. Öğrencilerin hayal gücünü geliştirmek, yazmaya karşı önyargılarını kırmak, kendi duygu ve düşüncelerini yazılı olarak daha iyi ifade etmelerini sağlamak için bu etkinliklere yer veriyorum.

K26: Evet yapıyorum. Çocukların hayal gücünü geliştirdiğini düşünüyorum. Olaylara daha farklı açıdan bakanları tespit etmek için güzel oluyor.

K28: Evet. Öğrenmenin kalıcı olması için yapıyorum. Yazmanın öğrenmeyi daha kalıcı hale getirdiğini düşünüyorum.

Öğretmenlerin Uyguladıkları Yaratıcı Yazma Etkinlik Türleri

Sınıf öğretmenlerinin sınıflarında uyguladıkları yaratıcı yazma etkinlik türlerine ilişkin bulgular Tablo 3'te özetlenmiştir. Tablo incelendiğinde öğretmenlerin çeşitli yaratıcı yazma tekniklerini uyguladıkları görülmektedir.

Tablo 3: Öğretmenlerin Uyguladıkları Yaratıcı Yazma Etkinlik Türleri

Tema/Kod	Katılımcılar	f
Hikâye / Masal Tamamlama	K1, K2, K3, K5, K7, K8, K9, K11, K14, K15, K17, K19, K20, K21, K23, K25, K26, K27, K30	19

Özgün Yazı Yazma	K1, K5, K6, K9, K13, K18, K20, K28, K30	9
Görsel Destekli Yazma	K3, K10, K12, K13, K17, K21, K23, K26	8
Şiir Yazma	K6, K20, K28	3
Somutlaştırma ve Canlandırma	K4, K11	2
Toplam		41

Tablo 3'te yer alan verilere göre, sınıf öğretmenlerinin en çok kullandığı yaratıcı yazma etkinlik türlerinin başında hikâye ve masal tamamlama (f=19), özgün yazı yazma (f=9) ve görsel destekli yazma etkinlikleri (f=8) gelmektedir. Bu etkinliklerin öğrencilerin hayal gücünü geliştirme, özgün ifadeler üretme ve yazma motivasyonunu artırma açısından etkili olduğu belirtilmiştir. Daha az sıklıkla tercih edilen etkinlikler ise şiir yazma (f=3), somutlaştırma ve canlandırmaya dayalı yazma etkinlikleri (f=2) olarak belirlenmiştir. Katılımcı öğretmenlerin bazı ifadeleri şöyledir:

K1: Var olan bir öykünün veya masalın en kilit noktasından itibaren yeniden yazılması, abartılı konular vererek bu konuda fikirlerinin yazılması, konuşan mor kaplumbağanın akşam yemeğinde dolapta bulunanlarla ne pişireceğinin tahmin edilerek tarif edilmesi, en yaratıcı yaramazlığı anlatan hikâyenin yazılması gibi etkinlikler.

K19: Yarım kalan bir hikâyeyi tamamlattırma etkinliğini yaptırabiliyoruz. O kalıcı, güzel oluyor.

K20: Şiir yazma, hikâye, masal yazma, devam eden, yarım kalmış hikâye ya da masalı tamamlama, anahtar kelimeler verilerek yeni bir yazı oluşturma yani hikâye olur, masal olur şiir olur.

K25: Mesala öğrenciye hikâyenin yarısını okuyorum sonrasına kendi devam ediyor kendi cümleleriyle ifade ediyorlar. Hatta çocuklar hikâyeyi kendi hayal dünyasına göre kurguluyorlar.

K26: Özellikle metin devam ettirme de çok değişik şeyler ortaya çıkabiliyor. Mesela çoğunluk standart devam ediyorken çok farklı düşünen çocuklardan daha ilginç şeyler çıkabiliyor. Ondan çocuğun bakış açısı, ruh hali hepsini tespit etmek kolay oluyor.

Öğretmenlerin Yaratıcı Drama Uygulama Durumları

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre, sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğu (f=23) derslerinde yaratıcı drama etkinliklerine yer verdiklerini ifade etmiştir. Beş öğretmen (f=5) yaratıcı drama etkinliklerini nadiren kullandıklarını, bir öğretmen (f=1) ise hiç kullanmadığını belirtmiştir. Bu veriler, yaratıcı drama yönteminin öğretmenler tarafından önemli ölçüde benimsendiğini ancak uygulama sıklığının öğretmenin bireysel tutumları, bilgi düzeyi ve sınıf koşullarına göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Öğretmenlerin Yaratıcı Drama Uygulama Durumları

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Yaratıcı Drama Etkinliklerini Kullanma	Kendini İfade Etme ve	K1, K2, K3, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K17,	15
	Özgüven Gelişimi	K20, K22, K26, K27, K30	
	Yaparak ve Yaşayarak	K3, K5, K6, K10, K11, K13, K15, K19, K21, K25,	14
	Öğrenme	K26, K28, K29, K30	
	Kalıcı ve Eğlenceli Öğrenme	K1, K4, K5, K6, K7, K19, K20, K21, K26, K28, K30	11
	Sosyal ve Duygusal Gelişim	K2, K3, K5, K9, K13, K22, K26, K27	8
Toplam			48
Yaratıcı Drama Etkinliklerini Kullanamama		K8, K16, K18, K20, K22	5
Yaratıcı Drama Etkinliklerini Kullanamama		K23, K24	2

Tablo 4 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin yaratıcı drama etkinliklerini sınıflarında uygulama gerekçelerine yönelik çeşitli bulgular elde edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, öğretmenlerin yaratıcı drama etkinliklerini derste kullanma nedenleri arasında en çok öne çıkan unsurların kendini ifade etme, özgüven gelişimi, yaparak yaşayarak öğrenme ile kalıcı ve eğlenceli öğrenme olduğu görülmektedir. Bu nedenler, öğretmenlerin yaratıcı dramayı yalnızca bir öğretim yöntemi olarak değil, aynı zamanda öğrencilerin bireysel ve sosyal gelişimlerini destekleyen bütüncül

bir araç olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak, öğretmenler yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağladığını da belirtmiştir. Bu bulgu, yaratıcı dramayı sınıf içi etkileşimi artırır ve öğrencilerin duygusal zekâlarını geliştiren önemli bir yöntem olarak öne çıkarmaktadır. Öğretmenlerin yaratıcı drama etkinliklerini sınıflarında kullanma nedenlerine ilişkin bazı görüşleri ise şu şekildedir:

K1: Yapıyorum. Çocukların kendini ifade edebilmesi, duygularını ve kendini tanıması, farkındalıkları oynayarak daha iyi algılaması, hayatla ilgili oynayarak ve eğlenerek öğrenmesi bakımından daha kalıcı ve inandırıcı olduğuna inandığım için kullanıyorum.

K2: Evet yapıyorum. Çünkü bir çocuğun akademik başarısının yanında, ilerde ona bir insan olarak çok lazım olacak farklı yapılar kazandırmak istiyorum. Örneğin özgüven sahibi sosyal girişken bir birey olması. Bu tarz etkinliklerle öğrencilerimin bu kazanımları küçük yaşlarda edinmelerini amaçlıyorum.

K3: Evet yapıyorum. Öğrencileri yaparak yaşayarak öğrenmelerine katkı sağlar. Öğrenme sürecini eğlenceli hale dönüştürür. Sosyal ve duygusal yönlerini geliştirir.

K10: Yapıyorum. Çocukların fiziksel olarak daha iyi gelişmesini sağlıyor. Aktif olarak katıldıkları için kendilerine güvenleri geliyor, kendilerini daha iyi ifade ediyorlar, tutuk olan çocuklar bile bu şekilde kendilerini daha iyi ifade ettiğini düşünüyorum.

K17: Evet. Öğrencilerin kendilerini rahat ifade etmeleri ve güven duygusunu geliştirmek için.

Yaratıcı Dramanın Yaratıcı Yazmaya Etkisine Yönelik Öğretmenlerin Görüşleri

Araştırma bulguları incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğunun (n=28) yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerinin gelişimine önemli katkılar sağladığını ifade ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin sınıflarında uyguladıkları yaratıcı drama etkinliklerinin yaratıcı yazma becerilerine yönelik etkilerine dair görüşleri tematik olarak sınıflandırılarak Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Yaratıcı Dramanın Yaratıcı Yazmaya Etkisine Yönelik Öğretmenlerin Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Katkı Sağlama Durumu	Kesinlikle Katkı Sağlar	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, K13,	28
		K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22,	
		K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30	
	Katkı Sağlayabilir	K9, K24	2
Hayal Gücü ve Yaratıcılık Gelişimi		K1, K2, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13, K14,	17
		K20, K21, K24, K25, K27, K28, K30	

Katkı	Özgüven ve Kendini İfade Etme Becerisi	K1, K6, K7, K15, K16, K17, K26, K30	8
Sağladığı	Düşünme ve Yorumlama Yeteneği	K1, K10, K11, K12, K18, K19, K22, K26	8
Yönler	Sosyal ve Duygusal Gelişim	K1, K3, K5, K6, K7, K17, K26	7
	Kişisel Keşif ve Farkındalık	K1, K4, K5, K8, K13, K16, K30	7
	Somutlaştırma ve Canlandırma	K1, K9, K14, K21, K22, K29	6
	Drama ile Kazanılan Bilgilerin Yazıya Aktarımı	K9, K11, K12, K14, K22	5
	Başkalarının Rolüne Girme ve Empati	K1, K8, K27, K26	4
	Geliştirme		
	Drama ile Yazmanın Paralel İlerleyişi	K8, K13, K23	3

Tablo 5’te görüldüğü üzere, sınıf öğretmenlerinin sınıflarında uyguladıkları yaratıcı drama etkinliklerinin, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerinin gelişimine sağladığı katkılar detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu katkılar; hayal gücü ve yaratıcılık gelişimi, özgüven ve kendini ifade etme becerisi, düşünme ve yorumlama yeteneği, sosyal ve duygusal gelişim, kişisel keşif ve farkındalık, somutlaştırma ve canlandırma, drama yoluyla kazanılan bilgilerin yazıya aktarımı, başkalarının rolüne girme ve empati geliştirme ile drama ve yazma süreçlerinin paralel ilerleyişi şeklinde kategorize edilmiştir. Özellikle hayal gücü ve yaratıcılık gelişimi, öğretmenler tarafından en belirgin ve öncelikli katkı olarak vurgulanmıştır. Aşağıda, sınıf öğretmenlerinin yaratıcı drama etkinliklerinin yaratıcı yazma becerilerine katkısına dair bazı görüşlerine yer verilmiştir.

K1: Yaratıcı drama ile çocuk hayal dünyasını kullanmayı, duygularını tanımayı, çevresine karşı duyarlı olmayı öğrenir. Günlük hayatla ilgili farkındalıklar geliştirir. Kalabalığa hitap etmeyi, spontan gelişen durumlara hazırlıklı olmayı öğrenir. Bu konularda yaratıcı yazmanın en temel unsurlarıdır. Yaratıcı yazma ve yaratıcı drama birbirinden ayrılamaz iki yarım elma gibidir. Yazamayan çocuk sunamaz da. Sunamayan çocuk yazamaz da.

K2: Yaratıcı drama etkinlikleri sayesinde çocuklar hayal güçlerini aktif hale getirir. İnanılmaz hayal güçleri sayesinde çocuklar yetişkinlerin dahi düşünemeyeceği fikirler ortaya koyar. Farkındalık duygularının topluma yayılmasına öncülük eder.

K5: Hayal güçlerinin gelişimi, doğaçlama, duygu ve tepkilerin gelişimi ve değişimi, yazma etkinliklerini de olumlu etkiliyor. Farklı bakış açıları, farklı dünyalar yansıyor. Her ikisinin de hayal gücünü geliştirmeye müthiş katkısı var. Gelişmiş bir hayal gücü hem drama hem yazın alanında oldukça güzel ürünler veriyor. Bilgilerini yazarak, yaparak, yaşayarak daha

kullanılabilir bir düzeye getiriyorlar. Kendilerini, duygu ve düşüncelerini daha iyi tanıyor ve daha iyi yansıtıyorlar.

K12: Yani şöyle yaratıcı drama etkinlikleriyle çocuklar ani gerçekleşen durumlar karşısında duygu, düşünce becerileri gelişiyor. Anlama, tepki verme becerileri gelişiyor. Ve bu becerilerin gelişimi de yazma becerilerine katkı sağlar diye düşünüyorum.

K30: Yaratıcı drama etkinliklerinde çocuklar özellikle drama yaparken kendilerinin bile ifade edemediği bazı becerileri sözel ya da sözel olmayan şekilde aktarmaya başlıyorlar. Bu şekilde çocukların bile kendilerini keşfedemediği yönleri ortaya çıkıyor. Haliyle yaratıcı drama etkinlikleri de onların yazma ya da yazmadan önceki süreçlerinde onlara bakış açısı kazandırıyor. Yaratıcı drama etkinlikleri yaratıcı yazmadan önce özellikle yapıldığında çocukların önce bir şeyi somutlaştırması, canlandırması, ortaya dökmesine sebep oluyor. Bu da yazmadan önceki yani yaratıcı yazmadan önceki süreçte onlara somut bir veri veriyor. Bu da yaratıcı yazmalarını farklı şekilde daha olumlu etkiliyor. Yaratıcı drama etkinlikleriyle çocuklar belli olguyu ya da durumu ortaya çıkarıyor bunu yaratıcı yazma etkinlikleriyle yazma sürecine aktarabiliyorlar diye düşünüyorum.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sınıf öğretmenlerinin ilkökul öğrencilerine yönelik gerçekleştirdikleri yaratıcı drama etkinliklerinin, öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerine olan katkısını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada; sınıf öğretmenlerine yöneltilen görüşme soruları doğrultusunda,

Sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğu, sınıf ortamlarında yaratıcı drama ve yaratıcı yazma etkinliklerini düzenli olarak uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Bu etkinliklerin uygulanma nedenleri arasında, özellikle kendini ifade etme ve özgüven gelişimi öne çıkmaktadır. Bu durum, Tuncdemir'in (2025) çocukların sosyal becerilerini geliştirebilmeleri için sunulan fırsatlara ihtiyaç duydukları ve yaratıcı dramanın bu anlamda çok etkili bir ortam sağladığı görüşü ile paralellik göstermektedir. Yine Tuncdemir (2025) ve Calp' a göre (2020), yaratıcı drama süreci sonunda öğrenciler gizli yeteneklerini keşfeder, kendilerini tanıır ve kendilerine en uygun alanı seçerek özgüven kazanır; böylelikle demokratik ve çağdaş bireyler olarak yetişirler Benzer şekilde, Yılmaz, Korkmaz ve Kurt'un (2023) yaptıkları çalışma da yaratıcı drama etkinliklerine katılan öğrencilerin bu süreci keyifle deneyimlediklerini ve severek katıldıklarını ortaya koymuştur. Araştırmanın bulguları ayrıca, öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemini yaparak yaşayarak öğrenme, kalıcı ve eğlenceli öğrenme ile sosyal ve duygusal gelişim amacıyla da tercih ettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, Öztürk ve Sarı'nın (2018) çalışmalarında belirttiği gibi, yaratıcı drama yöntemi öğrencilerin ders başarısı, derse karşı tutumu ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığı üzerinde olumlu etkiler sağlamaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin sınıflarında uyguladıkları yaratıcı yazma etkinliklerini kullanma nedenleri arasında en çok yaratıcılık ve hayal gücünün gelişimi ön plana çıkmaktadır. Çünkü hayal gücünün etkin

bir şekilde kullanılması, yaratıcı yazma ürünlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yazar, 2022). Ayrıca, yapılan çalışmada sınıf öğretmenleri, yaratıcı yazma etkinliklerinin çocuklarda düşünme ve ifade etme becerilerinin gelişimi, yazma ve dil becerilerinin ilerlemesi, öğrenmenin kalıcılığı ile empati ve sosyal becerilerin gelişimi gibi pek çok alanda öğrencilere olumlu katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Kandemirci, Beaty, Johnson, Oliver, Kovas ve Toivainen'in (2025) çalışmaları, yaratıcı hikâye etkinliklerine katılan çocukların kelime dağarcıklarını geliştirdiklerini ve yaratıcı düşünme becerilerinin desteklendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Balcı ve Çelen (2023) yaratıcı drama yönteminin, dil ve konuşma gücü tanıması almış bireylerin iletişim becerilerini olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, Mera Lomes (2025) de yaratıcı yazma etkinliklerinin eleştirel düşünme becerilerinin gelişiminde önemli katkılar sağladığını vurgulamıştır. Bu sonuçlar, yaratıcı yazma ve drama etkinliklerinin çok yönlü gelişim süreçlerine olumlu etkilerini desteklemektedir.

Sınıf öğretmenleri, uyguladıkları yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı yazma becerilerinin gelişimine çok yönlü katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Bu katkılar arasında özellikle hayal gücü ve yaratıcılığın gelişimi öne çıkmaktadır. Öğrencilerin farklı karakterlere bürünerek bu rolleri canlandırmaları, yaratıcı yazma sürecinde özgün ve yenilikçi düşünceler üretmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu konuda literatür de bulgularla uyumludur. Annarella (1999), yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin hayal güçlerini etkin kullanmalarına olanak tanıyarak, düşüncelerini yazılı ifadeye dönüştürme becerilerini güçlendirdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Sulak ve Erdoğan (2019) gerçekleştirdikleri çalışmada, yaratıcı dramanın öğrencilerin yaratıcı yazma becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Sutton (1998) ise yaratıcı yazma becerisinin geliştirilmesinde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasının önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Hassan (2021) de drama etkinliklerinin yaratıcı yazma becerilerini artırmada etkili olduğunu göstermiştir. Türkel'in (2013) çalışması da bu sonuçları destekleyerek yaratıcı drama ile yaratıcı yazma arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Tüm bu bulgular, yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yazılı ifade becerilerini zenginleştirmede ve yaratıcı düşünce süreçlerini desteklemede önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Özber, Akar ve Balbağ (2022) tarafından yapılan çalışmada, yaratıcı drama tekniğinin öğrencilerin yazma kaygısını azaltma, yazma öz-yeterliliğini artırma ve yazmaya yönelik tutumlarını olumlu yönde değiştirme etkileri kapsamlı şekilde incelenmiştir. Bu çalışma doğrultusunda, yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin özgüvenini pekiştirdiği, kendini ifade etme becerilerini geliştirdiği ve düşünsel süreçlerde derinleşmelerine katkı sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca, sosyal ve duygusal gelişim, kişisel farkındalık ve somutlaştırma gibi alanlarda sağlanan kazanımların, drama yoluyla edinilen bilgilerin yazılı anlatıma aktarılması sürecinde önemli rol oynadığı öğretmen görüşleriyle desteklenmiştir. Benzer şekilde, Kırmızı (2015) yaratıcı dramanın yaratıcı yazma becerilerini besleyen güçlü bir araç olduğunu vurgulamış; öğrencilerin kelime dağarcığını genişletme, empati kurma yeteneklerini derinleştirme ve karakterlerin duygusal dünyasını daha iyi anlama süreçlerine sağladığı

katkılara dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yazmaya olan ilgisini ve motivasyonunu artırarak, yazma sürecini daha etkili ve keyifli hale getirdiği sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda, yaratıcı drama ve yaratıcı yazma etkinliklerinin etkin kullanılmasını desteklemek amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Sınıf öğretmenlerinin büyük bir kısmının yaratıcı drama alanında yeterli eğitime sahip olmaması göz önünde bulundurularak, Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler iş birliğiyle öğretmenlere yönelik kapsamlı ve uygulamalı yaratıcı drama eğitim programları düzenlenmelidir. Bu eğitimler, öğretmenlerin yaratıcı drama tekniklerini etkili kullanabilmelerini ve sınıf ortamına uyarlamalarını sağlayacaktır.

- Öğretmenlerin yaratıcılık, yaratıcı drama ve yazma becerileri konusunda güncel bilgi ve becerilerle donatılması için alan uzmanları tarafından seminerler, çalıştaylar ve sürekli mesleki gelişim programları düzenlenmelidir. Bu programlar, öğretmenlerin bilgi düzeylerini artırarak uygulamalarının niteliğini yükseltecektir.

- Yaratıcı drama ve yaratıcı yazma etkinlikleri, okul müfredatına daha sistematik şekilde entegre edilmeli; ders planları ve kazanımlar bu becerilerin gelişimini destekleyecek biçimde yeniden düzenlenmelidir. Böylece öğretmenler, bu etkinlikleri rutin eğitim süreçlerine kolaylıkla dahil edebileceklerdir.

- Öğrencilerin yaratıcılık gelişimine destek olmak amacıyla aile üyelerine yönelik bilinçlendirme ve destek programları düzenlenmeli, yaratıcı drama ve yazma faaliyetlerine katılımları teşvik edilmelidir. Böylece öğrencilerin öğrenme ortamı genişletilerek gelişim süreçleri desteklenmiş olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Classroom teachers use various teaching methods and techniques to achieve the goals they set in the education and teaching process. These methods aim not only to convey information but also to make learning more lasting and meaningful by ensuring the active participation of students. When evaluated within the framework of 21st-century skills, teaching methods that are sensitive to individual differences and take into account the student's learning style and development level contribute directly to improving the quality of education (Özerbaş and Güven, 2021). At this point, it is of great importance for the teacher to select the most appropriate method by considering both the teaching content and the individual characteristics of the students and to be able to apply this method effectively.

In this context, teaching methods frequently used by teachers in the education process include approaches such as narration, discussion, problem solving, demonstration, case study, individual work,

modular teaching, and creative drama (Yelken, 2019). Each method has its own pedagogical foundations and application forms, and the teacher's ability to use these methods in the right context and with appropriate strategies directly affects the quality of learning outcomes. In this context, it is not sufficient for teachers to merely possess theoretical knowledge; they are also expected to have the skills to apply this knowledge in practice (Švábová, 2018). Especially considering the dynamic and multidimensional nature of the teaching process, it has become inevitable for teachers to adopt flexible, creative, and student-centered methods.

Creative drama, one of the contemporary approaches that has come to the fore in learning and teaching processes in recent years, is an effective teaching method that enables students to actively participate in educational environments and supports their multidimensional development. This method not only accelerates cognitive development but also language, motor, and social development; it strengthens feelings of cooperation, solidarity, and sharing among students, thereby supporting their ability to empathize (Özerbaş& Güven, 2021). In addition, creative drama enables students to understand themselves and their bodies, allowing them to use their bodies effectively with this awareness, and encourages higher-order thinking skills such as critical thinking, discussion, and developing a multidimensional perspective. In this context, creative drama is considered a multi-layered pedagogical tool that supports both individual and social learning.

The study aims to examine the contribution of creative drama activities implemented for primary school students to their creative writing skills from the perspective of teachers. In line with this goal, the main purpose is to reveal how the creative drama method contributes to the development of students' creative writing skills. The findings obtained from the collected data are expected to provide teachers with new perspectives on writing instruction and serve as a guide for integrating creative drama-based creative writing activities into classroom practices.

Within this scope, the following sub-questions have been identified in line with the main objective of the research:

1. What are the classroom teachers' practices of including creative writing activities in their lessons, and what are the reasons behind these practices?
2. What kinds of activities do classroom teachers carry out related to creative writing?
3. What are the classroom teachers' practices of including creative drama activities in their lessons, and what are the reasons behind these practices?
4. Do the creative drama activities implemented by classroom teachers contribute to students' creative writing skills?
5. What are the contributions of the creative drama activities implemented by classroom teachers to students' creative writing skills?

METHOD

This study was conducted within the framework of a qualitative research approach to determine the effect of creative drama activities carried out for elementary school students on their creative writing skills. In the study, the case study design was preferred among qualitative research methods. Case study is a qualitative research approach that aims to deeply understand and explain phenomena that are frequently encountered in daily life but are not sufficiently addressed or recognized (Yıldırım and Şimşek, 2021). In this regard, case study provides a suitable research ground for topics that have been limited in similar studies or have not yet been examined in detail. The limited number of in-depth studies in the literature based on classroom teachers' views on the effect of the creative drama method on creative writing skills was the main motivation for choosing the case study design. In this context, the research aims to comprehensively reveal the contribution of creative drama activities to primary school students' creative writing skills based on teachers' experiences and observations.

FINDINGS

This study aims to examine the contribution of creative drama activities carried out by classroom teachers for elementary school students to their creative writing skills. Based on the interview questions directed at classroom teachers, the vast majority of classroom teachers stated that they regularly implement creative drama and creative writing activities in their classrooms. Among the reasons for implementing these activities, self-expression and self-confidence development stand out. This situation is parallel to Tuncdemir's (2025) view that children need opportunities to develop their social skills and that creative drama provides a very effective environment in this regard.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Classroom teachers have stated that the creative drama activities they implement contribute to the development of students' creative writing skills in many ways. Among these contributions, the development of imagination and creativity stands out in particular. By taking on different characters and bringing these roles to life, students are able to produce original and innovative ideas in the creative writing process. In line with this study, it has been determined that creative drama activities strengthen students' self-confidence, develop their self-expression skills, and contribute to their deepening of thought processes. In addition, teachers' opinions support the view that the gains made in areas such as social and emotional development, personal awareness, and concretization play an important role in the process of transferring knowledge acquired through drama into written expression. In this context, it has been concluded that creative drama activities increase students' interest and motivation in writing, making the writing process more effective and enjoyable.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-30
- Adıgüzel, Ö. (2018). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Adıgüzel, Ö., & Başbuğ, S. (2024). Müzelerde yaratıcı drama ile öğrenme: Kültürel miras örnekleri. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Altınova, H. H., & Çiftçi, E. G. (2013). Yaratıcı dramanın kendini tanıma düzeyine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 8(15), 28–47.
- Annarella, L. A. (1999). Using creative drama in the writing process (ERIC Document Reproduction Service No. ED434379).
- Balcı, E., & Çelen, N. (2023). Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan İlkokul Öğrencilerinin Yaratıcı Drama Yöntemiyle İletişim Becerilerinin Geliştirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 777-789.
- Bengi, Ş. N. (2024). *Okul öncesi dönemde yaratıcı drama eğitiminin 5-6 yaş grubu çocukların öz düzenleme becerileri ve benlik alguları üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Bilgiç, E., & Alımtirin, Z. (2024). Kaynaştırma uygulamaları sürecinde yaratıcı drama yöntemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 19(1), 90-108.
- Bilgili, G. Y., & Kana, F. (2018). Yaratıcı yazma etkinliklerinin Türkçe öğretmeni adaylarının yazma becerisine etkisi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 544–561.
- Calp, Ş. (2020). Özgür düşünme ve özgüven: Yaratıcı drama yöntemiyle kazandırılabilir mi? *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(2), 1026–1043.
- Celume, M. P., & Botella, M. (2025). Le processus créatif de la drama-pédagogie chez les enfants: entrecorps et émotion. *Journal de recherche en éducation artistiques (JREA)*, (5), 47–62.
- Çer, E. (2017). İlkokul öğrencilerinin yazma becerilerinin geliştirilmesinde yaratıcı dramanın etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 379–400.
- Demirdöğen, E., & Balcı, E. (2022). 4. sınıf öğrencilerinin Türkçe sözlük kullanımı ile kelime defteri oluşturmasının yaratıcı yazma üzerindeki etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (131), 283–298.
- Durukan, E., & Satılmış, S. (2021). 7. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve yaratıcı yazma becerileri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 53–70.

- Erdoğan, M. (2018). *Yaratıcı drama yönteminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine etkisi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi.
- Erdoğan, T., Erdoğan, Ö., & Uzuner, F. G. (2018). Yaratıcı drama yönteminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonu ve tutumlarına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 297–313.
- Erkan, G., & Aykaç, M. (2014). Samet Behrengi'nin kitaplarıyla kurgulanan yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yazma becerisi ve tutumlarına etkisi. *Journal of International Social Research*, 7(31), 600-610.
- Et, E., & Dilber, N. Ç. (2022). Karikatürle yazma çalışmalarının ortaokul öğrencilerinin yaratıcı yazma başarısına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(2), 291–308.
- Furner, B. A. (1973). Yaratıcı dramatik yoluyla yaratıcı yazma. *Temel İngilizce*, 50(3), 405–416.
- Göçen, G. (2019). Yaratıcı yazma etkinliklerinin ilkokul öğrencilerinin yaratıcı yazma başarısına, yazma tutumuna ve motivasyonuna etkisi. *Dil ve Dil Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 1032–1044.
- Hassan, T. A. A. A. R. (2021). A Program Based on Drama Teaching Techniques to Improve Secondary Stage Students' Creative Writing Skills and Motivation. 76-53 , (4)115 , مجلة كلية التربية بالمنصورة, 10.21608/maed.2021.225386
- Hlenschi-Stroie, V. (2015). Drama and creative writing: a blended tool. *Creativity in the English language classroom*, 158-164.
- Jordaan, B. (2015). *Yaratıcılığı bulmak: Yaratıcı yazma derslerinde drama öğretim tekniklerini bütünleştirmek* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Stellenbosch Üniversitesi.
- Kandemirci, B., Beaty, R. E., Johnson, D., Oliver, B. R., Kovas, Y., & Toivainen, T. (2025). What is creative in childhood writing? Computationally measured linguistic characteristics explain much of the variance in subjective human-rated creativity scores. *Learning and Individual Differences*, 118, 102626.
- Kasapoğlu, H., & Güneysu, S. (2017). An examination of the views of students on using creative drama in developing emotional intelligence skills. *Kastamonu Education Journal*, 25(3), 1039–1054.
- Kaya, Y., & Antepli, S. (2018). Okul öncesi dönemde yaratıcı drama yoluyla değerler eğitimi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13(2), 237–250.
- Kaya, K. N., & Eğilmez, N. İ. (2024). Duyguya dayalı metinlerin ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerileri ve yazma tutumları üzerindeki etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 1115–1135.
- Kırmızı, F. S. (2015). Yaratıcı drama ve yaratıcı yazma uygulamalarının yaratıcı yazma başarısına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 93-115.

- Kırmızı, F. S. (2009). Türkçe dersinde yaratıcı drama yöntemine dayalı yaratıcı yazma çalışmalarının yazmaya yönelik tutuma etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 4(7), 51–68.
- Kırmızı, F. S. (2008). Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yönteminin tutum ve okuduğunu anlama stratejileri üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 95–109.
- Mera-Lomas, A. D. J. (2025). Influencia de la escritura creativa en el desarrollo del pensamiento crítico [Yaratıcı yazmanın eleştirel düşüncenin gelişimine etkisi]. *Revista Multidisciplinaria Perspectivas Investigativas*, 5(1), 9–17.
- Metinnam, İ. (2019). Sınıf öğretmenliği adaylarının yaratıcı drama oturumu planlama sürecinde yaşadıkları sorunların incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(2), 219–242.
- Özaydın, A., & Kumral, O. (2025). Dördüncü Sınıf Öğrencileri İçin Yaratıcı Düşünme Becerisi Ölçme Aracı Geliştirme Çalışması. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 17-32.
- Özber, M., Akar, C., & Balbağ, N. L. (2022). Yaratıcı drama yönteminin yazma kaygısına, yazmaya yönelik tutumuna ve yazma öz yeterliğine etkisi. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1–25.
- Özdemir, L. (2003). *Yaratıcı drama dersinin duygusal zekâ gelişimine etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Özerbaş, M. A., & Güven, S. (2021). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Öztürk, T., & Sarı, D. (2018). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde yaratıcı drama yöntemi kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına, tutumlarına ve öğretimin kalıcılığına etkisi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 11(3), 586–605.
- Pálinkás-Molnár, M., & Bernáth, L. (2020). Examining the relations between dance and mathematics among first class students. *Táncés Nevelés*, 1(1), 21-36.
- Peker, Ş., & Adıgüzel, Ö. (2020). Yaratıcı drama tekniklerinden özel mülkiyet tekniğinin yaratıcı yazma yaklaşımı ile karşılaştırılması. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 15(1), 131–166.
- Rini, T. A., & Cahyanto, B. (2020, November). Supporting elementary students' creative writing skill with assessment as learning. In *2nd Early Childhood and Primary Childhood Education (ECPE 2020)* (pp. 51–57). Atlantis Press.
- Sulak, S. E., & Erdoğan, M. (2019). Yaratıcı drama yönteminin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine etkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 1118–1139.
- Sutton, J. (1998). Setting the stage: Creative drama in the writing classroom. *Stage of the Art*, 11–15.
- Švábová, B. (2018). Creative drama at school and creative drama activities. *Prima Educatione*, 1, 113.

- Şahin, A., & Ata, M. (2023). Hikâye haritası tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 11(4), 1056–1069.
- Taşpınar, M. (2020). *Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Temizkan, M. (2010). Türkçe öğretiminde yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 621–643.
- Temizkan, M. (2011). Yaratıcı yazma etkinliklerinin öykü yazma becerisi üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 919–940.
- Tuncdemir Arda, T. (2025). The power of creative drama: integrating playfull earning approaches in teacher education. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/13569783.2025.2457745>
- Türkel, A. (2013). Yaratıcı dramının yaratıcı yazma başarısına ve yazmaya karşı tutuma etkisi: Ortaokul 8. sınıf örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 1–11.
- Vicol, M. I., Gavriluț, M. L., & Măță, L. (2024). A Quasi-Experimental study on the development of creative writing skills in primary school students. *Education Sciences*, 14(1), 91.
- Warner, C. D., & Andersen, C. (2002). Snails are science: Creating context for inquiry through process drama. Paper presented at the meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, 17–21.
- Yazar, İ. (2022). Yaratıcılık ve yaratıcı yazma. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 11(3), 178–189.
- Yelken, T. Y. (2019). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M., Korkmaz, Ö., & Kurt, M. (2023). Yaratıcı drama yöntemi bileşenlerine yönelik sınıf öğretmeni görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (56), 729–757.

**FROM STAGE TO SCREEN:
INTERMEDIALITY AND GENDER PERFORMANCE
IN *QUEEN LEAR***

Cansu YILMAZ*

ABSTRACT

Intermediality has become one of the most significant concepts in contemporary film and media studies, highlighting the ways cinema negotiates its borders with other art forms. Pelin Esmer's *Queen Lear* (2019) exemplifies this negotiation by bringing Shakespeare's canonical tragedy into dialogue with the lived experiences of five women from the Toros Mountains. At once a documentary, a record of performance, and a cinematic re-imagining, the film becomes a space where theatre and cinema intersect, overlap, and reconfigure one another. This article explores the film as a case of cinematic intermediality, tracing how Esmer's camera reshapes theatrical performance through framing, montage, and sound, while simultaneously opening new horizons of meaning. Yet *Queen Lear* is not only about intermedial crossings; it is also about how gender itself is performed, embodied, and contested. Drawing on Judith Butler's notion of performativity, the article examines how the women's staging of *King Lear* produces a double performance: enacting Shakespeare's characters while voicing their own stories of labor, struggle, and resilience. In this sense, Esmer's film does not merely adapt Shakespeare but re-visions him from the margins, offering a feminist intervention that destabilizes cultural hierarchies and reframes tragedy through local and collective voices. Ultimately, *Queen Lear* demonstrates the transformative potential of cinema as both a medium of intermediality and a site of gendered resistance.

Keywords: Cinematic Intermediality, Gender Performance, Shakespearean Adaptation, Performative Documentary, Film Studies.

Received/Gönderim: 03.10.2025 – Accepted/Kabul: 27.10.2025

* Res. Asst. Dr., Ankara Bilim University, E-mail: cansu.yilmaz@ankarabilim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9814-7064.

Yılmaz, C. (2025). From stage to screen: Intermediality and gender performance in *Queen Lear*. *Akademik Açı*, 5(2): 130- 153. DOI: 10.59597/akademikaci.1796110.

SAHNEDEN BEYAZPERDEYE: KRALIÇE LEAR'DA MEDYALARARASILIK VE TOPLUMSAL CİNSİYET PERFORMANSI

ÖZET

Medyalararasılık, sinemanın diğer sanat formlarıyla sınırlarını nasıl müzakere ettiğini görünür kılarak çağdaş film ve medya çalışmalarında en önemli kavramlardan biri haline gelmiştir. Pelin Esmer'in *Kraliçe Lear* (2019) filmi, Shakespeare'in kanonik tragedyasını Toros Dağları'ndan beş kadının yaşam deneyimleriyle diyaloga sokarak bu müzakereyi örnekler. Hem belgesel hem bir performans kaydı hem de sinemasal bir yeniden tahayyül olarak film; tiyatro ile sinemanın kesiştiği, üst üste bindiği ve birbirini yeniden şekillendirdiği bir mekâna dönüşür. Bu makale, filmi sinemasal medyalararasılığın bir örneği olarak ele almakta; Esmer'in kamerasının kadraj, kurgu ve ses aracılığıyla tiyatral performansı nasıl dönüştürdüğünü ve aynı anda yeni anlam ufukları açtığını incelemektedir. Ne var ki *Kraliçe Lear* yalnızca medyalararası geçişlerle ilgili değildir; toplumsal cinsiyetin nasıl sahnelendiği, bedenselleştiği ve tartışmaya açıldığıyla da ilgilidir. Judith Butler'in performativite kavramına dayanarak, kadınların *Kral Lear* sahnelemesinin ikili bir performans ürettiği tartışılmaktadır: Shakespeare'in karakterlerini canlandırırken aynı zamanda kendi emek, mücadele ve direniş hikâyelerini dile getirmek. Bu bağlamda Esmer'in filmi Shakespeare'i yalnızca uyarlamakla kalmaz; onu marjinal bir bakış açısından yeniden görür, kültürel hiyerarşileri sarsan ve tragedyayı yerel ile kolektif sesler üzerinden yeniden çerçeveleyen feminist bir müdahale sunar. Sonuçta *Kraliçe Lear*, sinemanın hem medyalararası bir müzakere alanı hem de toplumsal cinsiyet direnişinin mekânı olabileceğini göstererek dönüştürücü potansiyelini ortaya koyar.

Anahtar Sözcükler: sinemasal medyalararasılık, toplumsal cinsiyet performansı, Shakespeare uyarlaması, performatif belgesel, film çalışmaları.

INTRODUCTION: RECLAIMING SHAKESPEARE FROM THE MARGINS

Shakespeare's *King Lear*¹ is not merely a family drama but one of his darkest tragedies, staging the dissolution of monarchical authority, the fragility of power, and the limits of human existence. Beginning with Lear's attempt to divide his kingdom among his daughters, the play exposes the intimate link between personal blindness and the collapse of political order. Traditionally staged within the mise-

¹ *King Lear* goes back to the ancient legend of Leir of Britain, transmitted through Geoffrey of Monmouth and later chronicles. The story revolves around three daughters: two treacherous and one virtuous. An anonymous play on King Leir circulated on the Elizabethan stage just before Shakespeare composed his version. After the English Restoration, the play was repeatedly rewritten, most famously by Nahum Tate in 1681, who gave it a happy ending. Yet since the nineteenth century, Shakespeare's tragic version has been recognized as the definitive one. Notably, Shakespeare altered the legend by denying Lear and Cordelia a triumph; instead, they die together at the end. This ending, with its bleak implications, has generally been preserved in modern film adaptations, even if some reworkings (such as Kurosawa's *Ran*) offer different emphases. See Geoffrey Bullough (ed.), *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare, Vol. 7: Major Tragedies* (Bullough, 1975), esp. the section on King Lear for the transmission of the Leir legend and Shakespeare's alterations. Still, the issue of adapting Shakespeare to film remains controversial. See Russell Jackson, *Shakespeare and the Cinema* (Jackson, 2014) for a detailed discussion of Shakespeare's film adaptations and their critical reception. As Douglas Brode observes, Shakespearean cinema is the only subgenre of narrative film that remains the center of an ongoing debate as to whether it has a right to exist (Brode, 2000, p. 3). Despite this debate, Shakespeare on film demonstrates how stage and screen have become increasingly entangled in our intermedial cultural landscape.

en-scène of monarchy, the play has long been read as a meditation on authority, madness, and mortality. Yet the countless adaptations of *King Lear* across cultures reveal that the play's resonance extends far beyond royal courts. From modern stage productions to cinematic adaptations, from feminist and postcolonial rewritings to avant-garde experiments, it has continually been reimagined and transformed. This long tradition of adaptation has both reinforced the canonical power of Shakespeare's text and created opportunities to question and subvert that very canon. It is within this context that the staging of *King Lear* by women in remote Anatolian villages acquires its striking significance. Performed not by kings and noblemen but by women whose lives are shaped by labor, deprivation, and memory, the tragedy undergoes a radical reframing. The symbolic order of monarchy dissolves into the stark landscapes of the Toros Mountains; the discourse of sovereignty is reshaped through voices grounded in resilience and everyday performance. This displacement renders performance itself a site of negotiation between center and periphery, canon and locality, patriarchal authority and counter-hegemonic voices.

Esmer's film stages this negotiation not with neutrality but through a distinctly cinematic grammar that mobilizes framing, montage, and diegetic sound to translate theatrical presence into filmic narrative. The camera lingers, reframes, interrupts; it does not merely document the women's staging of *King Lear*, but dismantles the illusion of immediacy, reminding us that every act of recording is also an act of rewriting. What emerges is not a transparent window onto performance but a hybrid text in which theatre and cinema interpenetrate, producing what intermediality theorists have called medial transformation. *Queen Lear* places at its center the paradox of performance: that gender, like media, is always performed, embodied, and contested. Judith Butler's notion of gender performativity resonates here with urgency, as women who have long been silenced within both Shakespearean tradition and cinematic canon step into Lear's world. Their gestures, tones, and pauses are not mere imitations of a canonical script but acts of reclamation, weaving their own embodied histories into Shakespeare's text. In this sense, the film unsettles not only medial boundaries but also the hierarchies of authorship, textual authority, and legitimacy that have long secured Shakespeare's privileged position. The film, then, becomes more than an intermedial experiment. It is a feminist re-vision, a counter-reading from the margins that challenges the very economy of representation. By weaving together cinema, theatre, and lived experience, she crafts a text that is at once an homage and a quiet refusal; an intervention that reframes tragedy through the voices of those history has most often left unheard. In refusing to render Shakespeare untouchable, *Queen Lear* performs a double critique: of the hierarchies that sustain the canon and of the cinematic gaze that so often reproduces them.

Seen from this perspective, the staging of *King Lear* by women in periphery acquires a resonance that is both unsettling and revelatory. To see Shakespeare's tragedy stripped of crowns, palaces, and ritual pomp, and reborn instead through the voices of women whose lives have been marked by poverty, labor, and survival, is to confront the vulnerability of the canon itself. The familiar gestures

of sovereignty falter when performed on makeshift stages, the grandeur of monarchy dissolving into the bare landscapes of the Toros Mountains. In these settings, Lear's despair and rage no longer belong to kings but to ordinary bodies, carrying scars of work and memory. This reframing does not merely provincialize Shakespeare; it questions the cultural hierarchies that for centuries have enshrined him as universal while excluding the voices of those at the margins. The discourse of sovereignty, long tied to the spectacle of royal authority, is unsettled and rewritten by women who were never meant to speak its lines. Their accents, pauses, and embodied presence inscribe a different authorship, one that both displaces and enlarges the tragedy. In this displacement, performance becomes an act of critique: an insistence that Shakespeare, for all his canonical weight, can be reclaimed, revoiced, and reimagined from places and bodies the tradition has sought to forget. Specifically, the film emphasizes the visual contrast between the women's worn, practical clothing and the abstract language of kingship they utter, underscoring the political act of claiming the canonical text. This material juxtaposition visually enacts the subversion of social and cultural boundaries.

Esmer frames the women's voices and bodies in ways that immediately blur the boundaries between theatre, film, and lived experience. In the opening scene, the camera moves from behind the women rehearsing Shakespeare's lines by the sea into the shallow water itself, signaling both the passage of time since *The Play* (2005) and the fluidity of their identities. This imagery is juxtaposed with scenes in a Roman amphitheater, where the women reclaim the site for a fleeting rehearsal of *King Lear*. Their performances, often staged in schoolyards without costumes or props, interweave with fragments from their everyday lives, so that the documentary becomes a palimpsest of theatre and reality. The women's life stories run in parallel with the narrative of rehearsal. Zeynep, who plays Lear, recounts how she had to abandon her dream of becoming a nurse because her father needed her domestic labor; through Lear, she discovers herself. On their travels to remote mountain villages, the troupe reflects on freedom, gender roles, and fate. In one exchange, Zeynep insists that "there is no fate except which parents you are born to," a critical stance that unsettles the deterministic worldview of Shakespeare's play. Fate, a recurring theme in *King Lear*, here becomes a subject of feminist contestation: rather than divine providence, the women expose material and structural conditions shaping their lives. This capacity for reflection emerged through the earlier experience of being filmed in *The Play*. Intermediality, performing on stage while being documented on screen, enables not only improvisation within the play but also a reworking of the women's self-understanding. Their theatrical engagement transforms into a critical awareness of the gendered structures in society. In this sense, *Queen Lear* is less a faithful adaptation of Shakespeare than a subversive rewriting in which the play becomes a vehicle for feminist self-consciousness.

BETWEEN THEATRE AND CINEMA: INTERMEDIALITY, PERFORMANCE, AND FEMINIST REVISION

The early development of cinema was profoundly shaped by its relationship to the theatrical stage, both in visual composition and in the way it positioned the spectator. As Noël Burch observes, when early filmmakers began to move the camera closer to the actors and disrupt the fixed, proscenium-like space inherited from theatre, they were compelled to establish new rules of continuity—such as eye-line and screen-direction matching in order to preserve the spectator’s spatial orientation that theatre had naturally provided (Burch, 1981, pp. 18-22). This continuity system thus reveals how cinema, even as it moved beyond the physical confines of the stage, continued to negotiate its dependence on theatrical conventions in shaping cinematic space and spectatorship. Yet, as André Bazin reminds us, cinema’s specificity lies in its photographic ontology; its capacity to record and preserve the real through an indexical trace, rather than in the immediacy of performance. Bazin argues that the cinematic image “embalms time,” capturing the existence of the world itself (Bazin, 2004, p. 14), while he contrasts this mediated realism with the live, spatial immediacy of theatrical presentation (2004, p. 108). Taken together, these perspectives reveal how cinema both inherited and transcended the theatrical mode: borrowing its spatial conventions while redefining presence through the photographic imprint of reality. Therefore, cinema emerges not as a pure medium but as an intermedial practice that negotiates proximity and distance, inheritance and rupture, in its ongoing dialogue with the performance arts. In this lineage, *Queen Lear* situates itself as a kind of cinematic intermediality: Her film does not simply record a theatrical event but reframes it through cinema’s own codes –montage, framing, and temporality– while foregrounding how gendered bodies negotiate authority across both arts.

The relationship between theatre and cinema has often been described in terms of rivalry, inheritance, or remediation. From its earliest years, cinema drew upon theatrical conventions like mise-en-scène, dialogue, and gesture while simultaneously distinguishing itself through editing, framing, and the capacity to mobilize space and time. This tension has become central to the discourse of intermediality. Irina Rajewsky offers a useful taxonomy for such encounters in a literary context: *media combination* as the presence of more than one medium in a product; *medial transposition* as the adaptation or transfer from one medium to another, and *intermedial reference* when one medium evokes another without actual combination (Rajewsky, 2005, pp. 51-52). In the film, these modalities converge through cinematic image. The film records a theatrical performance, yet it does not merely transpose the stage to the screen; rather, it constructs a hybrid form in which theatre and cinema continuously reconfigure one another. This hybridity can be further illuminated through Lars Elleström’s framework on intermediality. Elleström emphasizes that media are not sealed entities, but porous systems defined by four modalities: material, sensory, spatiotemporal, and semiotic (Elleström, 2010, p. 15). Cinema, when it incorporates theatre, does not simply reproduce it; it transforms the modalities of liveness and corporeality into cinematic codes of framing, montage, and sound. *Queen Lear* exemplifies this

porousness: Esmer's camera captures the immediacy of the women's stage performances while simultaneously reframing them through cinematic rhythm and texture. What the audience encounters, then, is not theatre preserved but theatre re-inscribed in filmic language.

The politics of this intermedial encounter become clearer when considered through performance theory. Erika Fischer-Lichte highlights the transformative power of performance, rooted in the co-presence of performers and spectators and in what she terms the autopoietic feedback loop. The feedback loop between actors and spectators is autopoietic: it continually reproduces and transforms itself, generating the performance as a living event (Fischer-Lichte, 2008, pp. 40-42). However, in here, this loop is mediated by the camera. The film interrupts the immediacy of theatrical presence, reorienting spectatorship toward cinematic temporality. Philip Auslander's classic argument on "liveness" of a performance in a mediatized culture becomes relevant here: liveness is not an essential or transhistorical attribute of performance but a historically contingent category, shaped in relation to successive media technologies. In this sense, theatre has always been in dialogue with its mediatized counterparts (Auslander, 1999, p. 12). It foregrounds this tension by showing performances staged in small villages while simultaneously mediating them for a global film audience. The liveness of the women's theatre is displaced into the reproducibility of cinema, raising the question on what kind of "presence" does the film offer. At this juncture, intermediality and performance intersect with feminist theory. Judith Butler defines gender not as essence but as performativity, enacted and reiterated through bodily acts and social conventions (Butler, 1999, pp. 171-177). In the film, the women's performance of Shakespearean characters produces what might be termed a "double performativity": they embody Lear, Goneril, or Cordelia, while at the same time voicing their own lived experiences of labor, marginalization, and resilience. Their gestures are not simply theatrical but autobiographical, a layering that exposes how gender roles are constructed and contested in both life and reproduction. Here, the intermedial transformation is inseparable from a feminist re-vision: theatre and cinema become vehicles for rearticulating gendered subjectivities.

Engaging with Shakespeare's canonical texts, *Queen Lear* evokes a fundamental distinction in adaptation studies by embracing a feminist strategy of rewriting: *appropriation*. In adaptation studies, appropriation has often been understood not merely as borrowing but as a deliberate re-writing that shifts authority from the canonical text to its new interpreters. This aligns with Linda Hutcheon's definition of adaptation as "repetition without replication" (Hutcheon, 2006, pp. 7-9). Julia Sanders similarly distinguishes appropriation from adaptation by stressing its tendency to relocate a text into new cultural and ideological contexts, often in ways that radically transform or subvert the original (Sanders, 2006, pp. 26-28). Within feminist criticism, this notion takes on a more radical dimension: Elin Diamond similarly argues that feminist performance "unmakes mimesis" by re-staging classical works through female bodies and voices, thereby destabilizing patriarchal authority (Diamond, 1997, pp. 43-52). Adaptation always involves both continuity and change: it repeats elements of the source while refusing

to replicate them verbatim. The film, by situating Shakespeare in the voices and bodies of rural Turkish women, exposes the instability of canon itself: the supposed universality of *King Lear* is refracted through the particularities of local and gendered experience. Moreover, as Deborah Cartmell and Imelda Whelehan (2010) argue, adaptation is fundamentally “impure,” marked by hybridity and contamination (Cartmell & Whelehan, 2010, p. 8). *Queen Lear* embodies this impurity, functioning simultaneously as a documentary, a record of performance, and a cinematic adaptation. In rejecting purity, her work critiques the very hierarchies that elevate Shakespeare as untouchable and cinema as the supposedly superior medium of preservation. Taken together, these perspectives suggest that the film cannot be understood solely as a documentary or a record of performance. It is an intermediality in which stage and screen overwrite one another, and where gender is performed not as a stable identity but as an ongoing negotiation.

The concept of cinematic intermediality has been particularly useful in theorizing how cinema negotiates its relation to other media. Ágnes Pethő conceives of cinematic intermediality as a mode of analysis that focuses on relations rather than fixed structures, emphasizing what occurs in between media. For Pethő, the “inter” in intermediality signifies cinema’s capacity to articulate and explore the thresholds where different media encounter and transform one another. For Pethő, intermedial moments draw attention to cinema’s permeability, revealing how film is constituted through its encounters with theatre, painting, literature, or music (Pethő, 2011, pp. 2-5). In a similar vein, further clarity comes from Kim Knowles and Marion Schmid who maps out cinema’s productive synergies with other arts and underscores that intermedial practice is not peripheral but central to thinking about cinema’s ontology and medium specificity (2021, pp. 2-4). André Gaudreault and Philippe Marion demonstrate that, in moving from one medium to another, the “subject” of a story would necessarily undergo a series of informing and deforming constraints linked to what might be called the new medium’s intrinsic configuration, since each subject would be presumably endowed with its own configuration (Gaudreault & Marion, 2004, p. 58). They point out that “[...] physical encounter between idea and material, or in terms of the narrative arts the encounter between the *story* (fabula) and the medium, has important consequences because it assumes that any process of adaptation must consider the kinds of ‘incarnations’ inherent in this encounter in terms of the materiality of media.” (2004, p. 61). From an intermedial perspective, theatre and film are closely aligned not only in dramaturgical structure but also in materiality. Seen in this light, it becomes a paradigmatic case of cinematic intermediality: Esmer’s camera does not simply document theatrical performance but reframes it through montage, framing, and sound, producing a hybrid form that oscillates between theatre and cinema while making their boundaries visible.

The hybridity of the film also invites consideration from the perspective of documentary style, particularly the tensions between representation, performance, and mediation. Bill Nichols’s typology of documentary modes identifies the performative mode as one in which the subjectivity of participants

and the situatedness of performance become central, disrupting the illusion of transparent access to reality (2001, pp. 131-135). Nichols highlights how the performative mode foregrounds embodied, affective experience, often privileging marginalized voices whose truths cannot be captured by observational or expository strategies. Stella Bruzzi further radicalizes this idea by arguing that all documentaries are inherently performative because they are constituted through acts of performance in front of the camera (2006, pp. 185-189). For Bruzzi, the significance of performative documentary lies not in claiming objective truth but in making visible the very processes of mediation, subjectivity, and interaction. *Queen Lear* operates at the intersection of theatre and cinema as a performative documentary: the women perform Shakespeare's *King Lear* not only for their local audiences but also for Esmer's camera, layering the act of stage performance with a cinematic reframing. The film thus embodies the "double performance" already identified in feminist theory; gender as performance (Butler, 1999, p. 173) while also enacting what Nichols and Bruzzi describe as performance within documentary practice. *Queen Lear* thus unsettles the presumed boundaries between reality and fiction, stage and screen, truth and performance.

The entanglement of theatre and cinema has never been a neutral one: it is bound up with questions of authorship, performance, and cultural authority. While much of film theory has emphasized this relationship in a European or global context, in Türkiye the dialogue between stage and screen carries weight, shaping not only aesthetic practices but also debates on national identity and modernity. This dynamic is crucial for situating the film within a longer genealogy of intermedial crossings. Nijat Özön influentially periodizes Turkish cinema into "theatre artists," "transition," and "filmmakers" phases, arguing that the Ertuğrul/Darülbeyaz era (c. 1922–1939) left a lingering "tiyatro kokusu" ("theatrical smell") that delayed the formation of a distinct film language; from the 1950s onward, a new generation of "filmmakers" gradually asserted cinematic specificity (Özön, 2010, p. 27). This shift marked cinema's emergence as an independent art form capable of shaping its own aesthetic logic rather than reproducing theatrical modes. Yet, as the history of Turkish cinema shows, this separation was never absolute—traces of theatricality continued to inform cinematic performance, mise-en-scène, and spectatorship. This historical dynamic also provides a critical lens for understanding contemporary Shakespeare adaptations in Türkiye. *Queen Lear* revisits the long-standing dialogue between stage and screen, but from a reversed perspective. The film reactivates the theatrical legacy that once dominated Turkish cinema, yet re-inscribes it within a contemporary, feminist, and intermedial discourse.

Pelin Esmer began with the experimental short *Kar (The Snow, 2002)*, followed by her first feature documentary *Koleksiyoncu (The Collector, 2002)*. After founding her own production company, Sinefilm, she moved fluidly between documentary and fiction: the feature-length documentary *The Play* was succeeded by three fiction films –*11'e 10 Kala (10 to 11, 2009)*, *Gözetleme Kulesi (Watchtower, 2012)*, and *İşe Yarar Bir Şey (Something Useful, 2017)*– before she returned to documentary with this film. All these films were produced with small crews and modest budgets, yet they display a distinctive

stylistic vision. Her work is marked by a constant negotiation between documentary realism and fiction. Rather than representing reality “as it is,” she reconstructs it through fictional elements already embedded in lived experience, thereby crafting a hybrid form that resists strict genre. Her aesthetic relies on idiosyncratic techniques that evoke the flow of real life; natural lighting, fluid camera movements, and everyday settings such as homes, trains, or watchtowers while refusing to surrender entirely to realism. Narratives generally follow chronological structures with classical conflicts, but she destabilizes the invisibility of continuity editing by foregrounding *mise-en-scène*. In her films, the arrangement of characters, gestures, and spaces before the camera shapes continuity as much as editing does, echoing the legacy of Italian Neorealism through her reliance on non-professional actors. Sound design is equally central, often disrupting the dominance of the visual and creating sensorial textures that anchor viewers in the emotional climate of a scene. Crucially, she has always engaged intermediality as both method and sensibility. In her screenwriting and visual strategies, she draws on literature and theatre, not to reproduce them, but to insert cinema into liminal spaces where art and life, fiction and reality, performance and everyday practice intersect. As she herself has observed, “art can flourish better in in-between spaces, at moments and places of transition, through paradoxes and conflicts” (Özsoy & Öztürk, 2017, p. 174). Her characters, too, often inhabit such thresholds, suspended between inner worlds and the realities that surround them. In this respect, her cinema intentionally embraces an intermedial context, positioning itself at the crossings of media and lived experience.

While *The Play* is anchored in a local context, *Queen Lear* places that locality in dialogue with a transnational canon by filtering Shakespeare’s *King Lear* through the voices and bodies of rural Turkish women. Fourteen years after Esmer first filmed the troupe, she returns to follow their journey once again, now in the form of a traveling theatre that brings *King Lear* to remote mountain villages and ancient amphitheatres in southern Türkiye. The project, directed by Hüseyin Arslanköylü of Mersin City Theatre, combined professional actors with the five women from *The Play* (Behiye, Fatma, Zeynep, Cennet, and Ümmü) and staged performances in villages of fewer than 500 inhabitants, often without running water or paved roads. Each stop transformed communal spaces into sites of performance, where local audiences actively participated, blurring distinctions between actor and audience. The itinerary itself, marked across mountain plateaus and village squares, reinforced the sense of in-betweenness that defines her intermedial practice. The adaptation of *King Lear* gradually emerged through improvisation, negotiation, and lived encounters along the road. Shakespeare’s tragedy intertwined with the women’s own life stories, its moral dichotomies refracted through their daily struggles. In this process, Fatma’s transformation of Lear became emblematic of the film’s feminist revision, turning a patriarchal archetype into a vehicle for female self-expression. Even the motif of travel –constant movement from village to village– functions as a metaphor for intermediality itself: a negotiation between art and life, canon and locality, theatre and cinema. As Esmer documents these performances, she highlights not

only the adaptability of Shakespeare's text but also the transformative potential of performance for marginalized voices.

PLAY WITHIN PLAY: CINEMATIC RECONFIGURATIONS OF THEATRE

Theatre has long been one of cinema's privileged interlocutors. From filmed stage productions to experimental hybrids, the tension between theatrical presence and cinematic mediation has generated a rich history of aesthetic negotiation. *Queen Lear* situates itself within this lineage, but with a crucial difference: its theatre is not a polished stage performance in an urban theatre house, but a series of makeshift enactments in Anatolian villages, performed by women who embody both Shakespearean characters and their own lived identities. The result is a layered play within play, where Shakespeare's *King Lear* becomes a frame through which cinema reconfigures performance and community alike. The notion of play within play recalls Shakespeare's own use of meta-theatrical devices –Hamlet's "Mousetrap," or *A Midsummer Night's Dream's* comic artisans– where performance reflects upon itself. In *Queen Lear*, however, the doubling is mediated by cinema. The women stage *King Lear*, but Esmer stages the women staging "gendered" *Lear*, refracting theatrical performance through the cinematic lens. This double framing resonates with Bazin's reflections on the relationship between theatre and cinema. Bazin observes that the screen does not create a theatrical space; it redistributes reality according to the laws of cinema (Bazin, 2004, pp. 96-102). From this, *Queen Lear* exemplifies how theatrical performance, once mediated through the camera, is transformed into a cinematic event rather than a mere reproduction of stage presence. But her film complicates this idea: the theatre performed in the moment is not embalmed intact but fragmented, reassembled, and mediated through montage, framing, and sound. The supposed transparency of cinema reveals itself instead as a process of construction. Key to this reconfiguration is the camera's selective gaze. She frequently frames the women in close-up as they recite Lear's lines, juxtaposing their Shakespearean speech with the textures of their everyday environment. The gaze is reoriented here: the women are not objectified as passive subjects but foregrounded as active performers and narrators of their own stories. The close-up does not fragment their bodies into eroticized images but invests their faces with authority, embedding Shakespeare's canonical lines in a lived context of gendered labor and resilience.

Sound plays an equally transformative role. The diegetic sounds of village life interweave with Shakespeare's text, producing what Rick Altman terms a *soundscape*. Altman notes that "sound's ability to diffuse the cinema event throughout the culture is matched by sound's equal capacity to infuse cinema with elements of the culture's soundscape." (1992, p. 14). This layering of voices and noises destabilizes the hierarchy between script and environment. Theatre, traditionally performed against the silence of a stage, is here embedded in a sonic ecology that resists containment. The women's delivery of Shakespeare's words is inseparable from their acoustic milieu, reminding the viewer that performance is always situated and contingent, and never abstract. The use of montage further complicates the relation between theatre and cinema. Sergei Eisenstein famously defined montage as the collision of

images to generate meaning (1949, pp. 34-37). In *Queen Lear*, Esmer juxtaposes scenes of rehearsal, performance, and everyday domestic work, creating a montage of dissonance that redefines what counts as theatrical. The performance is not confined to the staged scenes but extends into kitchens, fields, and communal gatherings. In this sense, she enacts the materiality of cinema, a practice that refuses to erase the conditions of production. For instance, the sound of a nearby tractor engine often drowns out a crucial line of Shakespeare, forcing the viewer to prioritize the rural environment over the canonical text. This deliberate acoustic choice effectively integrates the labor of the women into the theatrical performance itself.

In 2003, Esmer encountered a newspaper report about a group of peasant women in the village of Arslanköy, Mersin, who had founded a theatre troupe. This discovery led to her first feature-length documentary *The Play*, whose very title already signals intermediality. The film follows nine women from the Taurus Mountains as they collectively write and stage *Kadınların Feryadı (The Outcry of Women)*, a play based on their own life stories and burdens. Under the guidance of school principal Hüseyin Arslanköylü and despite the skepticism of the village men, the women rehearse in the local schoolhouse and confront personal histories they had scarcely voiced even to themselves. As Feride Çiçekoğlu observes, their decision to switch gender roles constituted a subversion of a long theatrical tradition in Türkiye, where women were historically excluded from the stage (Çiçekoğlu, 2020, p. 31). In this sense, *The Play* foregrounds intermediality not only as a crossing between stage and screen but also as a vehicle for female agency, embodiment, and resistance. *Queen Lear* returns to these women fourteen years later, but now with a more explicitly self-reflexive and intermedial focus. Whereas the first film captured the immediacy of their embodied performance, the second meditates on how their lives have been (re)mediated through their own images on stage and screen. A comparison between *The Play* and *Queen Lear* highlights a significant shift in both documentary mode and the filmic treatment of theatre. *The Play* adopts what Nichols describes as a “participatory mode”, where the filmmaker’s presence and interaction with her subjects are foregrounded (Nichols, 2001, p. 121). The women are depicted rehearsing, negotiating scripts, and navigating patriarchal resistance, with her camera emphasizing process and collaboration. In contrast, *Queen Lear* moves closer to what Nichols terms the “performative mode”, privileging subjective embodiment and affective resonance over direct observation (2001, p. 124). While *The Play* frames theatre as a communal project of empowerment, *Queen Lear* reframes theatre as a kind of intermedial encounter, transforming the ephemerality of stage performance into cinematic permanence. This shift also invites a more critical reflection. In *The Play*, theatre operates primarily as a social practice, enabling village women to negotiate their voices within a patriarchal community. In *Queen Lear*, by contrast, theatre becomes an aesthetic and intermedial resource for cinema, aligning with Pethő’s claim that intermedial moments expose cinema’s permeability and hybridity (2011, pp. 7-12). One might ask whether this transformation risks diluting the immediate political force of theatre by subsuming it into the cinematic frame, or whether it amplifies

its resonance by circulating it to wider audiences. Similarly, while *The Play* depicts women in the process of becoming subjects through collective authorship, *Queen Lear* presents them as already-constituted performers whose bodies simultaneously channel Shakespeare's characters and their own lived histories. Taken together, the two films illustrate her evolving strategy: from documenting the making of theatre to reimagining theatre itself as cinema.

What emerges from these cinematic strategies is a radical redefinition of theatricality. Drawing on Erika Fischer-Lichte, we may distinguish the eventness of performance from the representational (semiotic) dimension of theatre; in her account, spectators' perception continually shifts between presence and representation, and performance is best understood as an event, not a fixed work (2008, pp. 72-75). Esmer's film oscillates between the two: it preserves the event of the women's performances while simultaneously representing them through cinematic codes. The oscillation produces an intermedial surplus, where theatre is neither absorbed into cinema nor left intact, but remade as a kind of overlapping modes. This reconfiguration also carries a political charge. As Diamond argues, feminist performance —drawing on Brechtian strategies— works to demystify representation by revealing its conditions of production, rather than leaving theatrical meaning to appear natural or given (1997, pp. 43-54). *Queen Lear* does precisely this: by framing women who are not professional actresses but villagers performing Shakespeare, the film highlights the artificiality of theatrical convention and the authority structures embedded within it. The “play within play” thus becomes a “play against play”: a challenge to the exclusivity of canonical performance, reclaiming theatre as a space for marginalized voices. In conclusion, *Queen Lear* demonstrates how cinema can reconfigure theatre not through faithful preservation but through creative mediation. By mobilizing framing, montage, and sound, Esmer produces a layered performance that is at once Shakespearean and non-Shakespearean, theatrical and cinematic, local and universal. The play within play becomes a critical device through which theatre is not only represented but transformed. The motif of the “play within a play” has long been a device through which theatre reflects upon its own conditions of performance. In cinema, such self-reflexive moments often reconfigure theatricality by layering multiple modes of representation; stage, screen, and lived experience. *Queen Lear* mobilizes precisely this device, transforming Shakespeare's tragedy into a site where theatre is refracted through film, and film, in turn, stages theatre anew. Fatma, both in *The Play* and *Queen Lear*, impersonates King Lear by putting on a mustache, embodying Shakespeare's tragic patriarch through her own rural performance. In the latter, after the troupe stages the play, they watch themselves in a bus where a projection of *The Play* is screened, creating a striking layering of theatre, cinema, and lived experience. The editing intercuts seamlessly between the women's current journey, their earlier performances, and Shakespeare's text, producing a kaleidoscopic effect. Narratively, this becomes a mediatized story: the play functions as the base text, but its meaning is reconfigured through cinema. Each medium asserts its own expressive resources all converging in the intermediality.

EMBODIED VOICES: GENDER PERFORMANCE AND COUNTER-HEGEMONIC APPROPRIATION

The women at the center of *Queen Lear* embody a paradox: they are at once performers of Shakespeare's canonical text and narrators of their own marginal stories. This doubleness exemplifies Butler's notion of "gender performativity", which emphasizes that gender is not an inner essence but a repeated stylization of the body (1999, p. 173). In it, gender is performed twice over: the women take on Shakespearean roles while simultaneously staging their identities as rural women marked by labor, poverty, and resilience. Their voices, gestures, and bodily presence render visible the contingency of both theatrical roles and social identities. Yet this layering is not without ambivalence. On the one hand, it destabilizes the presumed universality of Shakespeare's tragedy by filtering it through female bodies and vernacular experience, thereby provincializing the canon. On the other hand, the very reliance on Shakespeare raises questions about cultural legitimacy: do these women gain visibility precisely because they borrow the authority of the canon, or does their appropriation expose how fragile that authority is when re-embodied at the margins? This tension suggests that *Queen Lear* simultaneously affirms and unsettles the symbolic power of Shakespeare, making the film less a celebration of fidelity and more a critical site where gender, class, and cultural hierarchy are negotiated through performance. Indeed, one of the film's most powerful moments occurs when the actors, during a rehearsal, begin to narrate their own real-life stories, thus matching the fictional suffering of King Lear with their own lived experiences of poverty and injustice. This moment blurs the boundaries not only of performance but also of the function of theatre as a tool for social resistance.

This doubleness complicates traditional notions of authorship. Shakespearean adaptation always reopens questions of textual authority: who owns the text, and who has the right to rewrite it? In *Queen Lear*, authorship is no longer located in Shakespeare's canonical authority or even in Esmer's directorial vision, but in the collective performance of the women themselves. Their embodied voices enact what bell hooks describes as "talking back" –a gesture of resistance in which marginalized subjects claim discursive space (hooks, 1989, p. 9). By voicing Lear's lines in their own accents, rhythms, and vernacular inflections, the women displace the center of authorship from canonical text to counter-hegemonic performance. Yet this process is not free of contradiction. The film still depends on Shakespeare as a cultural touchstone, raising the uneasy question of whether the women's voices are amplified because they appropriate the canon or whether such appropriation risks reinscribing the very hierarchies it seeks to unsettle. Their act of "talking back" thus oscillates between empowerment and ambivalence: it simultaneously validates subaltern expression and exposes the persistent gravitational pull of canonical authority. In this sense, the film exemplifies both the liberatory potential and the structural limits of feminist appropriation when it engages with one of the most powerful cultural texts in the Western tradition.

The embodied dimension of this performance cannot be overstated. Fischer-Lichte emphasizes the corporeality of performance as central to its transformative power, generated in the autopoietic feedback loop between performers and spectators (Fischer-Lichte, 2008, pp. 38-42). In the film, the women's bodies –aged, weathered, and visibly inscribed by agricultural labor– do not conform to the normative expectations of Shakespearean heroines or kings. Instead, they infuse the text with alternative corporealities that expand its semantic field beyond the confines of the canon. Their embodiment enacts what Diana Taylor terms the “repertoire,” a mode of transmitting cultural knowledge through embodied practice rather than written archive (Taylor, 2003, pp. 20-23). Yet this repertoire is not neutral; it challenges dominant aesthetics that have long privileged youthful, idealized, and often white bodies as the legitimate vessels of Shakespearean performance. By bringing their lived bodies into dialogue with canonical lines, the women simultaneously broaden the interpretive possibilities of *King Lear* and expose the exclusions embedded in its performance history. In this sense, *Queen Lear* becomes a repertoire of counter-memories, where Shakespeare's text coexists uneasily with the gestures, accents, and rhythms of rural women's lives. The result is both empowering and unsettling: empowering, because it reclaims cultural space for marginalized bodies; unsettling, because it reveals how deeply entrenched norms of representation continue to shape what is considered “authentic” Shakespeare.

The camera intensifies the embodiment by privileging close-ups and long takes that linger on faces, hands, and pauses. Rather than fragmenting women's bodies into fetishized images, as classical cinematic grammar often does (Mulvey, 1975), Esmer's lens emphasizes their authority as speaking and laboring subjects. This move can be read alongside hooks's notion of the “oppositional gaze”, which insists on reclaiming visibility from the structures of patriarchal and racial domination (hooks, 1992, p. 116). By lingering on wrinkles, hesitations, and silences, she refuses the erasure of difference and affirms what Trinh T. Minh-ha calls an ethics of “speaking nearby” rather than speaking for (Minh-ha, 1991, p. 125). Moreover, the corporeal detail of hands marked by agricultural labor and faces weathered by age foregrounds what Sobchack terms the “carnal address” of the cinematic image, whereby spectators engage affectively with embodied presence rather than abstract representation (Sobchack, 2004, p. 64). *Queen Lear* mobilizes film form to resist both patriarchal representation and the authority of the Shakespearean canon, transforming silence and delay into counter-hegemonic gestures that inscribe new modes of visibility for marginalized bodies. Hélène Cixous's call for *écriture féminine*; a writing of the body that resists phallogocentric discourse (Cixous, 1976, p. 880), echoes in these performances, where the women write themselves into Shakespeare not through pen but through embodied presence. Their wrinkles, accents, and gestures become inscriptions of difference, re-signifying Lear's tragedy through local textures of gendered labor and rural resilience. Yet this gesture of feminist rewriting is not without ambivalence. On the one hand, it enacts what Julia Kristeva has described as the disruptive force of the semiotic, breaking into the symbolic order of canonical language (Kristeva, 1985, p. 28). On the other hand, the women's voices remain tethered to Shakespeare's text,

raising the question of whether their authorship emerges independently or whether it still relies on the cultural capital of the Bard.² In this sense, *Queen Lear* illustrates both the liberatory potential and the structural limits of feminist appropriation: it destabilizes textual authority by embodying it otherwise, yet also reveals how deeply entrenched canonical frameworks continue to mediate what counts as legitimate authorship.

By situating these performances in the material and cultural specificity of the Toros Mountains, *the film* articulates a subtle yet forceful critique of universality. The film destabilizes the long-standing assumption, often attached to Shakespeare, that his works transcend context and speak equally to all audiences. Esmer's film counters this logic by insisting that meaning emerges through specific bodies, places, and histories: the women's agricultural labor, their aging bodies, and the rural landscapes of the Toros Mountains all inflect and reshape the text. This localization of performance functions as a counter-hegemonic act, echoing Gayatri Spivak's call to "speak from the margins" in ways that resist subsumption into dominant discourse (Spivak, 1988, p. 272). By allowing Anatolian women to claim Shakespeare as their own, *Queen Lear* resists the fetishization of global Shakespeare which often masks Eurocentric hierarchies under the rhetoric of universality.³ In conclusion, *Queen Lear* exemplifies how embodied voices can destabilize canonical authorship and generate counter-hegemonic cultural authority. Through the double performance of Shakespeare's text and their own lived realities, Her protagonists enact a feminist intervention that reclaims theatre, cinema, and authorship alike. Their performance suggests that the canon's authority is not immutable but negotiable, subject to revision through the embodied practices of those it has historically excluded. The location thus becomes not a peripheral site of reception but a stage where the universality of Shakespeare is provincialized, and cultural authorship is redistributed.

INTERMEDIAL PALIMPSEST: NEGOTIATING CANON, LOCALITY, AND RESISTANCE

The notion of the palimpsest has become a fashionable, almost overworked metaphor for intermedial practice. While its original reference –to manuscripts where older texts linger beneath new inscriptions– undeniably captures processes of layering, overwriting, and reactivation, its critical use sometimes risks flattening the specificity of media interactions into a generalized image of accumulation. In cinema, intermediality is frequently described as palimpsestic, yet one might ask

² The reference to Shakespeare's "cultural capital" draws on Pierre Bourdieu's theorization of capital as not only economic but also social and cultural resources that confer symbolic power and legitimacy (Bourdieu, 1986). Within this framework, Shakespeare as *the Bard of Avon* functions as a privileged marker of high culture and literary authority in Western traditions. To appropriate Shakespeare is thus to negotiate access to that cultural capital: it can amplify marginalized voices by granting them legitimacy through canonical association, but it can also reinscribe hierarchies by making visibility contingent on proximity to the canon.

³ The critique of "global Shakespeare" as a discourse that often masks Eurocentric hierarchies can be traced in postcolonial scholarship. See *Post-colonial Shakespeares* (Loomba & Orkin, Post-Colonial Shakespeares, 1998) esp. "Introduction"; and Denis Kennedy, *Foreign Shakespeare: Contemporary Performance* (Kennedy, 1993), which discusses how localized performances resist the homogenizing rhetoric of universality.

whether this analogy illuminates the distinct tensions between forms or merely romanticizes their coexistence. *Queen Lear* is often taken as a striking example: Shakespeare's *King Lear* is not simply adapted or displaced but refracted through the lived experiences of rural Turkish women. Still, rather than a seamless layering, the film reveals frictions between canon and locality, performance and lived reality that resist the smoothness implied by the palimpsest metaphor. In this sense, *Queen Lear* may invite us to reconsider whether "palimpsest" adequately names what is at stake in such intermedial crossings, or whether it obscures the uneven negotiations through which meaning emerges.

In *Queen Lear*, adaptation can be often read as a kind of palimpsest: Shakespeare's lines are spoken but never carried with their original authority. Instead, they are refracted through local dialects, performed in village squares, and set against the rhythms of daily labor. The play does persist, but its persistence is fragile, marked by contestation and by the constant intrusion of new inscriptions that displace as much as they preserve. Gérard Genette's notion of "hypertextuality" provides a useful frame here: the later text does not copy but transforms, creating a relation of derivation without fidelity (Genette, 1997, pp. 5-7). Still, *Queen Lear* demonstrates how such hypertextual rewriting is never neutral. In this sense, the palimpsest and hypertext metaphors illuminate but also risk idealizing what is, in practice, a far more unsettled negotiation. The film stages not a seamless layering of Shakespeare with local voices, but an uneven negotiation in which rural women actively rewrite a patriarchal tragedy on their own terms. In doing so, *Queen Lear* challenges the gendered hierarchies of cultural authority, suggesting that adaptation is less about repetition than about resistance, less about preserving a legacy than about creating space for new, feminist inscriptions. The film's frequent use of jarring cuts between the women performing a royal scene and immediately returning to their arduous farm work emphasizes this friction over fluid layering. This layering destabilizes the presumed universality of Shakespeare, a universality that, as Ania Loomba argues, is inseparable from histories of colonialism and cultural hegemony (Loomba, 2002, pp. 6-8). To situate *King Lear* in the Toros Mountains is therefore not simply an act of local appropriation but an intervention into those hegemonies. The performance is not a passive reception of the global canon but an embodied act of re-signification, in which patriarchal and colonial legacies alike are unsettled. The women's presence insists on the local, the specific, and the peripheral; registers often excluded from the Shakespearean archive and from the broader structures of cultural authority. Their enactments reveal how adaptation can be not just aesthetic but also resistant, unsettling the hierarchies that privilege certain voices while silencing others. At the same time, it would be reductive to celebrate this simply as "liberation": the canon persists, albeit uneasily, within the performance. Shakespeare is neither erased nor fully dethroned; instead, his text is revoiced in ways that make its authority contingent, fragile, and entangled with new feminist and postcolonial inscriptions. The palimpsest here thus becomes political not only in its refusal of erasure but in its insistence that cultural meaning emerges through contestation, negotiation, and the agency of those historically relegated to the margins.

Esmer repeatedly intercuts scenes of performance with fragments of everyday life so that Shakespearean tragedy is not set apart as an autonomous aesthetic event but inscribed directly onto the textures of rural existence. This formal choice recalls Walter Benjamin's insistence that cultural texts must always be read in relation to their material conditions foregrounding the inseparability of art and life (Benjamin, 1999, pp. 460-465). By layering Lear's lines over images of subsistence labor, she politicizes the intermedial encounter: theatre is shown not as a transcendent cultural inheritance but as something fragile, embodied, and contingent upon women's lived realities. Yet, the strategy is not without a certain ambivalence. On one hand, it disrupts the aura of Shakespeare by juxtaposing the canonical with the mundane, gently destabilizing the hierarchy that privileges "high" culture over "low." On the other, her intercutting inevitably aestheticizes the everyday: women's labor (cooking, farming, caring for animals etc.) becomes part of the film's visual texture. However, rather than reducing these activities to decorative backdrops, the cinematography imbues them with gravity and intimacy. Her use of natural light, handheld camera movements, and close framings underscores the physicality of daily routines, situating them not as mere "local color" but as the very ground upon which Shakespeare's text is revoiced. The alternation between staged performance and quotidian labor produces a montage that resists separation: theatre is folded back into life, and life infuses the theatrical with unexpected resonances. The women's gestures, whether lifting a basket, stirring a pot, or delivering Lear's lines, are granted equal visual weight, affirming their dual status as both performers and subjects of their own narratives.

Esmer's montage expands intermediality rather than simply politicizing it. By weaving canonical text into the visual and sonic textures of rural existence, she redefines what cinematic adaptation can look like: not a translation of one text into another, but a layering of voices, gestures, and environments. The result is not an uneasy compromise between visibility and appropriation but a carefully crafted negotiation, one that frames rural women as active cultural agents while acknowledging the persistence of the canon. The palimpsest thus becomes a cinematic method: She uses the language of film to allow multiple worlds to coexist without erasing one another. Camera angles further reinforce these dynamics. Sound design plays an equally important role. When the women recite Lear's lines, the soundtrack often includes ambient noises, animals, the wind, the clatter of daily chores. These diegetic sounds seep into the performance, breaking the authority of Shakespeare's text and rooting it firmly in the context of the Toros Mountains. Taken together, these strategies make clear that her cinematography cannot be reduced to a simple "documentary aesthetic." Instead, it constitutes a layered visual language that brings together canon and locality, performance and daily life, representation and embodiment. Her film style materializes the palimpsest metaphor by allowing these multiple registers to overlap without erasing one another.

Besides, the structure disrupts linear temporality. As Andreas Huyssen observes, palimpsestic cultural forms are defined by the simultaneity of past and present (Huyssen, 2003, pp. 2-4). In *Queen*

Lear, Shakespeare's seventeenth-century tragedy does not belong to a distant past but coexists with twenty-first-century rural Türkiye. The film refuses to subordinate one temporality to the other; instead, it insists on their coexistence, making both visible at once. This temporal layering resonates with Dipesh Chakrabarty's call to "provincialize Europe," (Chakrabarty, 2000, pp. 16-18): unsettling the assumption that European texts speak with universal authority and foregrounding instead their entanglement with other times and places. Esmer's intervention also introduces a distinctly feminist dimension. The temporal logic of the film is structured not around abstract historicity, but around women's embodied rhythms—the daily, repetitive cycles of cooking, farming, caregiving, and storytelling. These forms of labor, often dismissed as "timeless" or outside history, here become the very ground against which Shakespeare is reactivated. By juxtaposing canonical tragedy with cyclical, gendered labor, *Queen Lear* redefines temporality itself. The women's presence disrupts the linear temporality of the canon, introducing what might be called a "feminist polytemporality,"⁴ where the repetition of domestic and agricultural routines acquires the same weight as the repetition of canonical lines. Far from mere background, these acts of labor function as inscriptions in the film, demonstrating that cultural texts endure not in abstract universality but through their entanglement with everyday survival. Thus, the film not only provincializes Europe but also challenges patriarchal constructions of time. The palimpsest here is both political and feminist: it refuses erasure, resists linearity, and insists that history, canon, and everyday life must be read together in their layered, uneven simultaneity.⁵ Theatre, in a sense, mediates this emotional labor process and a kind of intermedial adaptation emerges with feminist imagination. From this aspect, this intermedial adaptation does not aim to have fidelity to the original play. In the parallel story to the journey of the theatre group, Fatma Fatih found a job at the hospital and persuaded her family to live alone in a single house in Mersin on her weekdays in the recent film. Her self-consciousness was so different from the one in the first one and took the lead role in the play, *Queen Lear* which will be staged by visiting mountain villages in the second documentary. She perfectly portrays the queen who hands down properties to her daughters, and even later, she takes on that personality while rehearsing her lines in the hospital cafeteria where she worked.

Ultimately, the intermediality of *Queen Lear* negotiates the boundaries between canon and locality, universality and specificity, authority and resistance. By refusing to privilege one inscription over the other, the film exemplifies how intermediality can serve as a mode of critique. Shakespeare

⁴ The phrase "feminist polytemporality" is used here as a critical formulation, drawing on Julia Kristeva's theorization of cyclical and monumental time on "Women's Time," (Kristeva, 1986) as well as more recent feminist and queer discussions of nonlinear temporality. On these critiques of temporality in relation to everyday labor, see Elizabeth Freeman, *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories* (Freeman, 2010), esp. introduction; and Victoria Browne, *Feminism, Time, and Nonlinear History* (Browne, 2014), which interrogates how women's temporalities disrupt linear historical narratives.

⁵ Feride Çiçekoğlu and Yağmur Nuhurat especially focus on the stories of Zeynep Fatih, Fatma Fatih, and Behiye Yanık who played in Esmer's both films, in their articles focusing on gendered emotional labor. They show how working outside the home can transform gender-related behaviors. According to them, it can be read that the life and theatre stories of these female protagonists as emotional labor stories. The theatre and the emotions represented in the theatre are compensation for the emotional alienation caused by the emotional labor that is expended in daily life and unequally distributed between the sexes (Çiçekoğlu & Nuhurat, 2021, p. 514).

remains present, but he is no longer sovereign; his text is overwritten, revoiced, and reframed by the embodied performances of rural women historically excluded from both theatre and cinema. In this layering, resistance emerges not as simple erasure but as an insistence on multiplicity, hybridity, and counter-hegemonic authorship. What Esmer achieves, however, is more than a symbolic inversion of power. Her film demonstrates how cultural authority itself is unsettled when canonical texts are filtered through lives and voices marked by class, gender, and geography. The women's performances do not merely "localize" Shakespeare but transform him, inscribing alternative histories and temporalities into a text that once claimed universality. This intermediality becomes a space of negotiation: one where the canon is neither dismissed nor revered but made to coexist with the specificities of rural women's labor, humor, and resilience. *Queen Lear* models a cinematic practice of adaptation that is at once critical and generative. It critiques the hegemony of the canon while simultaneously creating room for new cultural authorship that is collective, embodied, and situated. The palimpsest, then, is not only a metaphor but a method: a way of showing how resistance can take the form of overlay, interruption, and coexistence rather than outright replacement. By staging Shakespeare alongside women's lives in the village, she crafts a cinema that affirms the value of voices historically rendered peripheral, insisting that world literature and world cinema must be rewritten from those margins inward.

It is crucial to examine the role of the documentary mode comparatively to understand how intermediality and adaptation operate in Esmer's work. *The Play* employs what Serpil Kirel identifies as an "observational" mode (Kirel, 2010, p. 101), aligning with Bill Nichols's definition of a form that stresses non-intervention, ceding control to events unfolding before the camera (Nichols, 2001, p. 38). The director's presence is only perceptible when the women address her directly by her first name, creating a sense of intimacy without overt interference. As Claire Johnston has argued, women's cinema often draws on *cinéma vérité* techniques, foregrounding women's experiences through direct address. Yet, she warns, a non-interventionist strategy risks reinforcing passive subjectivity at the expense of analysis (Johnston, 1999, p. 37). *Queen Lear* complicates this dynamic. Here, the women do not simply appear before the camera; they actively communicate with her, negotiating their roles within both theatre and film. Intermediality, in this sense, becomes a means of producing female subjectivity: the act of performing Shakespeare while being filmed generates a self-reflexive awareness that exceeds the limits of realist documentary. E. Ann Kaplan's critique of women's realist documentary is relevant here: for Kaplan, conventional realist codes risk essentialism and must be reworked to disrupt audience expectations (Kaplan, 1988, p. 80). The film can be seen as precisely such a reworking. By combining adaptive strategies from theatre with cinematic techniques, *Queen Lear* resists the illusion of an unmediated world and insists instead on its constructedness. The result is a subversive intermedial adaptation in which the audience remains aware not only of the play being staged but also of the film as an act of reproduction and intervention.

CONCLUSION: INTERMEDIALITY AS FEMINIST INTERVENTION

Queen Lear resists containment within conventional categories. Neither purely documentary nor entirely fictional, and neither a faithful Shakespearean adaptation nor an ethnographic record, it unsettles such distinctions by staging theatre through cinema and cinema through theatre. This refusal of neat classification is not an accidental feature but a deliberate strategy: it forces us to reflect on the very processes of representation, reminding us that cultural texts are never stable but always mediated, refracted, and contested. At the same time, the film demonstrates how intermediality can function as a feminist practice. By situating Shakespeare's tragedy in the voices, gestures, and everyday spaces of rural Turkish women, Esmer reconfigures the relationship between canon and locality. Authorship no longer resides solely with Shakespeare; it is redistributed to those who embody the text, reshaping it through their own experiences and social realities. Performance itself is reimagined; not as repetition of a script, but as a collective act rooted in memory, improvisation, and the embodied labor of daily life. In this way, the women become not passive interpreters of a global canon but active cultural agents who inscribe their own histories into the text. This is strikingly visible in the film's final act, where the women perform in a rugged, open-air space that deliberately lacks the formal boundaries of a traditional stage, emphasizing the integration of their performance into the material landscape of their lives. The absence of a conventional stage reinforces the film's central argument that the performance of the canon is inseparable from the reality of its marginalized locale.

The political stakes of this practice are significant. By placing a universalized figure like Shakespeare into dialogue with marginalized lives, *Queen Lear* exposes the limits of cultural authority. It shows that canonical texts do not float above history but acquire meaning only when entangled with specific histories, geographies, and subjectivities. This decentering of Shakespeare is not an erasure but a reorientation: the canon is transformed from a symbol of universality into a site of negotiation, tension, and re-signification. In doing so, the film highlights how intermediality can open space for counter-hegemonic authorship and for voices that have historically been silenced. Ultimately, *Queen Lear* is more than a creative adaptation of *King Lear*. It is an experiment in feminist intermediality: a practice that uses the crossings of media not only for aesthetic innovation but also for critical intervention. By inhabiting the "in-between" of stage and screen, canon and periphery, visibility and appropriation, it refuses closure. Instead, the film insists on multiplicity as both method and message. Its strength lies precisely in keeping alive the frictions between art and life, between the authority of tradition and the agency of those who rewrite it. In this sense, *Queen Lear* becomes a meditation on what it means to adapt, to perform, and to claim authorship in contexts marked by gender, geography, and power. The film achieves a powerful political moment when a group of women pauses mid-performance to discuss the local poverty caused by crop failures, explicitly substituting Lear's abstract "kingdom" with their own material losses. This direct shift from canonical dialogue to contemporary social critique enacts the film's core principle of reorienting cultural authority from the historical canon to the present-day margin.

Queen Lear also invites us to reconsider the specificities of the Turkish context, where the entanglement of theatre and cinema has historically been more formative than in many other national traditions. The film not only exemplifies intermediality as a global theoretical concept but also gestures toward a distinctly local articulation of it, one shaped by the legacies of Turkish theatre, oral storytelling, and community-based performance. Future research might therefore expand the scope of intermedial studies by attending more closely to non-Western practices, exploring how intermediality in Türkiye emerges through vernacular forms, collective authorship, and feminist reinterpretations of cultural canons. In doing so, scholars can trace not only how intermediality functions as an aesthetic strategy but also how it becomes a means of negotiating cultural authority in contexts marked by uneven histories of modernization, gender politics, and transnational exchange. This article advances three interlocking contributions. It treats intermediality not as a mere concept but as a method, showing how *Queen Lear*'s framing, montage, and sound reorganize theatre into a specifically cinematic event. It theorizes feminist subjectivation through "double performativity," where Shakespeare's text is enacted even as the women stage their own lived histories, redistributing textual authority through embodied voices. It anchors these processes in locality, reading the Toros Mountains' material specificity alongside "universal" Shakespeare and situating the film within Türkiye's historically entangled theatre–cinema ecology. Together, these moves recast performative documentary from a merely aesthetic hybrid into a political stance, mobilize the palimpsest metaphor critically (foregrounding friction and uneven layering rather than romantic accumulation), and build a conceptual bridge across intermediality, adaptation, and feminist performance. The result is a scalable analytic protocol rooted in *Queen Lear* yet transferable to broader contexts.

BIBLIOGRAPHY

- Altman, R. (1992). *Sound Theory, Sound Practice*. Psychology Press.
- Auslander, P. (1999). *Liveness: Performance in a Mediatized Culture*. Psychology Press.
- Bazin, A. (2004). *What Is Cinema? Volume I*. (H. Gray, Trans.) University of California Press.
- Benjamin, W. (1999). *The Arcades Project*. (H. Eiland, & K. McLaughlin, Trans.) Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Brode, D. (2000). *Shakespeare in the Movies: From the Silent Era to Shakespeare in Love*. Oxford University Press.
- Browne, V. (2014). *Feminism, Time, and Nonlinear History*. Palgrave Macmillan.
- Bruzzi, S. (2006). *New Documentary: A Critical Introduction*. Routledge.
- Bullough, G. (Ed.). (1975). *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare, Vol. 7: Major Tragedies*. (G. Bullough, Trans.) Routledge.
- Burch, N. (1981). *Theory of Film Practice*. (H. R. Lane, Ed., & B. Brewster, Trans.) Princeton University Press.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Cartmell, D., & Whelehan, I. (2010). *Screen Adaptation: Impure Cinema*. Macmillan Education UK.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press.
- Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa. *Signs*, 1(4), 875-893.
- Çiçekoğlu, F. (2020). Female Agency in Pelin Esmer Films: The Play (2005) and Queen Lear (2019). In D. Sezen, F. Çiçekoğlu, A. Tunç, E. T. Diken, D. Sezen, F. Çiçekoğlu, A. Tunç, & E. T. Diken (Eds.), *Female Agencies and Subjectivities in Film and Television* (pp. 27-44). Palgrave Macmillan.
- Çiçekoğlu, F., & Nuhrat, Y. (2021). Tiyatronun “Çevirme İşi”: Pelin Esmer Filmleri Üzerinden Cinsiyetlendirilmiş Duygusal Emek. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 513-525.
- Diamond, E. (1997). *Unmaking Mimesis Essays on Feminism and Theatre*. Routledge.
- Eisenstein, S. (1949). *Film Form: Essays in Film Theory*. (J. Leyda, Ed., & J. Leyda, Trans.) Harcourt.

- Elleström, L. (2010). The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations. In L. Elleström (Ed.), *Media Borders, Multimodality and Intermediality* (pp. 11-48). Palgrave Macmillan.
- Esmer, P. (Director). (2019). *Queen Lear* [Motion Picture]. Türkiye.
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. (S. I. Jain, Trans.) Routledge.
- Freeman, E. (2010). *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories*. Duke University Press.
- Gaudreault, A., & Marion, P. (2004). Transécriture and Narrative Mediatitics: The Stakes of Intermediality. In A. R. Robert Stam, *A Companion to Literature and Film* (R. Stam, Trans., pp. 58–70). Blackwell Publishing.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. (C. Newman, & C. Doubinsky, Trans.) University of Nebraska Press.
- hooks, b. (1992). *Black Looks: Race and Representation*. South End Press.
- hooks, b. (1989). *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black*. South End Press.
- Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. Routledge.
- Huyssen, A. (2003). *Present Pasts Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford University Press.
- Jackson, R. (2014). *Shakespeare and the Cinema*. Oxford University Press.
- Johnston, C. (1999). Women's Cinema As Counter-Cinema'. In S. Thornham, *Feminist Film Theory: A Reader* (pp. 31-40). Edinburgh University Press.
- Kaplan, E. A. (1988). Theories and Strategies of the Feminist Documentary. In A. Rosenthal, *New Challenges for Documentary* (pp. 78-102). University of California Press.
- Kennedy, D. (1993). *Foreign Shakespeare: Contemporary Performance*. Cambridge University Press.
- Knowles, K., & Schmid, M. (Eds.). (2021). *Cinematic Intermediality: Theory and Practice*. Edinburgh University Press.
- Kristeva, J. (1985). *Revolution in Poetic Language*. (M. Waller, Trans.) Columbia University Press.
- Kristeva, J. (1986). Women's Time. In J. Kristeva, & T. Moi (Ed.), *The Kristeva Reader* (pp. 187–213). Columbia University Press.
- Kirel, S. (2010). A Struggle to Change the World: Pelin Esmer's Documentary The Play. *Cultura, Lenguaje y Representación / Culture, Language and Representation, VIII*, 97-113.
- Loomba, A. (2002). *Shakespeare, Race, and Colonialism*. Oxford University Press.

- Loomba, A., & Orkin, M. (Eds.). (1998). *Post-Colonial Shakespeares*. Routledge.
- Minh-ha, T. (1991). *When the Moon Waxes Red: Representation, Gender and Cultural Politics*. Routledge.
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6-18.
- Nichols, B. (2001). *Introduction to Documentary*. Indiana University Press.
- Özsoy, A., & Öztürk, S. (2017). Interview with Pelin Esmer. *Sinefilozofi*, 2(4), 161-184.
- Özön, N. (2010). *Türk Sineması Tarihi: 1896-1960*. Doruk Yayınları.
- Pethő, Á. (2011). *Cinema and Intermediality: The Passion for the In-Between*. Cambridge Scholars.
- Rajewsky, I. O. (2005). Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermédialités: Histoire Et Théorie Des Arts, Des Lettres Et Des Techniques/Intermediality: History And Theory Of The Arts, Literature And Technologies*, 43-64.
- Sanders, J. (2006). *Adaptation and Appropriation*. Routledge.
- Sobchack, V. (2004). *Carnal Thoughts: Embodiment and Moving Image Culture*. University of California Press.
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. N. Grossberg (Ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.
- Taylor, D. (2003). *The Archive and the Repertoire: Performing Cultural Memory in the Americas*. Duke University Press.

ZAMAN FELSEFESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

*Murat ŞENGÖZ**

ÖZET

Makale, önce zamanın felsefi tanımları ve türleri (lineer, döngüsel ve metafizik/tinsel zaman) üzerinden kavramsal bir çerçeve sunmakta; ardından Tanrı'nın zamandan münezzepliği, sürekli yaratım anlayışı ve ezeliyet kavramı bağlamında ilahî bakış açısını tartışmaktadır. İnsan, zamanı doğrusal ve ardışık bir süreç olarak deneyimlerken; Tanrı, klasik İslam kelamı ve Hristiyan teolojisinde zamandan bağımsız, ezeli ve ebedi bir varlık olarak ele alınır. Bu temel ayrım, Tanrı'nın mutlak bilgisi ile insanın özgür iradesi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu kapsamda çalışmada kader ve ilim arasındaki ilişki, bilmek ile belirlemek arasındaki kritik ayrım üzerinden ele alınmakta; Levh-i Mahfûz metaforu, zamanüstü bilgi anlayışının bir temsili olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca özgür irade ve insan sorumluluğu bağlamında batılı ve İslam filozoflarının görüşlerine yer verilmektedir. Bu kapsamda çalışma Tanrı bilgisinin zamana bağlı olmayan bir yapıda olduğunu savunmaktadır. Böylece insanın zamansal tecrübesi ile Tanrı'nın zamansız bilgisi arasında metafiziksel bir uyum olduğu ve kader, özgürlük, sorumluluk kavramlarının bu çerçevede bütüncül biçimde anlaşılabilceği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlahi Mutlak Bilgi, İlahi Zamansızlık, Kader, Özgür İrade, Zaman

Received/Gönderim: 02.06.2025 – Accepted/Kabul:14.09.2025

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: muratsengoz74@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6597-0161

Şengöz, M. (2025). Zaman Felsefesi Üzerine Düşünceler. *Akademik Açı*. 5(2): 154- 179. DOI: 10.59597/akademikaci.1712130

THOUGHTS ON THE PHILOSOPHY OF TIME

ABSTRACT

The article first provides a conceptual framework by examining the philosophical definitions and types of time (linear, cyclical, and metaphysical/spiritual time), and then discusses the divine perspective in terms of God's transcendence over time, the concept of continuous creation, and eternity. While humans experience time as a linear and successive process, God is understood in classical Islamic Kalam and Christian theology as a timeless, eternal, and everlasting being. This fundamental distinction raises the question of how the relationship between God's absolute knowledge and human free will can be established. Within this context, the study addresses the relationship between destiny and divine knowledge through the critical distinction between knowing and determining; the metaphor of the Preserved Tablet (Lauh al-Mahfuz) is interpreted as a representation of a timeless understanding of knowledge. Additionally, the perspectives of Western and Islamic philosophers regarding free will and human responsibility are examined. Accordingly, the study argues that divine knowledge exists in a structure independent of time. Thus, it is argued that there is a metaphysical harmony between human temporal experience and God's timeless knowledge, and that the concepts of destiny, freedom, and responsibility can be understood holistically within this framework.

Keywords: Omniscience, Divine Timelessness, Fate, Free Will, Time

GİRİŞ

Zaman olgusu kuşkusuz varlık aleminin en tartışmalı ve üzerinde en çok kafa yorulan konularından biridir; çünkü onu anlamlandırma biçimi ve bu süreçte istinat edilen felsefî, kültürel veya dini perspektif, sahip olunan zaman algısı bağlamında muhataplarının paradigma, kabul, inanç ve tutumlarını derinden etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bundan mütevellit zaman anlayışı, tarih boyunca farklı medeniyetlerde, felsefî geleneklerde ve kültürel çerçevelerde çeşitlilik göstermiştir; bu farklı perspektifler, zamanın doğası ve insan yaşamındaki yeri üzerine düşünmeyi mümkün kılmıştır. Antik Yunan dünyasında zaman, gökyüzünün sonsuz deviniminden esinle döngüsel bir karakter taşır; hatta bu bitimsiz hareket kutsal addedilirdi. Ancak tek tanrılı dinlerin zuhuruyla birlikte, yaratılış fikri zamanın mahiyetini de dönüştürdü: başlangıç ve sonu olan, düz bir çizgi gibi ilerleyen lineer bir zaman anlayışı hâkimiyet kazandı. Ne var ki bu değişim, insanlığın tümünde aynı kabulün geçerli olduğu anlamına gelmez. Zira Doğu'nun kadim öğretilerinde, hâlâ devri daim eden evren tasavvuru geçerliliğini korumakta; varoluş, döngülerin sonsuz ritmi içinde anlamını bulmaktadır.

İslam felsefesinde ise zaman, her an yeniden yaratılan bir akış olarak görülür. Her ne kadar bu yorum zamanın mahiyetine dair zengin bir çerçeve sunsa da Tanrı-zaman ilişkisi başlı başına geniş bir tartışma alanı olup burada yalnızca genel hatlarıyla anılmaktadır. Bu farklı zaman anlayışları, Tanrı'nın zamanla ilişkisini şekillendirir. Tanrı, zamanın ötesinde, ezeli ve ebedîdir; zaman ona göre bir "şimdi"dir, bir akış değil. Tanrı, zamandan münezze bir varlıktır. O, zamanın ötesinde olup geçmiş,

şimdi ve geleceği aynı anda bilir. Buradaki “mutlak bilgi” kavramı, Tanrı’nın tüm zamanları tek bir anda ve eksiksiz biçimde bildiği fikrini içerir. Bu bilgi, insan bilgisinden farklı olarak değişmez, eksilmez ve zamana bağımlı değildir (Craig, 2001). Bu bakış açısında Tanrı’nın bilgisi, zamanın içindeki ardışıklığı aşar ve O, her şeyin geçmişte, şimdi ve gelecekte nasıl olacağını bir bütün olarak kavrar. Tanrı’nın ezeli ve ebedî niteliği, zamanın sınırlarının Tanrı için geçerli olmadığını gösterir. Bununla birlikte kader ve özgür irade konusu kelamın en temel problemlerinden biridir; burada yalnızca zaman bağlamında kısa bir değiniyle yetinilecektir.

Kader anlayışı, Tanrı’nın her şeyi bilmesi ile insanın özgür iradesi arasında denge kurar. Tanrı, her şeyin nasıl olacağını bilir, ancak bu bilgi, insanın seçimlerini zorunlu kılmaz. İnsan, özgür iradesiyle hareket eder, ancak Tanrı’nın bilgisi tüm bu hareketleri zamanın dışında ve bütünsel bir bakışla kapsar. Levh-i Mahfûz metaforu, Tanrı’nın her şeyin yazıldığı bir kitap gibi her an yaratmayı ve bilmenin, belirleme anlamına gelmediğini anlatır. İnsan, zaman içinde bir varlık olarak yalnızca "şimdi"yi deneyimler. Oysa Tanrı, tüm zamanı bir bütün olarak görür; geçmiş ve geleceği de aynı anda kuşatarak, her şeyin "şimdi"sindedir. Bu, insanın zamanın akışına göre sınırlı bir şekilde yaşadığı deneyimleri, Tanrı’nın zaman ötesindeki bakış açısı ile anlamlandırır. Burada özgür irade ve kader meselelerinin yalnızca işaret edildiği, derinlemesine bir tartışmanın amaçlanmadığı özellikle vurgulanmalıdır.

İnsan, özgür iradesini kullanarak kararlar alırken, Tanrı tüm kararları ve eylemleri zamansal bir sınırlama olmaksızın bilmektedir. Zaman, insan için bir deneyim, Tanrı içinse bir gerçekliktir. İnsan, zamanın içinde özgür iradesini kullanarak hareket ederken, Tanrı her şeyin mutlak bilgisini zamansal sınırların ötesinde görebilir. Bu yaklaşım, kaderin insanın özgür iradesiyle nasıl ilişkilendirilebileceğine dair yalnızca bir çerçeve sunmakta, kesin bir çözüm önermemektedir. Bu anlayış, kaderin, insanın özgür iradesiyle çelişmediğini gösterir; aksine, kaderin mutlak bilgisi, insanın özgür seçimlerinin anlamını daha da derinleştirir. Sonuç olarak, zamanın ve kaderin yapısını anlamak, insanın zaman içindeki deneyimini Tanrı’nın zaman ötesindeki bakış açısıyla birleştirir. Tanrı, insanın zaman içindeki eylemlerini ve seçimlerini bildiği gibi, insan da özgür iradesiyle, zamansal koşulların içinde hareket eder. Bu bakış açısı, özgürlük, sorumluluk ve kaderin harmanlandığı metafizik bir dengeyi ortaya koyar.

Bu çalışmanın amacı, zaman kavramını felsefi ve teolojik bir perspektiften ele alarak, Tanrı–zaman ilişkisi ve bu ilişkinin kader ile özgür irade tartışmalarına yansımalarını genel bir çerçevede incelemektir. Çalışma, zamanın farklı felsefi yorumlarını tarihsel ve kavramsal bağlamda karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek, Tanrı’nın zamansız mutlak bilgisi ile insanın özgür iradesi arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılabilirliğine dair çeşitli bakış açılarını bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle metin, bir çözümden ziyade literatürdeki farklı yönelimleri analiz ederek okuyucuyu konu üzerine yeniden düşünmeye davet etmektedir.

Bu bakımdan burada izlenen yol daha ziyade eklektik bir bakış açısıyla ve özgün bir felsefi anlayış ortaya koymayı başarabilmektir. Bu kapsamda çalışma, zaman algısının göreliliğinden hareketle

tarihe mal olmuş önemli şahsiyetlerin zaman anlayışlarını karşılaştırmalı bir biçimde ele alarak, zamanın çeşitli felsefi yaklaşımlardaki anlam katmanlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Zamansal görelilik kavramı başlı başına bir araştırma alanı olmakla birlikte, burada yalnızca farklı bakışların çeşitliliğini göstermek amacıyla anılmaktadır. Böylece, zamanın insan bilinci ve varoluşla olan ilişkisini de dikkate alarak, zaman olgusunu yalnızca ölçülebilir bir nicelik olarak değil, aynı zamanda bireyin varlık deneyimini yapılandıran temel bir fenomen olarak, zamanın çok katmanlı doğasını anlamaya yönelik bütüncül bir yaklaşım sunmayı ve okuyucuyu, zaman kavramı üzerine yeniden düşünmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, felsefi-tasviri (descriptive) bir yöntem benimsemektedir (Creswell & Poth, 2017). Ele alınan kavramlar, karşılaştırmalı bir yaklaşımla hem klasik hem çağdaş filozoflar üzerinden analiz edilmiştir. Zaman kavramı yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda ontolojik, epistemolojik ve teolojik boyutlarıyla ele alınmıştır. Metin boyunca seçilen filozoflar, Batı ve İslam düşünce geleneklerinden temsil edilecek şekilde nitel örnekleme (purposive sampling) yöntemiyle belirlenmiştir. Metnin amacı, bir yargıdan çok, çoklu görüşleri analiz ederek okuyucuyu zaman ve kader üzerine yeniden düşünmeye teşvik etmektir. Ayrıca metin içinde sıkça kullanılan metaforlar (örneğin kitap ve sayfa metaforu), zaman ve bilgi kavramlarını daha somut bir çerçevede anlamlandırmayı kolaylaştırmak amacıyla seçilmiştir.

Çalışmanın temel problemi, zamanın farklı felsefi ve teolojik yaklaşımlarda nasıl kavramsallaştırıldığı ve bu kavramsallaştırmaların Tanrı'nın mutlak bilgisi ile insan özgür iradesi arasındaki ilişkiye ne tür katkılar sunduğudur. Problem, tek bir çözüm önerisinden ziyade, literatürdeki çeşitliliğin bu tartışmaya sağladığı imkânları göstermektir.

ZAMANIN FELSEFİ TANIMI VE TÜRLERİ

Zaman, insan bilincinin en temel ve kaçınılmaz kategorilerinden biridir. Ancak felsefi açıdan ele alındığında, zamanın doğası üzerine fikir birliği yoktur. Zaman, mutlak bir gerçeklik midir yoksa bilinçli varlıkların algısına bağlı bir inşa mı? Bu soruya verilen cevaplar, Tanrı'nın zamanla olan ilişkisini de doğrudan etkiler. Bu bağlamda zaman kavramının felsefi analizine başvurmak, yalnızca metafiziksel bir arayış değil, aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Felsefe tarihinde zamanın tanımı ve sınıflandırılması farklı paradigmlar çerçevesinde değişiklik göstermiştir. Antik Çağ filozoflarından Orta Çağ teologlarına, Modern felsefecilerden Postmodern yaklaşımlara kadar zaman her dönemde tartışılmış, üzerine yeni sorular sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplar, zaman anlayışını şekillendirmiştir.

Lineer Zaman

Lineer zaman anlayışı, genel olarak Aristoteles'ten itibaren Batı felsefesinde baskın bir model olmuştur. Aristoteles'e göre zaman, harekete bağlı olarak ortaya çıkan bir ölçümdür. Fizik adlı eserinde

zamanı, hareketin sayısı olarak tanımlar. Bu anlayışta zaman, fiziksel evrendeki değişimlerin ve hareketlerin ardışıklığına bağlı olarak kavranır (Aristotle, 1984: IV.11–14). Modern bilim bu modeli büyük ölçüde benimsemiştir; Newton'un mutlak zaman kavramı da lineer bir zaman anlayışına dayanır. Newton'a göre zaman, uzaydan bağımsız ve kendi başına işleyen mutlak bir boyuttur. Nitekim bu kapsamda Einstein'ın 1916'da geliştirdiği Genel Görelilik Teorisi, Newtoncu mutlak zaman anlayışını kökten değiştirmiştir. Bu teoriye göre zaman, evrendeki kütle ve enerji dağılımına bağlı olarak bükülebilir ve akışı değişebilir. Özellikle kara delikler gibi yoğun kütleçekim alanlarında, zamanın akışı Dünya'daki zamanla kıyaslandığında önemli ölçüde yavaşlar. Bu durum, zamanın evrensel ve değişmez bir arka plan olmadığı, aksine uzay-zaman dokusunun dinamik bir özelliği olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Böylece modern fizik, zamanın yalnızca ölçülebilir bir mutlak akış değil, kozmik olaylarla şekillenen esnek bir boyut olduğunu göstermiştir (Einstein, 1916). Barbour (1999), bu esnekliğin bir adım ötesine geçerek, zamanın fiziksel gerçeklikte mutlak bir varlık olmadığını, sadece olaylar arasındaki ilişkilerden türeyen bir illüzyon olduğunu ileri sürer. Ona göre evrenin tüm anları bir arada var olabilir ve zaman, yalnızca insan bilinciyle ilişkilendirilmiş bir deneyimdir.

Lineer zaman, teistik dinlerle de özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ile uyumludur. Bu dinlerin kutsal metinlerinde tarih, Tanrı'nın iradesi doğrultusunda ilerleyen bir hat üzerinde tasvir edilir. Yaratılış, vahiy, kurtuluş ve kıyamet gibi olaylar bu zaman çizgisi üzerinde belirli bir sırayla yer alır. Augustinus, *Confessiones* adlı eserinde bu lineer zaman anlayışını teolojik bir çerçevede ele alır. Tanrı, zamandan önce vardır ve zamanı yaratandır. Dolayısıyla zaman, yaratılmış bir varlıktır ve Tanrı'nın iradesine tabidir (Augustinus, 2007: Kitap XI, Bölüm 13).

Ancak lineer zaman modeline yönelik eleştiriler de mevcuttur. Bergson, lineer zaman anlayışının zamanın yaşanan boyutunu ihmal ettiğini söyler. Ona göre gerçek zaman (*durée*), bilinçte sürekli olarak akan ve ölçülemeyen bir deneyimdir (Bergson, 1910). Bu eleştiriler, zamanın salt fiziksel bir kategori olmadığını ortaya koyar.

Döngüsel Zaman

Döngüsel zaman anlayışı, çoğunlukla Doğu felsefelerinde ve antik uygarlıklarda rastlanan bir yaklaşımdır. Bu anlayış, evrenin sürekli olarak tekrar eden döngüler içinde işlediğini varsayar. Hint felsefesinde zaman, Yuga adlı devrelerle ifade edilir. Satya Yuga, Treta Yuga, Dvapara Yuga ve Kali Yuga şeklinde dört büyük döngüsel evre söz konusudur. Bu evreler, evrenin yaratılışı, yozlaşması ve yeniden yaratılışını anlatan bir süreci betimler (Eliade, 1991).

Antik Yunan'da zaman anlayışı, farklı filozofların evren görüşlerine göre değişiklik gösterir. Stoacı filozoflar, evrenin logos ve doğa yasaları çerçevesinde tekrar eden süreçlerle işlediğini savunurlar; bu anlayış bazen "büyük yıl" veya kozmik döngü kavramlarıyla ifade edilir, ancak evrenin tamamen birebir tekrar edeceği anlamına gelmez. Döngüsel süreçler, varlığın düzenli ve tekrarlı yapısını vurgular (Long, 1996: 6). Platon, *Timaeus*'ta zamanı göksel hareketlerin ölçüsü olarak ele alır; bu

bağlamda ay altı dünyada döngüsel bir karakter görülür (Plato, 1997: 17). Aristoteles ise zamanın ölçülebilir ve lineer bir niteliğe sahip olduğunu, göksel ve ay altı hareketlerin farklı karakterde olduğunu belirtir (Aristotle, 1984: 209). Böylece Antik Yunan düşüncesinde zamanın döngüsel veya lineer niteliği, filozofların kendi evren anlayışlarına ve perspektiflerine bağlı olarak değişiklik gösterir.

Nietzsche'nin "Ebedi Dönüş" kavramı, zamanın döngüsel bir biçimde sonsuz kez yeniden yaşanması fikrini içerir. Nietzsche'ye göre, birey yaşamını o kadar tam ve güçlü bir şekilde yaşamalıdır ki, aynı hayatı sonsuz defa yeniden yaşamaya razı olmalıdır. Bu düşünce, yaşamın her anını onurlandırma ve kabul etme anlamına gelir. Nietzsche, bu kavramı "Şen Bilim" adlı eserinde ilk kez dile getirmiştir (Nietzsche, 2007: 108).

Doğu felsefelerinde zaman ve kader daha çok nedensel döngü (karma) üzerinden açıklanır. Budizm'e göre her varlık geçmiş eylemlerinin sonucunu yaşar ve bu sonuçlar bir sonraki doğumu belirler. Bu bağlamda kader, Tanrı'nın belirlediği değil; kişinin eylemleriyle kendi eliyle oluşturduğu bir sonuçtur (Keown, 2005).

Hinduizm'de ise zaman, *samsara* adı verilen doğum-ölüm döngüsü içinde işler. Bu döngüden kurtuluş (mokşa), bilgisel ve ahlaki bir arınma süreciyle mümkündür. Hindu zaman anlayışı, kozmik döngüler (yuga) içinde ilerleyen büyük bir ritimdir (Eliade, 1991). Bu, İslam tasavvufundaki "ân" ve "devr-i daim" benzeri yapılarla kimi mistik paralellikler gösterir.

Metafizik ve Tinsel Zaman

Zamanın sadece fiziksel bir kategori olmayıp, metafizik ve tinsel boyutlar içerdiği fikri, Özellikle İslam düşüncesinde, bilhassa da tasavvuf geleneğinde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Tinsel zaman, sadece fiziksel evrendeki değişimlerden değil, ilahi tecellilerden ve bilinç düzeylerinden oluşan bir akış biçimidir. Bu, tasavvufta Tanrı'nın her an yaratma fiiliyle özdeşleşmiş, içkin bir zaman anlayışını temsil eder (Chittick, 1989). İslam felesefesinde zaman, Tanrı'nın tecellilerinin şekillendiği bir boyut olarak ele alınır. Bu anlayışa göre zaman sabit ve nesnel bir şey değil, her an yeniden yaratılan bir varlık sürecidir.

Muhyiddin İbn Arabî, varlığın her an Tanrı tarafından yeniden yaratıldığını savunur. Bu anlayış, Kur'an'ın Rahman Suresi 29. ayetinde ifade edilen "Her an O, yeni bir iştedir" (Külle yevmin hüve fi şe'n) kavramıyla uyumludur. İbn Arabî'ye göre bu ifade, zamanın Tanrısal fiillerle sürekli yenilendiğini gösterir (Chittick, 1989).

Tasavvufta zaman, süreklilik ve kesintisizlik arasında paradoksal bir yapı arz eder. Bir yandan "ân", Tanrı'nın varlığa tecelli ettiği en temel zaman birimidir. Diğer yandan bu ân, sürekli bir yenilenme içindedir. Bu anlayışta zaman, bir yaratılış çizelgesi değil, bir yaratılış ritmidir. Dolayısıyla metafizik ve tinsel zaman, sınırlı ve ölçülebilir bir kavram olmaktan çıkarak, sonsuzluğun içkin boyutlarından biri haline gelir.

Ontolojik Statü

Zamanın ontolojik konumu felsefi tartışmalarda merkezi bir yer işgal eder. Zaman gerçekten var mıdır, yoksa insan zihninin bir yansıması mıdır? Bu soru hem metafiziksel hem epistemolojik açıdan derin anlamlar taşır. Augustinus, zaman kavramını tanımlamanın güçlüğüne şu sözlerle ifade eder: "Zaman nedir? Kimse bana sormazsa biliyorum; biri sorarsa açıklayamam" (Augustinus, 2007). Bu ifade, zamanın sezgisel olarak bilindiğini ancak analitik olarak tanımlanmasının zorluklarını gözler önüne serer.

Kant'a göre zaman, deneyimden bağımsız olarak var olan bir gerçeklik değildir; aksine insan zihnine içkin, a priori bir biçimdir (Kant, 1998: 53–55). Yani zaman, deneyimden önce gelen ve deneyimi mümkün kılan bilinç koşullarından biridir. Bu bağlamda, zaman hem insan bilincinin bir yapısı hem de fenomenal dünyanın düzenini kavramamızı sağlayan bir ölçektir. Kant, zamanın kendisinin dışsal bir varlık olmadığını vurgular; bu nedenle zaman, nesnelere dışında bağımsız bir gerçeklik olarak var değildir.

Bu çerçevede, zamanın insan bilinci için geçerli olduğu kabul edilirse, Tanrı gibi zamandan bağımsız bir varlık için zamanın anlamı tartışmaya açılır. Tanrı'nın zamanüstü bir varlık olduğu görüşü, Kant'ın felsefi zeminiyle, yani zamanın yalnızca insan deneyiminin a priori bir biçimi olduğu iddiasıyla uyumlu biçimde ele alınabilir. Başka bir deyişle, Kant'ın zaman anlayışı, metafizik bir bakış açısıyla Tanrı'nın zamansal koşullardan muaf olduğunu tartışmak için bir temel sağlar, ancak burada derin teolojik ve metafizik tartışmalara girmek, konunun kapsamını aşar.

Zamanın ontolojik statüsüne dair bir diğer önemli tartışma, zamanın tenseless (zaman kiplerinden bağımsız) mi yoksa tensed (kipli) mi olduğudur. McTaggart, "The Unreality of Time" adlı makalesinde zamanın gerçek olmadığını savunur. Ona göre A-serisi (geçmiş-şimdi-gelecek) çelişikli olduğu için zaman gerçek değildir (McTaggart, 1908). Bu görüş, zamanın varlığına dair felsefi bir red sunar ve zamanın yalnızca bir illüzyon olduğu sonucuna varır.

Zamanın gerçekliğini sorgulayan en önemli argümanlardan biri olan McTaggart'ın "The Unreality of Time" adlı makalesinde sunduğu görüş, A-serisi ve B-serisi ayrımı üzerine kuruludur.

A-serisi, olayların "geçmiş", "şimdi" ve "gelecek" gibi kiplerle sınıflandırıldığı zamansal dizilimdir. Bu seride zaman sürekli bir dönüşüm içindedir: bir olay gelecekken şimdi olur ve ardından geçmiş olur.

B-serisi ise olayların yalnızca "önce" ve "sonra" gibi zamansal ilişkilerle tanımlandığı, değişmeyen bir dizilimdir. Örneğin "X olayı, Y'den önce gelir" ifadesi B-serisine aittir ve sabittir.

McTaggart'a göre A-serisi kaçınılmaz olarak çelişkilidir; çünkü aynı olay hem geçmiş hem şimdi hem de gelecek olamaz. Bu nedenle zaman bir illüzyondur.

Ancak bu görüşe birçok filozof tarafından ciddi eleştiriler getirilmiştir. Örneğin D.H. Mellor (1998), B-serisinin zamansal gerçekliği anlamada yeterli olduğunu savunarak McTaggart'ın çelişki iddiasının, A-serisinin kavramsal dönüşümünü yanlış anladığını öne sürer.

Dean Zimmerman (2005) ise, zamanın “kipli” (tensed) yapısını göz ardı eden yaklaşımların, insanın zamansal deneyimini soyutlaştırarak indirgemeci bir zaman anlayışı oluşturduğunu belirtir.

Dahası, çağdaş fizik de bu tartışmaya taraf olmuştur. Nitekim günümüzde modern kuantum mekaniği, zaman kavramının klasik fizik anlayışına göre çok daha karmaşık ve belirsiz bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kuantum yerçekimi kuramlarında zaman, sabit bir arka plan değişkeni olarak değil, diğer fiziksel süreçlerle birlikte evrimleşen bir parametre olarak ele alınır. Carlo Rovelli (2018) gibi kuantum yerçekimi alanındaki fizikçiler, zamanın sabit ve mutlak olmadığını, farklı düzlemlerde akışının göreliliğini savunarak McTaggart'ın "zaman yoktur" sonucuna karşı daha dinamik ve bağlamsal bir zaman anlayışını önermektedir. Bu kapsamda Rovelli (2018), zamanın atomik olayların ilişkisinden türeyen, temel bir varlık olmayabileceğini ileri sürmüştür. Bu bakış açısına göre, zaman sabit bir akış değildir; aksine, doğanın mikroskobik düzeydeki yapı taşları arasındaki ilişkilerin bir sonucudur. Böylece zamanın gerçekliği, mutlak bir varoluş değil, karşılıklı ilişkilerin bir görünümü olarak anlaşılır. Bu yaklaşım, McTaggart'ın zamanın gerçekliğini sorgulayan düşünceleriyle modern fiziğin önerdiği zamansız yapı arasında önemli bir paralellik kurmaktadır (Rovelli, 2018). Rovelli'ye göre zaman, doğadaki temel varlıklar arasında olan ilişki ağlarının bir ürünüdür. Zamanın akışı, gözlemcinin bulunduğu yere ve ölçme düzlemine bağlı olarak farklılaşır. Bu da zamanın nesnel değil, bağlamsal ve ilişkisel bir gerçeklik olduğunu ortaya koyar.

Netice itibarıyla zaman, felsefi düşüncede hem ontolojik hem epistemolojik hem de tinsel boyutlarıyla değerlendirilmesi gereken karmaşık bir fenomendir. Bu karmaşıklık, zamanın hem fiziksel bir olgu hem zihinsel bir kategori hem de kutsal bir tecelli alanı olmasından kaynaklanmaktadır.

TANRI'NIN ZAMANLA İLİŞKİSİ

Einstein'ın Genel Görelilik Teorisi ve onu takip eden modern kozmoloji, zamanın evrende bir başlangıcı olabileceğini öne sürmüştür. Özellikle Hawking ve Ellis'in geliştirdiği tekilite teoremleri, evrenin başlangıcında, yani Büyük Patlama anında, uzay ve zamanın bir tekilite yoğunlaştığını göstermektedir (Hawking & Ellis, 1973). Her ne kadar bu teori halihazırda kesin olarak kanıtlanamamış ve her daim yanlışlanabilir bir nitelik taşısa da evrenin başlangıcına dair önemli bir model sunmaktadır. Nitekim bu bulgular, şimdilik yanlışlanamamış olmalarından hareketle zamanın yaratılmış bir fenomen olduğunu, dolayısıyla onun ötesinde bir varlık olan Tanrı'nın, zamansal süreçlere tabi olamayacağını güçlü bir biçimde desteklemektedir. Tanrı, zamansal bir başlangıcın ve evrensel evrimin içinde yer almak yerine, tüm bu süreci aşkın bir perspektiften kuşatmaktadır. Böylece Tanrı'nın zamandan münezzehe oluşu, yalnızca teolojik bir inanç değil, aynı zamanda kozmolojik verilere dayanan metafizik bir zorunluluk olarak da temellendirilebilir.

Bununla beraber Tanrı'nın zamanla ilişkisini ele almak, yalnızca teolojik değil aynı zamanda derin metafizik bir meseledir. Çünkü "Tanrı" kavramı, sınırsızlık, ezeliyet ve değişmezlik gibi nitelikleri içerirken, "zaman" kavramı sınır, değişim ve ardıllık içerir. Dolayısıyla, zamanın içinde olan ile zamanın ötesinde olan arasında bir ayırım yapılmalıdır. Bu ayırım, kader ve ilim gibi meselelerde belirleyici hale gelir. Tanrı'nın zamanla ilişkisini anlamaya çalışmak, aynı zamanda Tanrı'nın bilgisi, kudreti ve iradesiyle zaman arasındaki ilişkiyi çözümlenmeye yönelik bir girişimdir. Zamanüstü bilgi, olayların olup bitmesini beklemeden, her şeyi ezelden bilen bir ilahi bakışı temsil eder. Burada bilgi, kronolojik bir süreç içinde oluşmaz; olayların meydana gelmesinden önce, hatta zamanın yaratılmasından bile önce mevcuttur (Leftow, 1991). Bu bağlamda felsefi teizm, klasik kelim, tasavvuf ve modern ilahiyat farklı perspektifler sunar.

Zamanla Münezzehe Olmak

Klasik İslam kelimasında ve Hristiyan skolastik düşüncesinde Tanrı, zamanın dışında ve üstünde kabul edilir. Zira zaman, yaratılmıştır ve Tanrı, yaratılmış hiçbir şeyle sınırlanmaz. Bu anlayışta Tanrı için "önce" ve "sonra" yoktur; O, ezeli ve ebedidir. Ezeliyet, "çok eski" olmak değil; zamanın öncesi ve sonrasından bağımsız olmak anlamına gelir. Bu görüş özellikle Eş'ari ve Mâtürîdî düşünce geleneğinde açıkça ifade edilir. Tanrı'nın ezeliyeti, O'nun sıfatlarının da ezeli olduğu anlamına gelir. İmam Mâtürîdî'ye göre Tanrı'nın ilmi, kudreti ve kelâmı zamanla kayıtlı değildir (Özervarlı, 2003).

Aynı anlayış, Hristiyan teolojisinde Thomas Aquinas'ın Tanrı tasavvurunda da görülür. Aquinas'a göre Tanrı "actus purus" yani "salt fiil"dir; O'nda potansiyel hiçbir şey yoktur ve bu nedenle değişime açık değildir. Bu nedenle zaman da Tanrı'ya işlemez (Aquinas, 1947). Tanrı'nın zamansal olmayan doğası, O'nun bilgisiyle yaratılmış dünya arasındaki ilişkiyi de belirler. Yani Tanrı bir şeyi zamanın içinde olup bitince değil, zaman-üstü bir tarzda bilir ve yaratır.

Bu anlayışta Tanrı'nın zamandan münezzehe oluşu, O'nun "bir şeyin ne zaman olacağını bilmesi" ile "zamanın içinde bekleyerek o şeyin gerçekleşmesini izlemesi" arasındaki farkı ortaya koyar. Tanrı, zamanın içindeki sıralı olayları bir anda kuşatır, çünkü O'nun bilgisi zaman gibi ardışık değildir; birlikli ve bütünlüklüdür. Craig (2001), bu durumu "Tanrısal zamansızlık" (divine timelessness) kavramıyla açıklarken, bazı çağdaş ilahiyatçılar ise "zamanda fakat zamana tabi olmayan Tanrı" modelini savunarak Tanrı'nın eylemlerinin zamansal boyutlarını kabul ederler. Kittle ve Vicens (2019) de benzer şekilde, Tanrı'nın zamandan bağımsız bilgisi ile insanın özgürlüğünün birbiriyle çelişmediğini ileri sürer. Onlara göre, Tanrı'nın gelecekteki özgür insan eylemlerini bilmesi, bu eylemlerin zorunlu olduğu anlamına gelmez; Tanrı'nın bilgisi tenseless (kipten bağımsız) bir yapıda olup, olayların gerçekleşmesini gerektirmez. Yani, Tanrı bir eylemin olacağını bilir çünkü kişi onu özgürce gerçekleştirecektir; bu bilgi, kişinin seçim yapma özgürlüğünü ortadan kaldırmaz. Bu bağlamda mutlak bilgi, Tanrı'nın bilgisinin zamandan bağımsız ve bütüncül doğasını ifade eder. İnsan bilgisi, deneyimlere, algıya ve zamansal sınırlılığa dayanırken; Tanrı'nın bilgisi, bütünsel, eksiksiz ve ezeli'dir.

Craig (2001), bu tür bilgiyi "zamansız bilgi" olarak adlandırır ve Tanrı'nın geçmişi, şimdiki ve geleceği bir bütün halinde kavradığını belirtir.

Hristiyan felsefesinde de zaman kavramı, Tanrı'nın aşkınlığı ve değişmezliği ile ilişkilendirilmiştir. Thomas Aquinas, Tanrı'yı "salt fiil" (actus purus) olarak tanımlayarak O'nun hiçbir potansiyel içermediğini ve dolayısıyla değişim ve zamana tabi olmadığını ileri sürmüştür (Aquinas, 1947). Bu anlayış, modern Hristiyan teolojisinde özellikle Molinist yaklaşımda yeniden ele alınmıştır. Alvin Plantinga gibi düşünürler, Tanrı'nın zamanın dışında bulunduğunu, fakat insanın özgür seçimlerini "orta bilgi" (middle knowledge) aracılığıyla bildiğini savunmuşlardır. Böylece Tanrı, insan özgürlüğünü korurken, gelecekteki tüm olasılıkları önceden bilen mutlak bir perspektife sahiptir (Plantinga, 1980). Bu yaklaşım, İslam kelamındaki Tanrı'nın ezeli bilgisi ile insan iradesi arasındaki ilişkiye paralel bir çizgide ilerlemektedir.

Sürekli Yaratım ve “Şimdi”

Tasavvuf geleneğinde Tanrı'nın yaratımı statik değil, dinamik ve süreklidir. “Her an bir yaratış içindedir” (Rahman 55/29) ayetiyle işaret edilen bu anlayışta, evren her ân yeniden yaratılmakta ve bu yaratım “şimdiki zaman”da gerçekleşmektedir. Bu görüş, İbn Arabî gibi mutasavvıflar tarafından derinleştirilmiştir. İbn Arabî'ye göre zaman (1994: 45), Tanrı'nın tecellilerinin sürekliliğini yansıtır. Nitekim varlık, sabit değil, sürekli olarak “yeniden” yaratılmaktadır (Chittick, 1989).

İbn Arabî, zamanın fiziksel bir çizgide akan bir olgudan ziyade, Hakikat'in çok boyutlu bir görünüm alanı olduğunu belirtir. Gerçek olan yalnızca “şimdi”dir. Geçmiş ve gelecek, sadece zihinsel kategorilerdir ve insan algısına mahsustur. Bu anlayışta zaman, Tanrı'nın mutlak bilgisi karşısında bir illüzyon ya da sınır çizgisi gibi işler. İnsan, zamanın içine hapsolmüştür; ama Tanrı, tüm zamanları aynı “an”da kuşatır.

Bu görüş modern felsefi düşüncede de yankı bulmuştur. Özellikle Bergson'un “saf süre” kavramı, mekanik zamandan farklı olarak bilinçte tecrübe edilen bir sürekliliğe işaret eder. Bergson'a göre insanın yaşadığı gerçek zaman, geçmiş ve gelecekteki ziyade, şimdide süreklilik kazanan bir varoluştur (Bergson, 1910). Bu kavram, tasavvuftaki yaratımın anlık ve sürekli oluşu anlayışıyla örtüşür.

Sürekli yaratım fikri, Tanrı'nın evrenle kurduğu ilişkinin aktif ve canlı bir biçimde sürdüğünü ifade eder. Tanrı'nın yaratması bir başlangıçta olup sona eren bir fiil değil, her an tecelli eden bir fiildir. Bu anlayış, yalnızca ontolojik değil, aynı zamanda epistemolojik sonuçlar da doğurur: İnsan, her an Tanrı'nın yaratımına şahit olarak, kendi varoluşunu bu yaratım süreciyle yeniden anlamlandırır (Murata & Chittick, 1994).

Ezeliyet: Tanrı'nın Perspektifi

Tanrı'nın “geleceği biliyor olması” insan algısıyla anlaşıldığında, O'nun “zamanın içinde ilerlediği” gibi bir yanılgı ortaya çıkabilir. Oysa Tanrı için “gelecek” diye bir şey yoktur; her şey, olmuş,

olmakta ve olacak olan, Tanrı katında aynı düzlemde mevcut ve malumdur. Bu perspektif, Levh-i Mahfûz metaforuyla somutlaştırılır: Her şey orada “yazılmıştır”, ama bu yazılmışlık, olmuş bitmiş bir roman gibi değil; zaman üstü bir hakikatin yansımasıdır. Levh-i Mahfûz, zamanın içinde değil, zamanın ötesinde yer alan ilahî bilginin bir sembolüdür (Nasr, 2006a).

Bu bağlamda Tanrı'nın ezeliyeti, O'nun bilgisi ve iradesiyle doğrudan ilişkilidir. Tanrı'nın zamandan münezzehe oluşu hem ilmi hem iradesi hem de yaratışı için geçerlidir. Bu nedenle Tanrı'nın bir şeyi bilmesi, onu “zorunlu olarak öyle yapacağı” anlamına gelmez. Bilmek başka, belirlemek başkadır. Bu nokta kader meselesinde çok kritik bir ayrımı oluşturur. Gazâlî, Tanrı'nın ilminde her şeyin sabit olduğunu, ancak bu bilginin insan iradesini zorunlu hale getirmedeğini savunur (Gazâlî, 2004).

Tanrı'nın zaman üstü bilgisi, klasik kelamın önemli problemlerinden biri olan “ilim-kader” ilişkisini de etkiler. Bu ilişki, modern ilahiyatçılar tarafından da yeniden ele alınmıştır. Örneğin Plantinga (1980), Tanrı'nın geleceği bilmesi ile insanın özgür iradesi arasında bir çelişki olmadığını, çünkü Tanrı'nın bilgisi zamansal olarak değil, mantıksal olarak öncelikli olduğunu savunur. Bu, Tanrı'nın bir olayı bilmesiyle onun gerçekleşmesi arasında zorunlu bir nedensellik bulunmadığını ortaya koyar.

Sonuç olarak Tanrı'nın zamanla ilişkisi, felsefi ve teolojik düşünce açısından çok katmanlı bir mesele olarak varlığını sürdürmektedir. Tanrı'nın zamandan münezzehe olması, O'nun yaratıcı, bilici ve düzenleyici sıfatlarını daha evrensel bir düzlemde anlamayı mümkün kılar. Aynı zamanda insanın zamanla ilişkisini de yeniden düşünmesini zorunlu kılar.

KADER VE İLİM İLİŞKİSİ

Zaman, Tanrı ve kader arasında kurulacak ilişki, insanın özgürlüğünü ve sorumluluğunu anlamada temel teşkil eder. Kader, genellikle “her şeyin önceden belirlenmiş olması” olarak algılanır. Ancak bu tanım, Tanrı'nın ilmiyle insan iradesi arasındaki ilişkinin inceliklerini göz ardı edebilir. Bu yüzden burada Tanrı'nın ilim (bilgi) sıfatıyla irade (dileme) ve kudret (güç) sıfatlarını ayırarak düşünmek önemlidir. Kader, İslam düşüncesinde yalnızca bir “yazgı” değil; Tanrı'nın mutlak bilgisi, insanın özgür iradesi ve evrenin ontolojik düzeniyle ilişkili karmaşık bir yapıdır.

Tanrı'nın İlim Sıfatı: Bilmek ve Belirlemek Ayrımı

Tanrı'nın her şeyi bilmesi, O'nun her şeyi belirlediği anlamına gelir mi? Bu soru, özgür irade ve sorumluluk kavramlarının temelini oluşturur. Eğer Tanrı bir şeyin nasıl olacağını biliyorsa, bu bilgi o olayın zorunlu şekilde o biçimde gerçekleşeceği anlamına mı gelir? Klasik İslam kelamında bu mesele uzun tartışmalara konu olmuştur. Özellikle Eş'arî ve Mâturîdî ekoller, Tanrı'nın bilgisi ile insan fiillerinin özgürlüğü arasındaki dengeyi açıklamaya çalışmışlardır (Frank, 1978a).

Bu noktada bilgi ile belirleme arasında ayırım yapmak gerekir. Örneğin bir öğretmen, bir öğrencisinin sınavda başarısız olacağını önceden bilse de bu bilgi, öğrencinin o sınavda başarısız olmasına neden olmaz. Öğrencinin başarısızlığı, kendi hazırlıksızlığından kaynaklanır; öğretmenin

bilgisi sadece sonucu önceden kapsamıştır. Tanrı'nın bilgisi de benzer şekilde, zamanın dışında ve üstünde olduğundan, O'nun bilmesi insanın eylemlerini zorunlu kılmaz. Bu görüşü Gazâlî de savunur: Tanrı'nın bilgisi nesnelere doğasından ve kulun eylemlerinden bağımsız bir şekilde değildir; bilakis onları kuşatıcı bir şekilde kapsar (Gazâlî, 2004).

Plantinga (1980) da Tanrı'nın bilgisiyle insanın özgürlüğü arasında bir çelişki olmadığını ileri sürer. Ona göre Tanrı, her olası dünyada nelerin gerçekleşeceğini bilir ("middle knowledge") ancak bu bilgi, insanın seçimlerini zorunlu kılmaz. Bilme ve belirleme arasındaki bu ayrım, özellikle modern felsefi teizmde kader meselesine dair yeni yorumların önünü açmıştır. Wierenga (2003) da bu görüşü destekleyerek, Tanrı'nın zamandan bağımsız bilgisinin insan özgürlüğünü ortadan kaldırmadığını belirtir. Ona göre Tanrı, her şeyi tenseless şekilde bilir; bu bilgi, insanın seçim yapma yetisini ortadan kaldıran bir nedensellik içermez.

Kelam ekolleri içinde özellikle Mutezile, Tanrı'nın adalet sıfatına büyük vurgu yaparak insan iradesinin tam anlamıyla özgür olduğunu savunur. Nitekim bu görüşe göre geçmişe kader, geleceğe irade nazarıyla bakılır. Çünkü Mutezile'ye göre, eğer Tanrı insan fiillerini önceden belirleseydi, bu durum insanı sorumlu tutmayı adaletsiz hale getirirdi (Watt, 1946). Bu yüzden Mutezile'ye göre Tanrı'nın bilgisi, eylemlerin nedenlerini değil, yalnızca sonuçlarını kuşatır (Frank, 1978b).

Mutezile'nin aksine, Cebriyye mezhebi insanın hiçbir fiilinde özgür olmadığını, her şeyin doğrudan Tanrı tarafından yaratıldığını savunur. Bu görüşte kader, tam anlamıyla belirleyicidir. İnsan sadece Tanrı'nın yazdığı senaryoda hareket eden bir figürdür (Watt, 1946).

Öte yandan Selefilik, özellikle Hanbelî çizgide, Tanrı'nın mutlak iradesine sıkı sıkıya bağlı kalırken, insan fiillerini "yaratma" anlamında Tanrı'ya isnat eder. Ancak "kazanım" (kesb) yoluyla, sınırlı da olsa bir sorumluluk alanı tanır (İbn Hanbal, 1200, Akt. Özervarlı, 2003). Bu bakış açısı, kelam geleneğindeki irade-Tanrı bilgisi dengesine daha pragmatik bir açıklama getirir.

Hristiyan teolojisinde de benzer tartışmalar Augustine ve Pelagius arasında yaşanmıştır. Augustine, Tanrı'nın her şeyi belirlediğini ve buna karşın insanın özgür olduğunu savunurken, Pelagius daha çok insan özgürlüğünü ve sorumluluğunu ön plana çıkarır. Bu tartışma, Batı teolojisinde de "önceden belirlenmişlik" (predestination) sorunsalının temelini oluşturur (Stump, 2003).

Çağdaş İslam filozofları arasında Fazlur Rahman gibi düşünürler, kaderi sabit bir yazgı değil, insanın sürekli olarak ilahi rehberlik altında yön verdiği bir süreç olarak yorumlarlar. Ona göre Kur'an'daki kader anlayışı, epistemolojik değil, aksiyoneldir; yani kader bir "bilgi" değil, bir "sorumluluk zemini"dir (Rahman, 1982).

Bu nedenle Tanrı'nın sahip olduğu zamanüstü bilgi, olayların oluş sürecine bağlı değildir. Tanrı, her olayı ezelden bilir; ama bu bilgi, olayın neden gerçekleştiği değil, nasıl gerçekleşeceğini zamansal sınırlamalar dışında bilinmesidir. Leftow (1991), bu anlayışı "mantıksal öncelik" kavramıyla açıklar: Tanrısal bilgi, olaylara sebep olmaz; yalnızca onları zaman-dışı bir düzlemde kuşatır.

Levh-i Mahfûz: Zamanüstü Yazı

İslam geleneğinde kaderin bir diğer metaforu Levh-i Mahfûz'dur. Bu “korunmuş levha”, tüm olmuş, olmakta olan ve olacakların Tanrı katındaki kayıtlı halidir. Ancak burada önemli olan, bu “yazılmışlık”ın zamanın içindeki bir yazgı değil, zamanüstü bir gerçeklik olmasıdır. Yani yazı, “olacak diye yazıldı” şeklinde değil, “olacağı bilindiği için yazıldı” şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu fark, kaderin cebri (deterministik) değil, ilmî (bilgiye dayalı) bir yönü olduğunu ortaya koyar. Kittle ve Vicens (2019), bu ayrımı daha da belirgin hale getirerek, Tanrı'nın bilgi tarzının tenseless bir şekilde yapılandığını savunur. Bu bağlamda Tanrı, zamanın tüm noktalarını bir anda kuşatır ve bu kuşatma, zorunluluk yaratmaz; bilgiyle belirleme arasında kesin bir fark olduğunu öne sürerler. Tanrı'nın Levh-i Mahfûz'daki bilgisi, olayların neden-sonuç ilişkisi içindeki doğasına dayanır. İbn Sînâ'ya göre, Tanrı'nın bilgisi zorunlu değildir; çünkü Tanrı sadece evrensel ilkeleri değil, tikel olayları da bilir (Nasr, 2006b). Dolayısıyla Levh-i Mahfûz'daki yazgı, bir zorunluluk değil, zamanüstü bilgiye dayalı bir kayıttır.

Tasavvufta ise Levh-i Mahfûz, varlıkların Hakikat ile olan bağının sembolüdür. Bu bağlamda, kader yalnızca bir bilgi alanı değil, aynı zamanda ontolojik bir düzlemde gerçekleşen bir ilahi nizamın göstergesidir (Chittick, 1989). Levh-i Mahfûz'un zamanüstü doğası, Tanrı'nın ezeli bilgisiyle evrendeki olaylar arasındaki ilişkiyi açıklar. Olaylar insan açısından zamana yayılmış görünse de, Tanrı açısından hepsi aynı anda malumdur.

Şîî düşüncede Levh-i Mahfûz'a yaklaşımda bir derece farklılık söz konusudur. Özellikle İmamiyye mezhebine göre “bâdâ” (değişme) ilkesi uyarınca Tanrı bazı bilgileri dilerse değiştirebilir; bu da kaderin mutlak değil, bazı yönleriyle dinamik bir yapıya sahip olduğunu ima eder.

Budist kozmolojide ise kader (karma) tamamen nedensellik zinciri içerisinde açıklanır. Her eylem bir sonucu doğurur, ancak bu sonuç “bilinen” değil “oluşan” bir durumdur. Bu fark, İslam'daki kaderin bilgiye dayalı olması ile Budizm'deki kaderin eyleme dayalı oluşu arasında önemli bir ayrımdır (Keown, 2005).

İnsan Tecrübesi: Kaderin İçinde Hareket Etmek

İnsan zamanın içinde yaşar ve zamanı an be an deneyimler. Her bir karar, bir sayfa çeviriş gibidir. İnsan, bu kitapta henüz okumadığı bir sayfaya ulaşana kadar onun içeriğini bilmez. Oysa Tanrı, kitabı baştan sona ve dışından görmektedir. Bu benzetmede Tanrı, kitabın yazarı değil yalnızca okuyucusu olarak da düşünülebilir, zira O, özgür iradeyi insana vermiştir ve insan, yazdığı cümlelerin sorumluluğunu taşır.

Bu noktada özgürlük, kaderle çelişmez; aksine, kaderin gerçekleşme zemini olur. Kittle ve Vicens (2019), bu durumu “mantıksal öncelik” perspektifiyle açıklar: Tanrı'nın bilgisi, eylemlerden önce değil, eylemlerin mantıksal sonucudur. İnsan, özgür iradesiyle bir tercihte bulunur; Tanrı da bu

tercihi, zamanın ötesinden ve tenseless şekilde bilir. Bu da insan sorumluluğunu geçersiz kılmaz. Zira Tanrı, kulun neyi seçeceğini bilir, ama o seçimi kul yapar. Bu, “Tanrı biliyordu diye oldu” değil, “olacağını bildi çünkü zamanın dışında” şeklinde ifade edilmelidir. Burada insan, kendi tecrübesiyle kaderin parçası olurken aynı zamanda onu şekillendirir. Bu anlayış, insanın ahlaki sorumluluğunu da beraberinde getirir (Murata & Chittick, 1994). Abu Sway (2020), İslam epistemolojisi bağlamında kaderin sabit bir yazgıdan çok, bireyin sürekli ilahi rehberlik altında yaptığı seçimler olduğunu belirtir. Ona göre kader, edilgin bir kabulleniş değil, aktif bir etik sorumluluk alanıdır.

Kaderin insan tecrübesindeki karşılığı, çoğu zaman duygusal ve varoluşsal boyutlarla ilgilidir. Özellikle musibet, ölüm ve büyük kararlar karşısında kader düşüncesi devreye girer. Bu noktada İslam düşüncesi, tevekkül kavramıyla kaderi pasif bir kabulleniş değil, aktif bir teslimiyet olarak yorumlar. Kul, iradesiyle seçer; sonucunu ise Tanrı’ya bırakır.

Özetle, kader ile ilim arasındaki ilişki, Tanrı’nın zamanüstü bilgisinin, insanın zaman-içindeki eylemleriyle çelişmediğini ortaya koyar. Kader, bir yazgı değil; bir bilginin dışavurumu olarak anlaşılırsa, insanın özgürlüğü ve sorumluluğu ile Tanrı’nın mutlak bilgisi arasında sahil bir denge kurulabilir.

İbn Rüşd, kader konusunda Aristotelesçi nedensellik kavramlarını İslami düşünceyle uzlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre Tanrı’nın bilgisi genel ilkelere ilişkindir, tikel olaylar ise insanın iradesiyle şekillenir. Bu yaklaşım, özgür iradeyi daha güçlü biçimde savunur (Davidson, 1992).

Modern analitik felsefede William Lane Craig gibi bazı düşünürler, “middle knowledge” (orta bilgi) fikrini geliştirerek Tanrı’nın hem özgür iradeyi hem de mutlak bilgiyi aynı anda nasıl kuşattığını açıklamaya çalışırlar. Bu da klasik İslam kelamındaki Gazâlî ve Plantinga’nın yaklaşımlarıyla örtüşür.

Bu çerçevede kader meselesi yalnızca İslam teolojisinin değil, aynı zamanda evrensel düşünce tarihinin de temel problemlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Mezhepsel farklılıklar, dinler arası yaklaşımlar ve felsefi çözümler dikkate alındığında, kaderin yalnızca ilahi bilgiyle değil, aynı zamanda insanın ontolojik konumu, ahlaki sorumluluğu ve metafizik bağlamı ile de derinden ilişkili olduğu görülür.

ALGILANAN ZAMAN İLE MUTLAK GERÇEKLİK ARASINDAKİ AYRIM

İnsan, zamanın içinde bir varlık olarak, zamanı deneyimleyerek algılar. Bu algı, duygusal, zihinsel ve deneyimsel süreçlere bağlıdır; sınırlı, ardışık ve göreceli bir yapı arz eder (Gell, 1992). Milay Köktürk (2017)’e göre, insanın algıladığı zaman, bireysel deneyimle sınırlıdır ve bu algı, metafiziksel mutlak gerçekliği tamamen yansıtmaz. Buna karşılık, Tanrı’nın zamanla ilişkisi, felsefi ve teolojik düşüncede zamanüstü (transcendent) olarak değerlendirilir. Tanrı, zamanın ötesinde ve zamanla sınırlı olmayan bir varlıktır; bu nedenle, mutlak gerçekliği zamanın ötesinde bir bütünlükle tecrübe eder.

Burada insanın zaman algısı ile Tanrı'nın zaman-ötesi perspektifi arasında açık bir ayırım yapılmalıdır: bir yanda algılanan zaman, diğer yanda mutlak gerçeklik.

“Sayfa” Metaforu

İnsan ve Zamanın İçindeki Deneyimi İnsan varlığı, zaman içinde akan bir varoluş süreci içinde konumlanmıştır. İnsan, zamanın akışına bağlı olarak her an yeni bir deneyim yaşar. Bu deneyim, bir kitabı okuyan bir kişi metaforuyla açıklanabilir: Kitabın tamamı henüz okunmamıştır ve okuyucu, yalnızca bulunduğu sayfayı bilir. Gelecek sayfalarda neler olduğunu kestiremez. Buna karşılık, kitabı yazan ya da tamamını okumuş biri tüm olayları başlangıçtan sona bir bütün olarak görebilir.

Bu metaforunda Tanrı, kitabın yazarı ya da bütününen bilen okuyucu gibidir. Zira Tanrı, zamanın tamamına bir anda nüfuz eder (Craig, 2001; Yavuz, 2010). İnsan ise zamanın içindeki sınırlı bir bakış açısından hareket eder. Zaman, insan için geçmişi unutma, geleceği bilme ya da öngörme gücünden yoksun olma gibi sınırlılıkları beraberinde getirir (McTaggart, 1908). Ancak Tanrı, zamanın bütününe aynı anda hâkimdir. Bu, O'nun her an yaratma kudretini ve sonsuz bilgeliğini ortaya koyar.

Bu metafor, insanın zamanla olan ilişkisini hem epistemolojik hem de ontolojik düzlemde sınırlar. İnsan bilgisi zamana bağımlı, Tanrı bilgisi ise zamandan münezzehtir (Erdem, 2016). İnsan için zaman, belirsizlik ve keşifle doluyken, Tanrı için zaman, mutlak bir açıklık ve eşzamanlılık içindedir. Damasio (2010), zaman algısının bilinçli benliğin oluşumunda merkezî bir rol oynadığını belirtir. Ona göre insan zihni, zaman deneyimini nörolojik örüntüler üzerinden inşa eder; bu nedenle zaman, fiziksel gerçeklikten çok zihinsel bir örgütlenme biçimi olarak işler.

Bu hususta insan algısının zamansal sınırlılıklarına ilişkin etkileyici bir örnek, Roger Penrose'un ortaya koyduğu "Andromeda Paradoksu"dur. Bu paradoksta, Dünya'da iki farklı gözlemcinin, yalnızca birbirlerine göre çok küçük hız farklarına sahip olmalarına rağmen, Andromeda Galaksisi'nde gerçekleşen olayların farklı "şimdi"lerini deneyimleyebilecekleri öne sürülür. Özel görelilik kuramı çerçevesinde, bir gözlemci için henüz gerçekleşmemiş bir olay, diğer gözlemci için halihazırda gerçekleşmiş olabilir. Bu durum, zamanın yalnızca bireysel deneyimlerle sınırlı değil; aynı zamanda gözlemcinin referans çerçevesine göre değişebileceğini göstermektedir (Penrose, 2004). Dolayısıyla insanın algıladığı "şimdi", evrensel bir gerçeklik değil, izafi bir kavramdır; bu da Tanrı'nın zamandan bağımsız mutlak bilgisiyle insanın zamansal sınırlılığı arasındaki uçurumu daha da derinleştirir (Yavuz, 2010).

Algılanan Zaman ve İnsan İradesi

Zaman, insan tecrübesinde doğrusal ve ardışık bir şekilde işler. Bu ardışıklık, kişisel karar alma süreçlerini ve özgür iradeyi doğrudan etkiler. İnsan, geçmişteki olaylardan yola çıkarak geleceği planlar ve şimdiye dair kararlar alır. Ancak bu kararlar, insanın zaman içinde sınırlı bir perspektife sahip olması nedeniyle her zaman mutlak sonuçlar doğurmaz.

Tanrı içinse zamanın doğrusal bir ilerleyişi söz konusu değildir. O, her anı eşzamanlı ve bütüncül olarak bilir. Fakat bu bilgi, insanın özgür iradesini ortadan kaldırmaz. İnsan seçimlerinde özgürdür; zira Tanrı'nın bilgisi, bu seçimleri belirleyen değil, kuşatan bir bilgidir (Öztürk, 2011; Erdem, 2016; Köktürk, 2017). Burada Tanrı'nın mutlak bilgisi ile insanın sınırlı iradesi arasında bir çelişki değil, tamamlayıcı bir ilişki vardır.

İnsanın zaman algısının sınırlı olması, onun tüm olasılıkları değerlendirmesini engeller. Ancak bu sınırlılık, ahlaki sorumluluk ya da özgür irade ile çelişmez. Zira insan, sınırlı bilgisine rağmen seçim yapma kapasitesine sahiptir. Bu seçimler de Tanrı tarafından bilinse de insanın özgürce gerçekleştirdiği fiiller olarak kalır (Al-Ash'ari, 1953).

Mutlak Gerçeklik

Tanrı'nın Perspektifi Tanrı'nın mutlak gerçekliği zaman-ötesi bir yapıdadır. Bu gerçeklikte, geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları bir bütünün parçaları değil, tekil ve eşzamanlı bir varoluş alanının ifadeleridir. Zaman, insanın sınırlı bakışı için bir gereklilikken, Tanrı için bir sınır değildir. Bu nedenle, Tanrı nezdinde tüm olaylar aynı anda mevcuttur; O'nun perspektifinde "geçmiş" ya da "gelecek" yoktur; sadece "olmakta olan" vardır (Sorabji, 1983).

İnsan sadece "şimdi"yi doğrudan deneyimleyebilir. Geçmiş, hafızanın bir yansıması; gelecek ise tahayyülün ve beklentilerin alanıdır. Oysa Tanrı için bütün zaman boyutları aynı anda vardır. Bu, Tanrı'nın zaman algısının sabit ve değişmeyen değil; zamanın kendisini kuşatan, onu aşkın bir gerçeklik olduğunu gösterir.

Bu bağlamda, kader ve zaman üzerine kurulan tüm insanî yorumlar, sınırlı bir perspektifin ürünüdür. Tanrı'nın mutlak perspektifi, insanın sınırlı bakışıyla çelişmez; aksine, ona bir derinlik ve anlam kazandırır. Tanrı'nın mutlak bilgisi, yaratışın her ânında geçerlidir; zaman ve kader ise bu bilginin farklı düzeylerdeki tezahürlerinden başka bir şey değildir.

ZAMAN FELSEFESİ İLE ALAKALI OLARAK BÜYÜK FİLOZOFLARIN GÖRÜŞLERİ

Zaman, insanlık tarihinin en eski ve en karmaşık kavramlarından biri olarak felsefenin temel sorularından biri haline gelmiştir. Felsefi düşünce tarihinde zaman, yalnızca fiziksel bir ölçü birimi değil, aynı zamanda metafiziksel, epistemolojik ve fenomenolojik boyutlara sahip bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda, farklı dönem ve düşünce geleneklerine mensup altı önemli filozofun zaman anlayışları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Aristoteles

Aristoteles (1984), zaman kavramını ilk sistematik biçimde ele alan filozoflardan biridir. Ona göre zaman, "hareketin sayısıdır" (*arithmos kineseos*) ve bu tanım, onun zaman anlayışının merkezini oluşturur. Zaman, harekettten ayrı düşünülemez; çünkü hareketin ölçüsüdür. Ancak burada önemli bir

ayrım yapar: zamanın kendisi hareket değildir, sadece hareketin sıralanışıyla birlikte zihinsel olarak algılanan bir ölçüdür. Aristoteles için zaman, geçmiş ile gelecek arasında sürekli bir akış içerisinde olan bir “şimdi”dir. Bu nedenle zaman hem doğadaki değişimi hem de insan zihninin bu değişimi kavrama biçimini içerir.

Aziz Augustinus (Augustinus Hipponensis)

Augustinus’un zaman felsefesi, daha çok metafiziksel ve teolojik bir zemin üzerine kuruludur. Ona göre zaman, Tanrı’nın yaratışıyla başlar; bu yönüyle ezeli değildir. Zaman, yaratılmış bir varlıktır ve sadece insan zihninde varlık kazanır. Augustinus (2007), zamanın üç boyutunu (geçmiş, şimdi ve gelecek) sorgular ve bu boyutların yalnızca bilinçte anlam kazandığını ifade eder. Geçmiş, hatıralarda; gelecek, beklentilerde; şimdi ise dikkat ve farkındalıkta yaşanır. Bu yaklaşım, zamanın öznel ve psikolojik yönünü öne çıkarır.

Isaac Newton

Modern bilimin kurucularından olan Newton (1999), zamanın mutlak bir gerçeklik olduğunu savunmuştur. Ona göre zaman, nesnelere ve olaylardan bağımsız bir biçimde var olan mutlak bir varlıktır. Newton’un zaman anlayışı, evrendeki tüm değişimlerin ve hareketlerin, evrensel bir çerçevede gerçekleştiği bir zemin olarak işler. Zaman, ölçülebilir, nesnel ve değişmeyen bir yapıdır. Bu bağlamda, Newton’un yaklaşımı mekanik, matematiksel ve deterministik bir zaman tasavvurunu temsil eder.

Gottfried Wilhelm Leibniz

Leibniz (1989), Newton’un mutlak zaman görüşüne karşı çıkararak zamanın ilişkisel (relasyonel) bir kavram olduğunu savunur. Ona göre zaman, olaylar arasındaki düzenli ardışıklığın bir ürünüdür. Zaman, tek başına var olan bir yapı değil; nesnelere ve olaylar arasındaki ilişki düzenidir. Bu bakımdan zaman, fiziksel nesnelere bağımsız bir şekilde değil, onların bir fonksiyonu olarak anlaşılmalıdır. Bu yaklaşım, zamanın metafiziksel değil, mantıksal bir kategori olduğunu ileri sürer.

Immanuel Kant

Kant’ın zaman anlayışı, epistemolojik bir çerçevede değerlendirilir. Kant, zamanı duyuşal deneyimin ön koşulu olan apriori bir sezgi olarak tanımlar. Zaman, dış dünyada var olan bir şey değil, insan zihninin algıyı düzenleme biçimidir. Bu nedenle zaman, insan tecrübesine içkindir; yalnızca fenomenal dünyada geçerlidir. Kant’a göre (1998) zaman, evrensel ve zorunlu bir biçimde deneyimi organize eden zihinsel bir şemadır. Bu yaklaşım, zamanın öznel ancak zorunlu ve evrensel bir yapı olduğunu gösterir.

Martin Heidegger

Heidegger (1962), zaman kavramına varoluşsal bir derinlik kazandıran filozoflardan biridir. Ona göre zaman, insan varoluşunun (Dasein) temelidir. İnsan, geçmişten gelen etkilerle şimdi’yi yaşar ve

geleceğe yönelir. Bu üçlü zamansallık yapısı, insanın kendi varoluşunu anlamlandırmasının temelidir. Heidegger'e göre zaman, dış dünyaya ait bir ölçüm nesnesi değil, insanın varoluşsal anlam haritasını oluşturan temel bir fenomendir. Bu yaklaşım, zamanın öznel değil, varoluşsal bir ontolojik yapı olduğunu ortaya koyar.

Farabi

Farabi (2000), zaman kavramını evrenin düzeni ve hareketin ölçüsü bağlamında ele alır. Ona göre zaman, evrendeki değişim ve dönüşüm süreçleri ile yakından ilişkilidir; hareketin ölçüsü olarak varlıkların düzenini anlamaya yardımcı olur. Farabi için zaman, ontolojik bir gerçekliktir ve evrenin işleyişiyle ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Bu yaklaşım, Aristoteles'in hareket-temelli zaman anlayışıyla paralellik gösterir, ancak Farabi bunu aynı zamanda metafiziksel bir çerçeveye oturtur.

İbn-i Sina (Avicenna)

İbn Sina'ya göre (2015) zaman, insan zihni tarafından algılanan bir ölçüdür; mutlak olarak Tanrı'dan bağımsız değildir. Tanrı, zamandan münezze bir varlıktır; zaman O'nun dışında ve yaratılmış bir gerçekliktir. İnsan, zamanı zihinsel olarak kavrayarak geçmiş, şimdi ve geleceği deneyimler. İbn Sina, zamanı hem ontolojik hem de teolojik bir perspektifle ele alır; bu da onun Batı'daki Aristoteles ve Augustinus anlayışlarıyla kıyaslanmasına olanak tanır.

İbn Rüşd (Averros)

İbn Rüşd (2002), Aristoteles'in zaman anlayışını İslam felsefesi bağlamında yorumlar. Ona göre zaman hem fiziksel olayların ardışıklığını hem de insan zihninin bu ardışıklığı algılamasını kapsar. Zaman, nesnel ve zihinsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilir; bu bakış açısı, Aristoteles'in hareket-temelli zaman anlayışını korurken, epistemik bir perspektif ekler.

Gazali

Gazali (1997), zamanın anlamını Tanrı'nın yaratışı ve insan bilinci bağlamında sorgular. Ona göre zaman, Tanrı'nın ezeli bilgisi ve yaratılış süreciyle birlikte varlık kazanır. İnsan, zamanı bilinç aracılığıyla deneyimler; geçmiş, şimdi ve gelecek, insanın farkındalığıyla anlamlı hale gelir. Bu perspektif, zamanın hem fenomenal hem de teolojik bir boyutunu ortaya koyar ve özgür irade ile kader tartışmalarıyla da ilişkilidir.

Filozofların Zaman Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi

Yukarıda gerçekleştirilen izahlar kapsamında, bahse konu filozofların zaman perspektiflerine dair karşılaştırmalı analiz Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1, farklı felsefi geleneklerin ve tarihsel dönemlerin zaman anlayışlarını ortak noktalar ve farklılıklar üzerinden, zamanın ontolojik-fiziksel düzlemde epistemolojik ve fenomenolojik-varoluşsal boyutlara evrimini özetlemektedir. Aristoteles'ten

Heidegger'e uzanan bu tarihsel yolculuk, zaman kavramının fiziksel ve matematiksel bir ölçüm olmaktan epistemolojik ve varoluşsal boyutlara doğru nasıl evrildiğini göstermektedir.

Tablo 1: Filozofların Zaman Anlayışlarının Karşılaştırmalı Özeti

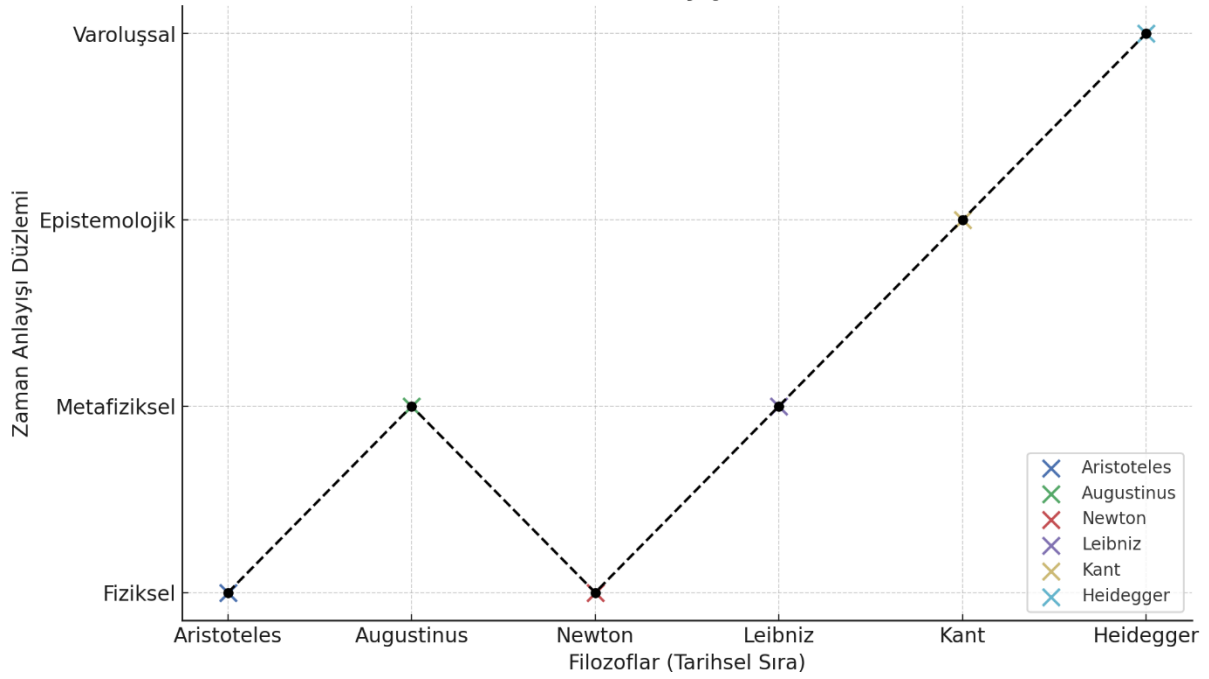
Filozof	Zamanın Doğası	Yaklaşım Türü	Temel Görüş
Aristoteles	Hareketin ölçüsü	Ontolojik, Epistemik	Zaman, hareket olmadan var olamaz; sadece hareketin sıralanışıyla zihinsel olarak algılanır. "Zaman, hareket olmadan var olamaz; ama harekette zaman yoksa da, zaman zihinde sayılarak oluşur." (Physics, IV.11)
Aziz Augustinus	Bilinçte olur	var Teolojik, Fenomenal	Geçmiş yoktur, gelecek henüz yoktur, şimdi sürekli kaybolur; zamanın üç boyutu yalnızca bilinçte anlam kazanır. "Geçmiş artık yok, gelecek henüz yok ve şimdi bile sürekli kaybolmakta. O halde zaman nedir?" (Confessiones, XI; 397/2007)
Isaac Newton	Mutlak evrensel	ve Fiziksel, Matematiksel	Zaman, nesnelere bağımsızdır ve kendi başına akar; ölçülebilir ve değişmezdir. "Mutlak, gerçek ve matematiksel zaman, kendi doğası gereği her şeyden bağımsız olarak akar." (Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica, 1687/1999)
Leibniz	İlişkisel	Metafiziksel	Zaman, olaylar arasındaki ardışık düzenin bir ürünüdür; bağımsız bir yapı değil, olayların ilişkisel düzenidir. "Zaman, olayların düzeninden başka bir şey değildir." (Monadology, §47; ca.1680-1716/1989)
Immanuel Kant	A priori sezgi	Epistemolojik	Zaman, dışsal bir gerçeklik değil, algıyı organize eden zihinsel bir şemadır; deneyimi mümkün kılar. "Zaman bir nesnel gerçeklik değildir, yalnızca sezgimizin bir biçimidir." (Critique of Pure Reason, Transcendental Aesthetic; 1781/1998)
Martin Heidegger	Varoluşsal	Ontolojik / Fenomenal	Zaman, insanın varoluşunun temelidir; Dasein zamansal bir varlıktır ve geçmiş, şimdi ve geleceği kendi varoluşunda deneyimler. "Zaman, Dasein'in kendisidir; Dasein zamansal bir varlıktır." (Sein und Zeit, 1927/1962)
Farabi	Hareket düzen ölçüsü	ve Ontolojik, Metafiziksel	Zaman, evrenin düzeni ve değişim süreçleriyle ilişkilidir. "Zaman, evrenin düzeni ve değişimin ölçüsüdür." (Kitab al-Madina al-Fadila, 2000)
İbn Sina	Algısal ölçü	Ontolojik, Teolojik	Zaman, insan zihni tarafından algılanır; Tanrı zamandan münezzehtir. "Zaman, yalnızca yaratılmış varlıklarda meydana gelir; Tanrı zamandan münezzehtir." (Kitab al-Shifa, 2015)
İbn Rüşd	Fiziksel zihinsel	ve Ontolojik, Epistemik	Zaman, Aristoteles perspektifiyle fiziksel ve zihinsel boyutlarda anlaşılır. "Zaman, hareketin ölçüsü olarak hem zihinsel hem de fiziksel olarak anlaşılır." (Fasl al-Maqal fi ma bayn al-Hikma wa al-Shariah, 2002)
Gazali	Bilinç Tanrı perspektifi	ve Teolojik, Epistemik	Zaman, insan bilincinde deneyimlenen bir kavramdır ve Tanrı'nın iradesi dışında bağımsız bir varlığı yoktur; geçmiş ve gelecek yalnızca Tanrı açısından sabittir. "Zaman, insan zihninde ve Tanrı'nın kudreti karşısında anlam kazanır." (Al-Maqasid, 1997)

Not: Yazar tarafından üretilmiştir.

Bu bahiste Grafik 1 ise, "Zaman Anlayışının Tarihsel Evrimi"ni görselleştiriyor. Bu grafik, zaman felsefesinin; başlangıçta fiziksel ve nesnel düzlemde (Aristoteles, Newton), ardından

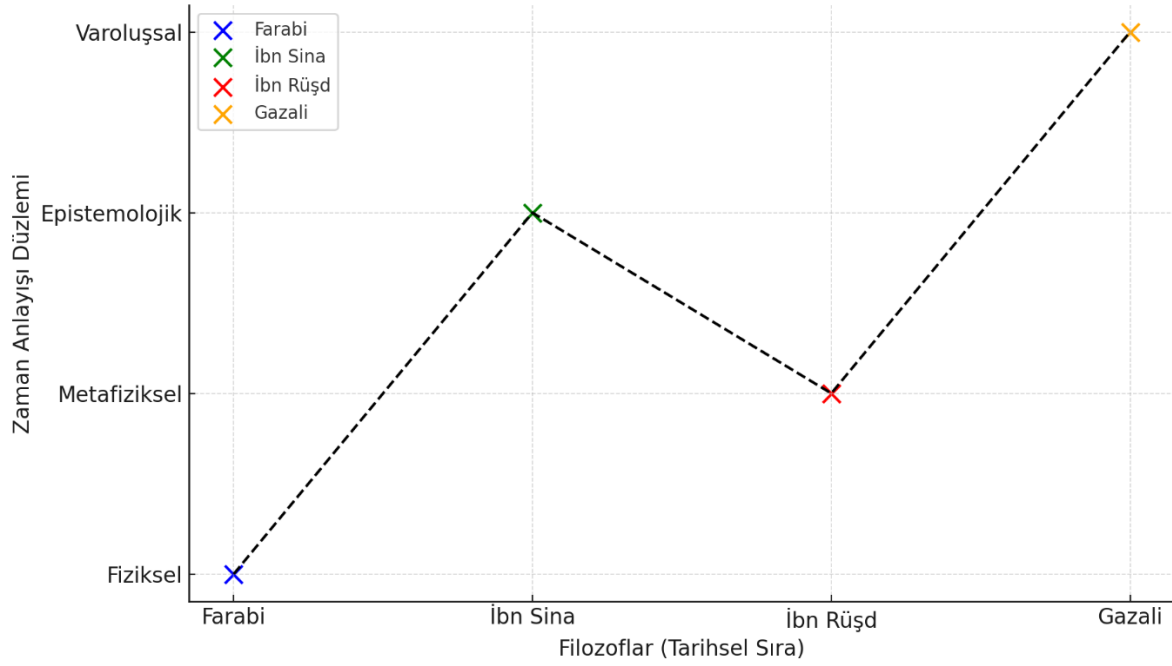
metafiziksel ve epistemolojik düzlemlerde (Leibniz, Kant), en nihayetinde varoluşsal bir boyuta (Heidegger) doğru evrildiğini gösteriyor. Dolayısıyla Grafik-1’de zaman anlayışının nasıl ontolojik-fiziksel düzlemden fenomenolojik-varoluşsal boyutlara evrildiği görsel olarak temsil edilmektedir. Özetle bu grafik, zamanın ontolojik-fiziksel düzlemden fenomenolojik-varoluşsal düzleme geçişini göstermektedir.

Grafik 1: Zaman Anlayışının Tarihsel Evrimi

Not: Yazar tarafından üretilmiştir.

Bu süreçte elbette Batılı düşünürler kadar İslam dünyasına mensup filozoflar da zamanın doğası üzerine önemli tartışmalar yürütmüşlerdir. Örneğin, Farabi zamanın evrenin düzeni ve değişimin ölçüsü olduğunu vurgulayarak Aristoteles’in ontolojik-fiziksel yaklaşımıyla paralellik göstermiştir; İbn Sina, zamanın insan zihni tarafından algılandığını belirterek Kant’ın epistemolojik perspektifiyle mukayese edilebilir bir yaklaşım geliştirmiştir; İbn Rüşd, Aristoteles’in hareket ölçüsü anlayışını hem fiziksel hem zihinsel boyutlarda yorumlayarak Batı felsefesi ile bir köprü kurmuştur; Gazali ise zamanın bilinç ve Tanrı perspektifinde anlam kazandığını öne sürerek Augustinus ve Heidegger’in fenomenal-varoluşsal boyutlarıyla paralellik göstermiştir. Bu kapsamda aşağıda Grafik 2, İslam düşünürlerinin zaman anlayışındaki farklı yaklaşımları tarihsel bir perspektifle göstermektedir. Farabi’den Gazali’ye kadar filozofların görüşleri, zamanın ontolojik, epistemolojik ve fenomenal boyutları üzerinden karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Grafik 2: Zaman Anlayışının Tarihsel Evrimi İslam Düşünürleri

Not: Yazar tarafından üretilmiştir.

Grafikten de görüldüğü üzere, İslam düşünürleri zaman anlayışını Aristoteles'in fiziksel düzleminden başlayarak epistemolojik ve varoluşsal boyutlara doğru genişletmiş, Batı felsefesiyle paralel fakat özgün katkılar ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Zaman, Tanrı ve insan ilişkisi üzerine yapılan felsefi ve teolojik tartışmalar, insanın varoluşunu ve evrendeki yerini anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Zamanın algılanışı, insanın sınırları ve özgür iradesi üzerine derin etkiler yaparken, Tanrı'nın zamanla ilişkisi, zamandan bağımsız bir bakış açısına dayanır. İnsan zaman içinde bir varlık olarak, zamanı doğrusal ve ardışık bir süreç olarak deneyimler; her an geçmiş ve gelecekle bağlantılı, ancak sınırlı bir bakış açısına sahiptir. Tanrı ise zamanın ötesindedir, her anı ve her olayı bir bütün olarak görür ve yaratılışın her anında etkin bir şekilde varlık gösterir.

İnsanın zaman içindeki deneyimi, özgür irade ve sorumluluk kavramlarını şekillendirirken, Tanrı'nın zaman-ötesi perspektifi, insanın seçimlerini bilmekle birlikte, özgür iradesini tamamen bozmadan, insanı sorumlu tutar. Tanrı'nın bilgisi, insanların kararlarını ve seçimlerini belirlemektense, her şeyin mevcut olduğu mutlak bir bilgiyle bütünleşir. İnsan zamanın içinde sınırlı bir varlık olarak özgür iradesini kullanarak kendi yolunu seçerken, Tanrı'nın bakışı zamansal bir sınırdan bağımsızdır ve her şeyin hakikatini görme kapasitesine sahiptir.

Bu noktada, zaman, insan için bir sınır ve algılama aracı olurken, Tanrı için bir bütün ve zamandan bağımsız bir gerçekliktir. İnsan, zamanın akışında sorumluluğunu yerine getirirken, Tanrı

zamanın her anını aynı anda kuşatarak, insan iradesinin özgürlüğünü ve sorumluluğunu korur. Tanrı ile insan arasında zaman ve kader anlayışları arasındaki bu derin farklar, özgür irade ve sorumluluk üzerine yapılan tartışmaları şekillendirirken, evrenin yaratılışındaki kudretin ve bilginin nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olur. Bu bahiste, insanın zamansal sınırlılığı ile Tanrı'nın zamansız bakışı arasında metafiziksel bir uyum olduğu söylenebilir. İnsan, zamanın akışı içinde özgürce seçimler yaparken, bu seçimler Tanrı tarafından zamansal bir bekleyiş olmaksızın bilinmektedir. Böylece kader, önceden belirlenmiş bir zorunluluk olarak değil, Tanrı'nın zamandan bağımsız mutlak bilgisi çerçevesinde, insanın özgür iradesine dayalı bir sorumluluk alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada çalışma, zaman kavramı üzerine farklı felsefi ve teolojik yorumları karşılaştırarak, Tanrı–zaman–özgürlük problemine dair çeşitli perspektifler ortaya koymaktadır. Antik Yunan'dan modern felsefeye, Batı düşüncesinden İslam felsefesine kadar geniş bir yelpazede ele alınan yaklaşımlar, zamanın doğasının insan bilinci, kader ve Tanrı'nın bilgisiyle nasıl ilişkilendirilebileceğine ışık tutmaktadır. Aristoteles ve Augustinus'un Tanrı'nın zamandan bağımsızlığına işaret eden görüşleri, Newton ve Leibniz'in zamanın ontolojisine dair farklı okumaları, Kant'ın zamanın zihinsel bir kategori olarak insanla sınırlı olduğu fikri ve Heidegger'in varoluşsal zaman anlayışı, bu tartışmaya farklı boyutlar kazandırmaktadır. Bu perspektifler, Tanrı'nın geleceği bilmesinin insan eylemlerini zorunlu hâle getirmediğini; bilginin belirleme ile aynı şey olmadığını ortaya koymaktadır. İslam düşüncesindeki Levh-i Mahfûz metaforu da bu bağlamda yeniden yorumlanarak, Tanrı'nın bilgisinin zaman-üstü, kuşatıcı fakat cebrî olmayan veçhesine atıf yapmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study offers an in-depth philosophical and theological investigation into the nature of time, highlighting the significant differences between human temporal experience and God's timeless and eternal perspective. By tracing the historical development of the concept of time across Western, Eastern, and Islamic philosophical traditions, the research explores the ontological, epistemological, and metaphysical dimensions of temporality.

The first part of the study examines various models of time, starting with the linear understanding proposed by Aristotle and later adopted by Newtonian physics. In this model, time is perceived as a sequential and independent entity that measures movement and change. However, critiques from Bergson, Leibniz, and Kant introduce relational, experiential, and a priori perspectives, shifting the focus from objective time to human-centered, subjective temporality. Heidegger's existential analysis further deepens the discussion by positioning time as intrinsic to Dasein's (being-there's) structure.

In contrast to the linear Western model, Eastern philosophies, particularly Hindu and Buddhist traditions, offer a cyclical conception of time, emphasizing recurrence, karma, and the eternal return. Islamic philosophy synthesizes these perspectives by proposing a dynamic, ongoing creation model,

especially within Sufi metaphysics. Here, time is seen as a manifestation of God's continuous creative acts, where each moment is uniquely constituted and renewed.

The study then shifts focus to divine omniscience and its relationship with human free will. Classical Islamic theology, particularly Ash'arite and Maturidite schools, articulates a nuanced distinction between God's knowledge of future events and human autonomy. Knowledge does not necessitate causation; God's knowing all choices does not compel human decisions. This position resonates with modern philosophical discussions, such as Plantinga's concept of "middle knowledge," which maintains the coexistence of divine foreknowledge and libertarian free will.

Through metaphors like the "Preserved Tablet" (Levh-i Mahfûz) and the "Book of Life," the study explains how God comprehends all events—past, present, and future—in an eternal 'now', whereas human beings experience time sequentially and piecemeal. The analogy of reading a book page by page versus seeing the entire book at once serves to illustrate the ontological gap between human perception and divine omniscience.

Further, the investigation into the ontology of time discusses whether time is an independent reality or merely a cognitive framework necessary for human understanding. Drawing from Augustine's reflections on the elusiveness of time and Kant's thesis on time as an a priori form of sensibility, the study highlights that human temporality is limited, constructed, and inevitably subjective. Meanwhile, God's relationship to time remains transcendent, eternal, and unbounded.

The study also confronts McTaggart's famous argument on the unreality of time, considering contemporary critiques and defending a layered understanding that incorporates both the human experience of tense and the divine experience of tenseless eternity.

Ultimately, the research underscores the importance of integrating philosophical and theological insights to address profound metaphysical questions about freedom, responsibility, and existence. By distinguishing between perceived time and absolute reality, it shows how human beings, despite their temporal limitations, engage with a cosmos governed by an omniscient, timeless, and eternal Creator.

This study aims not only to map historical and philosophical interpretations of time but also to encourage deeper contemplation on how temporal experience, fate, and divine knowledge interact. In doing so, it offers a holistic framework that reconciles human freedom with divine omniscience, underlining the relevance of metaphysical inquiry for contemporary existential concerns. Kittle and Vicens (2019) further contribute to this reconciliation by showing that God's knowledge can be understood in a tenseless framework that does not entail causal determinism, thus preserving the integrity of libertarian free will.

KAYNAKÇA

- Abu Sway, M. (2020). *Islamic epistemology: An introduction to the theory of knowledge in Islam*. International Institute of Islamic Thought (IIIT).
- Al-Ash‘ari, A. H. (1953). *Kitab al-Luma‘* [Original work published ca. 874–936]. Beirut: Dar el-Machreq.
- Aquinas, T. (1947). *Summa Theologica* (Fathers of the English Dominican Province, Trans.) [Original work published ca. 1265–1274]. Benziger Bros.
- Aristotle. (1984). *The complete works of Aristotle: The revised Oxford translation* (J. Barnes, Ed.) [Original work published ca. 350 B.C.E.]. Princeton University Press.
- Augustine, A. (2007). *Confessiones* (H. Chadwick, Trans.) [Original work published 397]. Oxford University Press.
- Barbour, J. (1999). *The end of time: The next revolution in physics*. Oxford University Press.
- Bergson, H. (1910). *Time and free will: An essay on the immediate data of consciousness* (F. L. Pogson, Trans.) [Original work published 1910]. George Allen & Unwin.
- Chittick, W. C. (1989). *The Sufi path of knowledge: Ibn al-‘Arabi’s metaphysics of imagination*. State University of New York Press.
- Craig, W. L. (2001). *Time and eternity: Exploring God’s relationship to time*. Crossway Books.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2017). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Damasio, A. (2010). *Self comes to mind: Constructing the conscious brain*. Pantheon Books.
- Davidson, H. A. (1992). *Alfarabi, Avicenna, and Averroes on intellect*. Oxford University Press.
- Einstein, A. (1916). The foundation of the general theory of relativity. *Annalen der Physik*, 49(7), 769–822.
- Eliade, M. (1991). *The myth of the eternal return: Cosmos and history* (W. R. Trask, Trans.) [Original work published 1949]. Princeton University Press.
- Erdem, E. (2016). *Tanrı ve zaman*. Endülüs Yayınları.
- Farabi. (2000). *Kitab al-Madina al-Fadila (Erdemli Şehir)* [Original work published ca. 10th century]. İstanbul: Ötüken.
- Frank, R. M. (1978a). Knowledge and taqlid: The foundation of religious belief in classical Ash‘arite theology. *Journal of the American Oriental Society*, 98(4), 365–372.

- Frank, R. M. (1978b). *Beings and their attributes: The teaching of the Basrian school of the Mu'tazila in the classical period*. SUNY Press.
- Gazali, A. H. (2007). *Ihya' Ulum al-Din (Din İlmlerinin Dirilişi)* [Original work published ca. 11th century]. Tehran: Institute of Islamic Studies.
- Gazâlî. (2004). *Tehâfütü'l-Felâsife* (H. Atay, Ed.). Litera Yayın.
- Gell, A. (1992). *The anthropology of time: Cultural constructions of temporal maps and images*. Berg Publishers.
- Hawking, S., & Ellis, G. F. R. (1973). *The large-scale structure of space-time*. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.) [Original work published 1927]. Harper & Row.
- Ibn Arabî. (1994). *Futuhât al-Makkiyya* (A. F. Chittick, Trans., Vol. 1) [Original work published ca. 1200]. State University of New York Press.
- İbn Rüşd. (2002). *Fasl al-Maqal fî ma bayn al-Hikma wa al-Shariah min Ittisal (Felsefe ve Şeriat Arasındaki Bağlantı Üzerine Makale)* [Original work published ca. 12th century]. Beirut: Dar al-Kutub.
- İbn Sina. (2015). *Kitab al-Shifa (Şifa Kitabı)* [Original work published ca. 11th century]. New York: Routledge.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Trans. & Eds.) [Original work published 1781]. Cambridge University Press.
- Keown, D. (2005). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Kittle, S., & Vicens, L. (2019). *God and human freedom: A philosophical inquiry*. Cambridge University Press.
- Köktürk, M. (2017). *Zaman üzerine felsefî soruşturma*. Ötüken Yayınları.
- Leftow, B. (1991). *Time and eternity*. Cornell University Press.
- Leibniz, G. W. (1989). *Philosophical essays* (R. Ariew & D. Garber, Trans.) [Original work published ca. 1680–1716]. Hackett Publishing.
- Long, A. A. (1996). *Stoic studies*. University of California Press.
- McTaggart, J. M. E. (1908). The unreality of time. *Mind*, 17(68), 457–474. <https://doi.org/10.1093/mind/XVII.68.457>
- Mellor, D. H. (1998). *Real time II*. Routledge.

- Murata, S., & Chittick, W. C. (1994). *The vision of Islam*. Paragon House.
- Nasr, S. H. (2006a). *Science and civilization in Islam*. Harvard University Press.
- Nasr, S. H. (2006b). *The garden of truth: The vision and promise of Sufism, Islam's mystical tradition*. HarperOne.
- Newton, I. (1999). *The Principia: Mathematical principles of natural philosophy* (I. B. Cohen & A. Whitman, Trans.) [Original work published 1687]. University of California Press.
- Nietzsche, F. (1997). *Thus spoke Zarathustra* (G. Parkes, Trans.) [Original work published ca. 1883–1891]. Oxford University Press.
- Özervarlı, M. S. (2003). Maturidi's understanding of divine knowledge and human free will. *Islamic Studies*, 42(1), 29–46.
- Öztürk, M. (2011). *Tanrı ve insan iradesi üzerine*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Penrose, R. (2004). *The road to reality: A complete guide to the laws of the universe*. Jonathan Cape.
- Plantinga, A. (1980). *Does God have a nature?* Marquette University Press.
- Plato. (1997). *Timaeus* (R. Waterfield, Trans.) [Original work published ca. 360 B.C.E.]. Oxford University Press.
- Rahman, F. (1982). *Islam and modernity: Transformation of an intellectual tradition*. University of Chicago Press.
- Rovelli, C. (2018). *The order of time* (E. Segre, Trans.) [Original work published 2017 as *L'ordine del tempo*]. Riverhead Books.
- Sorabji, R. (1983). *Time, creation and the continuum: Theories in antiquity and the early Middle Ages*. Cornell University Press.
- Watt, W. M. (1946). *Free will and predestination in early Islam*. Luzac & Co.
- Wierenga, E. R. (2003). *The nature of God: An inquiry into divine attributes*. Cornell University Press.
- Yavuz, Z. (2010). *Tanrı, ezelilik ve zaman*. İlahiyat Yayınları.
- Zimmerman, D. W. (2005). The A-theory of time, the B-theory of time, and 'taking tense seriously'. *Dialectica*, 59(4), 401–457. <https://doi.org/10.1111/j.1746-8361.2005.00217>

KİTAP İNCELEMESİ: LABİRENT: BATI VE HASIMLARI
BOOK REVIEW: LABYRINTH, THE WEST AND ITS ADVERSARIES

*Neslihan TOPCU ALPARSLAN**

Received/Gönderim: 11.06.2025 – Accepted/Kabul: 29.09.2025

Kitap Künyesi

Yazar: Amin Maalouf

Çeviren: Ali Berktaç

Eser Adı: Labirent: Batı ve Hasımları

Yayınevi: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık

Basım Yeri: İstanbul

Basım Yılı: 2024

Sayfa: 286 sayfa

ISBN: 978-975-08-6242-7

Amin Maalouf, *Labirent: Batı ve Hasımları* isimli eserinde Batı'nın küresel üstünlüğüne karşı mücadele ortaya koyan üç ülkeden bahsetmektedir. Bu üç ülke; İmparatorluk Japonyası, Sovyet Rusya ve Çin'dir. Maalouf, geçmişten günümüze Batı'nın üstünlüğüne yönelik mücadeleye girişmiş pek çok ülkenin bulunduğunu ama bunların hepsini kitap bünyesinde ele almanın zorluğundan dolayı eserin bu üç ülkeyle sınırlı kaldığını belirtmektedir. İmparatorluk Japonyası, Sovyet Rusya ve Çin'in mücadelelerini incelerken Maalouf, dışsal çatışmaların ötesinde bu ülkelerin içsel dönüşümüne ve varoluşsal arayışına ışık tutmaktadır.

“Japon Kivılcımları” başlıklı ilk bölüm, Japonya'nın Meiji Restorasyonu ile başlayan yükselme sürecini ve ardından gelen talihsizliklerle gerileme dönemini ele almaktadır. Bölüm, Meiji yönetiminden önce Japonya'nın siyasi olarak istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu, yabancı devletlerin baskılarıyla karşı karşıya kaldığını ve toplumda geniş bir memnuniyetsizlik ortamının hâkim olduğunu vurgulamaktadır. Bu koşullar, Japonya'da büyük bir kargaşanın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunun akabinde 1868 yılında on beş yaşında olan Mutsuhito isimli genç bir hükümdar, eski rejimi yıkarak yeni

* Dr., Bağımsız Yazar, E-mail: neslihan.topcu@outlook.com, ORCID: 0000-0002-0822-0062.

Topcu Alparslan, N. (2025). Kitap incelemesi: Labirent: Batı ve Hasımları. *Akademik Açı*. 5(2): 180-184. DOI: 10.59597/akademikaci.1717646.

bir rejim kurmuş ve “aydınlanmış yönetim” anlamına gelen Meiji ismini bu restorasyon dönemi için uygun bulmuştur.

Yazar, Mutsuhito önderliğinde gerçekleşen reformlara bölüm içinde detaylı bir şekilde değinmektedir. Genel itibariyle Meiji Japonyası, geleneksel feodal yapıyı terk ederek, Batı teknolojisi ve bilimini benimsemiş, güçlü bir sanayi devrimi ile askeri gücünü pekiştirmiştir. Maalouf’a göre Rus-Japon Savaşı’ndan zaferle ayrılması, Japonya’nın başarısını perçinleyen önemli bir gelişmedir. Bu galibiyetten sonra başta Çin ve Güney Kore gibi komşu ülkeler olmak üzere Türkiye, İran, Mısır, Fas, Kafkasya, Kırım ve Hindistan gibi çeşitli yerlerde Japonya’nın bu dönüşümü ilham kaynağı olmuştur. O zamana değin bu ülkeler için Batı’dan başka takip edilecek model yokken, Japonya kalkınma modeliyle örnek teşkil etmiştir.

Japonya’nın düşüşe geçmesinin nedenini ise Maalouf, ülkenin büyük güç konumuna yükseldikten sonra kendini o devrin büyük devletlerinin yaptığını yapmak zorunda hissetmesi olarak açıklamaktadır. Çin’i fethetme girişimi ve ardından ABD’ye saldırı, Japonya’nın ağır bedeller ödemesine yol açmıştır. Japonya’nın özellikle Pearl Harbour saldırısı bir intihar olarak nitelendirilmektedir. Japonya, kısa vadede bölgesel bir güç olarak görünse de bu saldırgan politikalar, ülkenin uzun vadede ekonomik ve askeri olarak büyük bir tahribata uğramasına sebep olmuştur. Yazar, Japonya’nın düşüşünü katı milliyetçi zaafından kurtulamaması olarak özetlemektedir.

“Emekçiler Cenneti” başlıklı ikinci bölümde Sovyetler Birliği’nin içinde yaşanan dinamikler ve bunların Batı’ya etkisi incelenmektedir. Bu bölümde ilk olarak 1917 devrimi, Çarın tahtan çekilmesi ve Marksist-Leninist bir çizgi benimseyen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adıyla yeni bir dönemin başlaması üzerinde durulmaktadır. Yazar bu kısımda şuna dikkat çekmektedir, Japonya’nın düşüşünden sonra bu sefer de Batı’ya karşı ezilen tüm dünya halklarına seslenen Sovyetler Birliği pek çok ülkeye ilham kaynağı olmuştur. Mesela; Çin’in Japon hayranlığı, Japonya’nın Çin’e saldırmasından sonra yerini Sovyetler Birliği’ne bırakmıştır. Hatta Sun Yat-sen Sovyetler Birliği’nden yanlarına tam yetkili bir temsilci talep etmiş ve bu talebin üzerine Mihail Borodin Çin’e gönderilmiştir. Buna benzer başka örneklere kitap içerisinde yer verilmektedir.

Sovyetler Birliği’nin dışarıya olan etkisinin yanı sıra Maalouf, birlik içinde yaşananlara da değinmektedir. Özellikle Stalin’in izlediği katı ve saldırgan politikalar, bu bölümün önemli bir odağını oluşturur. Maalouf, Stalin’in otoriter yönetimini ve bunun Sovyet halkı üzerindeki uzun vadeli etkilerini ele alırken, 2. Dünya Savaşı’nda Nazi Almanya’sına karşı verilen mücadeleye de değinmiştir. Bu savaşın, Sovyetler Birliği’nin dünya sahnesindeki yerini pekiştirdiğini ve bu zaferin baskıcı bir lider olmasına rağmen Stalin’e belli bir itibar kazandırdığını belirtmektedir.

Kitap, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet Birliği’nin izlediği politikaları da kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu dönemde, Sovyetler Birliği’nin küresel güç olma yolundaki stratejileri, özellikle Batı ile olan gerginlikler ve nükleer silahlanma gibi konulara odaklanılmaktadır. Stalin’in

ölümünden sonra Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov gibi liderlerin yönetimindeki değişimler irdelenmektedir.

Maalouf'a göre 1986 yılında yaşanan Çernobil nükleer kazası, ekonomik sıkıntılar, iç siyasetteki uyuşmazlıklar ve sosyalist ülkelerde meydana gelen isyanlar, Sovyetler Birliği'nin gücünü ve istikrarını ciddi şekilde sarsmıştır. Sovyet hükümeti bu sorunlarla başa çıkmaya çalışırken, iç ve dış politikada ciddi gerilemelere yol açan hatalar yapmıştır. Bu zorluklar, nihayetinde Sovyetler Birliği'nin çöküşünün temellerini atmış, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru sistemin içsel çözümsüzlükleri daha belirgin hale gelmiştir. Japonya'nın düşüşünü katı milliyetçilik anlayışına dayandıran Maalouf, Sovyetler Birliği'nin düşüşünü ise iyi işleyen ekonomik bir sistem kuramaması olarak özetlemektedir.

“Çok Uzun Bir Yürüyüş” başlıklı üçüncü bölümde Çin İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yönetimde yaşananlar ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte atılan adımlarla ülkenin bugünkü gücüne dönüşümü anlatılmaktadır. Kitapta öncelikle tarihin hiçbir döneminde Çin'in uzak diyarlara açılmak gibi bir ilgisi olmadığına dikkat çekilmektedir. Hatta bu durum, somut bir olay üzerinden kuvvetlendirilmektedir. 1402 yılında iktidara gelen Prens Zhu Di'nin deniz donanması inşa ederek okyanuslara açılma düşüncesi pek çok yetkili tarafından tevazu ve sadeliği öğütleyen Konfüçyüs öğretisinden bir sapma olarak görülmüş ve prensin ölümünden sonra deniz donanması lağvedilmiştir. Ancak Maalouf'un belirttiği gibi her ne kadar Çin, kendi halinde bir düzen içinde yaşamak istese de değişen dönem ve beraberinde getirdiği şartlar Çin'i başka bir yöne savuracaktır.

Çin'de “yüzyıllık ulusal aşağılanma” olarak anılan 1839 yılında İngiltere ile yaşanan Afyon Savaşı'yla başlayan ve 1945 yılına kadar peşi sıra devam eden Batılılarla, Japonlarla ve Ruslarla gerçekleşen mücadeleler, Çin'in değişimini fitillemiştir. Bu kısımda yazar, Çin'de yaşanan yönetim değişikliği üzerinde durmakla beraber yönetimde yer alan kişileri ve gerçekleştirdikleri reformları büyük ölçüde izah etmektedir.

Maalouf'a göre Çin'in modernleşme sürecinde Sun Yat-sen, Mao Zedung ve Deng Şiaoping olmak üzere bu üç lider önemli bir yere sahiptir. Çin'de imparatorluğun sona ermesi ve 1912 yılında cumhuriyetin ilan edilmesinde Sun Yat-sen öne çıkan bir liderdir. Çin Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Sun, Çin'de modernleşme ve reform hareketlerini savunmuş ve batılılaşma ile geleneksel Çin kültürünü birleştirmeyi hedeflemiştir.

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin başına geçen Mao “İleriye Doğru Büyük Sıçrayış”, “Yüz Çiçek” ve “Kültür Devrimi” hamleleriyle Çin'in sosyal ve ekonomik yapısını derinden etkileyen ideolojik ve politik girişimlerde bulunmuştur. Bu hamlelerin her biri, farklı şekillerde Çin'in toplumsal yapısını ve yönetim anlayışını dönüştürmeye çalışmıştı, ancak çoğu zaman beklenenin aksine ağır sonuçlar doğurmuştur.

Mao Zedong'un vefatının ardından, ülke yönetiminde ipleri eline alan Deng Şiaoping, Çin'in modernleşmesinin temellerini atarak büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Bilim ve teknolojiye verdiği önem

ve ekonomiyi piyasaya dayalı reformlarla yeniden yapılandırması, Çin'in dünya sahnesinde güçlü bir konum elde etmesine zemin hazırlamıştır. Deng'in liderliğinde "Açıklık ve Reform" politikaları çerçevesinde Çin sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda küresel etkisi bakımından da önemli bir yükseliş yaşamıştır. O günden itibaren Çin, gelişimine ivme katarak, 21. yüzyılın en güçlü ekonomik güçlerinden biri haline gelmiştir.

Maalouf'un altını çizdiği üzere Çin, tarih boyunca yaşadığı aşağılanma yüzyılının rövanşını almak için bedel ödetmek yerine, akılcı bir stratejiyle ve sağlam ekonomik adımlarla yükselmeyi tercih etmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Batı'nın egemenliği altında zorunlu değişimlere uğrayan Çin, şimdi kendi gücünü dünyaya kabul ettirmekte ve eski emperyalist hegemonyalara karşı güçlenerek, ulusal onurunu yeniden kazanmaktadır.

"Batı'nın Kalesi" başlıklı dördüncü bölümde ABD'nin kuruluşu ve küresel bir güç olmasına giden yol analiz edilmektedir. Öncelikle ABD'nin kurulmasındaki bazı avantajlı durumlar ele alınmaktadır. Bunlar, on üç koloninin yerleştiği topraklarda zayıf ve yoksul bir yapılanmanın bulunması ve ABD'nin az sayıda kurucu liderin önderliğinde kurulmuş olması şeklinde belirtilmektedir. Ardından ABD'nin İngiltere'den bağımsız olmak için verdiği mücadele, topraklarını genişletme süreci, başkanların izlediği politikalar, kölelere yönelik kararlar ve ülkede yaşanan iç savaş evresi genel olarak incelenmektedir.

ABD'nin içinde yaşanan gelişmelerden sonra ise yazar, 1. ve 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde ABD'nin izlediği stratejilere değinmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, ABD'nin kapitalizm ve demokrasiye dayalı küresel düzeni şekillendirme çabaları hız kazanmış ve 20. yüzyılın sonlarına doğru dünya politikasının baskın aktörü olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte, ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki etkisi daha da güçlenmiş, dünyanın dört bir yanında ekonomik, askeri ve kültürel bir nüfuz sağlamıştır.

Maalouf, tarihte hiçbir devletin elde edemediği küresel etkiyi ABD'nin başardığını kabul etmekle birlikte, ABD'nin bazı hatalarının da olduğunu belirtmektedir. Maalouf, ABD'nin Afganistan ve Vietnam'a gerçekleştirdiği askeri müdahalelerini ve uluslararası hukuka aykırı bir biçimde yaptığı Irak ve Kosova saldırılarını bu kapsamda eleştirmektedir. Dünya sahnesindeki tek süper güç olma ve küresel düzeyde siyasi ve ahlaki hakemlik yapma iddiaları olan ABD'nin etkisinin kalıcı olması için küresel sorumluluklarını yerine getirmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir.

"Yeniden İnşa Edilecek Bir Dünya" başlığı altında beşinci bölümde ise Maalouf, gelecek adına duyduğu bazı endişelerinden bahsetmektedir. Yazar, ABD ve Çin arasında olası bir savaşın son derece yıkıcı olacağını ve her ne pahasına olursa olsun böyle bir çatışmadan kaçınılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak savaş tehdidinin yanı sıra, dünyanın halihazırda karşı karşıya olduğu küresel sorunlara da vurgu yapmaktadır. İklim krizi, henüz ne tür etkiler meydana getireceği tam olarak öngörülemeyen teknolojik icatlar ve yapay zekanın hızlı gelişimi gibi problemler, yazara göre insanlığın geleceğini tehdit eden önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Dünyanın ikinci bir Soğuk Savaş ile tanıştığını ve bu kutuplaşmanın derinleştiğini ifade eden yazar, yine de uluslararası ilişkilerde uzlaşmış, kimsenin dışlanmadığı, aşağılanmadığı ve aşağılanmadığı bir dünya fikrine olan inancını sürdürmektedir. Yazar, şu an içinde sıkışıp kaldığımız labirentten çıkılabileceğine dair umudu koruduğunu, ancak bunun için öncelikle yolumuzu kaybettiğimizi fark etmemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

Maalouf'un eseri; Batı'nın hasımlarından İmparatorluk Japonyası, Sovyetler Birliği ve Çin'in ve Batı'nın hamisi olan ABD'nin tarihsel süreçlerini ve bu süreçte geçirdikleri değişimleri inceleyerek literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Eser, yalnızca olay – sonuç ekseninde ilerlememekte, aynı zamanda olaylar esnasında öne çıkan kişilerin kimlik analizleri yapılarak süreçle özdeşleştirilmektedir. Bu yaklaşım ise olayların anlamlandırılmasına yardımcı olmakta ve tarihsel sürecin sadece kurumsal ya da siyasi bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda bireylerin ve kişiliklerin etkisiyle de şekillendiğini göstermektedir.

Olumlu yanlarının yanı sıra eserde bazı eksikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri, Japonya, Rusya ve Çin'in günümüzdeki durumu üzerine bir analiz yapılmamış olmasıdır. Özellikle Çin gibi hala büyük bir güç olan devletin, 21. yüzyıldaki durumunun ele alınmaması önemli bir eksikliktir. Bu durum, İmparatorluk Japonyası ve Sovyetler Birliği örneklerinde olduğu gibi, Çin'in de bir zamanlar Batı'ya karşı mücadele verdiği ve sonrasında gerileyen bir ülke olduğu izlenimini doğurmuştur.

Ayrıca birkaç yerde ABD ve Çin arasındaki savaş olasılığında bahsedilmiş olmasına rağmen bunun dışında eserde, 21. yüzyıldaki ABD ve Çin mücadelesi çok boyutlu bir şekilde ele alınmamıştır. Askeri bir mücadeleden ziyade ekonomik güç dengesi, teknolojik rekabet ve küresel etki alanları gibi bir dizi faktör karşılaştırılabilir. Özellikle ticaret savaşları, Tayvan meselesi, dijital güvenlik ve yapay zekâ gibi konular, bu iki ülkenin mücadelesinin dinamiklerini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, Çin'in yükselen küresel etkisi ve ABD'nin bu duruma verdiği tepki mercek altına alınarak okuyucu bu konuda aydınlatılabilir.

Bir diğer eksiklik ise eserin son kısmında gelecek için dile getirilen endişelerin kısıtlı bir düzeyde kalmasıdır. Devletleri tehdit eden bölgesel çatışmalar, terör faaliyetleri, siber saldırılar, ekonomik çöküş, doğal kaynak kıtlığı, mülteci sorunu ve dış uzayda yaşanabilecek tehlikeler gibi çok sayıda kritik mesele varken, yalnızca iklim krizi, öngörülemeyen icatlar ve yapay zekaya yer verilmesi ve diğerlerine değinilmemesi dar bir çerçeveye odaklanılmasına neden olmuştur. Bu tür tehditlerin hepsi, küresel güvenlik ve sürdürülebilir düzen açısından büyük birer risk oluşturmakta ve tüm bu faktörlerin birbirine bağlı bir şekilde ele alınması, geleceğe yönelik daha bütünsel bir analiz sunulmasını sağlayabilirdi.

Sonuç olarak Maalouf'un eseri, Batı ve hasımları arasında süregelen mücadeleye yönelik bir perspektif oluşturmaktadır. Eserde bazı eksiklikler olmasına rağmen, Batı ile hasımları arasındaki güç mücadelesine dair meraklı olan okurlar için faydalı bir kaynaktır.

